

Grada Fact File

The Falcons and Eagles in Celebration of the Thousandth Anniversary of the Croatian Kingdom in 1925

Written by Berislav Majhut

Translated by Nikola Novaković

In the year when Croatia marks the 1100th anniversary of the coronation of King Tomislav in the distant year of 925,¹ as the first Croatian king, we look back at the time one hundred years ago and at the celebration of the 1000th anniversary, which has in itself become a significant historical event. A century ago, in 1925 at a time of the widespread denial of Croatian statehood, it was necessary to demonstrate – both to oneself and to others – a thousand years of continuous existence. To contribute personally to the celebration meant not only participating in a shared national cause but also affirming one's own social importance. So how did young people in Croatia, especially secondary school students (those between the ages of 10 and 18), cope in those circumstances, and did they seize the opportunity offered to them?

¹ In this account, we are not concerned with the still unresolved questions regarding the circumstances of Tomislav's reign and the accurate dating of his coronation – topics that remain debated among historians. Rather, our focus is on the celebration of the 1000th anniversary of Tomislav's Kingdom as a historical fact, one that was based on the traditionally and widely accepted assumption that the coronation indeed took place in the year 925. ►

Sokolovi i Orlovi u proslavi Tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva 1925.

U godini kada se u Hrvatskoj obilježava 1100. obljetnica krunidbe kralja Tomislava davne 925. godine,¹ kao prvoga hrvatskoga kralja, osvrćemo se na vrijeme od prije sto godina i na proslavu Tisućgodišnjice koja je i sama postala značajan povijesni događaj. Prije stotinu godina, 1925., u vrijeme općega poricanja hrvatske državnosti trebalo je, pred sobom i pred drugima, pokazati vlastitu tisućgodišnju opstojnost. Pridonijeti vlastitim obolom proslavi značilo je ne samo sudjelovati u općoj stvari već i posvjedočiti vlastitu društvenu važnost. Kako se u tim okolnostima snašla hrvatska mladost, a prije svega gimnazijsko đaštvo (ono između 10 i 18 godina) i je li iskoristilo pruženu priliku?

Hrvatska je bila u Prvom svjetskom ratu na strani Centralnih sila i platila visoku cijenu rata ne samo u vidu ubijenih i ranjenih očeva, sinova i braće već i u smislu civilnoga angažmana u potpori onima na frontu. Nakon četiri godine ratnih patnji,

¹ U ovom prikazu ne zanimaju nas još uvijek otvorena pitanja o okolnostima Tomislavove vladavine i vjerodostojnom datiranju njegove krunidbe o kojima se vode rasprave među povjesničarima, nego sama proslava Tisućgodišnjice Tomislavova Kraljevstva kao povijesna činjenica, a koja je utemeljena na tradicionalno široko prihvaćenoj pretpostavci da je krunidba uistinu bila 925. godine. ►

► Croatia had fought on the side of the Central Powers in the First World War and paid a high price – not only in terms of fathers, sons, and brothers killed or wounded, but also through the efforts made by civilians to support those on the frontlines. After four years of wartime suffering, on 1 December 1918, practically overnight, Croatia found itself united with its former enemies in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (SHS) – a state composed of elements that were more disparate than merely different. This is attested to by the experiences of those who lived through those times, as Dušan Bilandžić writes (1999: 78):

Addressing both international and domestic audiences, the Croatian parliamentary group stated in a memorandum dated 14 January 1922, among other things: “We Croats entered European history as an already organised and civilised people [...]. The Croatian people and state received their political and literary education from Western Europe [...] and their economic and social organisation from Central Europe – Austria, Germany, and the Czech lands [...]. Political independence was never legally interrupted [...]. [On the other hand,] [Serbian] politicians have no awareness of the two main European ideas – of peace that is voluntary, not imposed, and of legal order, not violence. They seem to be enchanted by the idea of a strong state, one that absorbs the homeland, the church, and the people [...], a state that smothers and levels everything around it that is not Serbian and Orthodox”.

The Croatian Kingdom, which for a thousand years had legally existed within various state formations, now found itself in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, fragmented into an unrecognisable group of smaller territorial units (Bilandžić 1999: 76):

Serbian political parties, supported by unitarists from non-Serb nations, sided with the government’s draft constitution [during the public debate on the Vidovdan Constitution of 1921], which disregarded both historical and national territorial entities and established a centralist state organisation divided into provinces, districts, counties (cities), and municipalities – suitable only for a monoethnic state.

Nevertheless, it was necessary to step out before the European international public, however unfavourable the circumstances were for Croatia (Bilandžić 1999: 78):

Since the Kingdom of SHS, based on Serbia’s wartime merits in World War I, entered the framework of the European order dominated by France, Great Britain, and Italy, its international position was protected. In such an international constellation, the chances of internationalising the Croatian issue were slim. However, S[tjepan] Radić did not reconcile himself to this state of affairs, proceeding from the belief that the Croats, as an old European people with a thousand-year state continuity, could attract the attention of the European democratic public.²

In such circumstances, the question of celebrating the 1000th anniversary of the Croatian kingdom must have had special significance.

² Josip Andrić claimed that only Catholic believers succeeded in presenting the Croatian jubilee to the international public: “All those celebrations were beautiful, enthusiastic, magnificent. The Croatian people showed that they are proud of their glorious past. But the only celebration of our thousand-year anniversary in front of other nations and states was the Croatian pilgrimage to Rome. So, only we Catholics elevated that thousand-year glory of ours before the entire world” ([1925?]: 78).

► 1. prosinca 1918., praktično preko noći, Hrvatska se našla zajedno sa svojim dojučerašnjim protivnicima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, u državnoj kombinaciji više disparatnih nego različitih elemenata. O tome nam svjedoči iskustvo neposrednih svjedoka toga vremena, kako piše Dušan Bilandžić (1999: 78):

Obraćajući se međunarodnoj i domaćoj javnosti Klub hrvatskih zastupnika u memorandumu 14. siječnja 1922. uz ostalo kaže: „Mi smo Hrvati u europsku povijest ušli kao već organizirani i civilizirani narod [...]. Hrvatski narod i država primili su svoje političko i književno obrazovanje od Zapadne Europe [...] a svoju ekonomsku i socijalnu organizaciju od Srednje Europe – Austrije, Njemačke i Češke [...]. Politička nezavisnost nije pravno nikada prekidana [...]. [S druge strane,] [s]rpski političari nemaju nikakve svijesti o dvjema glavnim europskim idejama – o miru, voljnom, a ne nametnutom, te o pravnom poretku, a ne nasilju. Oni su kao očarani idejom jake države, koja u sebe apsorbira i domovinu i crkvu i narod [...], koja oko sebe ugušuje i savnjuje sve što nije srpsko i pravoslavno.“

Hrvatsko Kraljevstvo, koje tisuću godina pravno opstalo uklopljeno u raznim državnim tvorbama, u Kraljevini SHS bilo je rastrgano u neprepoznatljivi skup manjih teritorijalnih jedinica (Bilandžić 1999: 76):

Srpske političke stranke, podržane od unitarista nesrpskih naroda, stale su na stranu vladinog nacrtu ustava [u javnoj raspravi za Vidovdanski ustav 1921.], koji je pogazio i povijesne i nacionalne teritorijalne entitete i stvorio centralističku državnu organizaciju podijeljenu na oblasti, okruge, kotareve (gradove) i općine, primjereno samo jednonacionalnoj državi.

Bez obzira na to što okolnosti nisu išle Hrvatskoj na ruku, bilo je potrebno izići pred europsku međunarodnu javnost (Bilandžić 1999: 78):

Budući da je Kraljevina SHS, na osnovi ratnih zasluga Srbije u Prvom svjetskom ratu, ušla u mehanizam europskog poretka u kojem su vladale Francuska, Velika Britanija i Italija, njezina je međunarodna pozicija bila zaštićena. Pri takvoj međunarodnoj konstelaciji bile su male šanse za internacionalizaciju hrvatskog pitanja. Međutim, S[tjepan] Radić se nije mirio s takvim stanjem stvari već je polazio od uvjerenja da Hrvati kao stari europski narod s tisućgodišnjim državnim kontinuitetom mogu zainteresirati europsku demokratsku javnost.²

U takvim je okolnostima pitanje proslave 1000 godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva moralo imati posebno značenje.

S druge strane, hrvatsko društvo je, zahvaljujući tehnološkom napretku i promjenama u običajima i vrijednostima, prolazilo kroz burne i temeljite promjene. I dječji svijet se itekako razlikovao od onoga prijeratnoga (Blažević 1926: 57–58):

Već dulje vremena podvrgnute su naše društvene prilike neprestanom mijenjaju. Stjecanjem tih novih prilika nastadoše druge i nove potrebe za odgoj đaka izvan

² Josip Andrić tvrdio je da su jedino vjernici katolici uspjeli hrvatski jubilej predstaviti međunarodnoj javnosti: „Sve su te proslave krasne, oduševljene, veličanstvene. Hrvatski je narod pokazao, da se ponosi svojom slavnom prošlošću. A jedina proslava naše tisuće godišnjice pred ostalim narodima i državama bilo je hrvatsko hodočašće u Rim. Dakle jedini mi katolici prodičili smo tu našu tisućgodišnju slavu i pred cijelim svijetom“ ([1925?]: 78).

On the other hand, thanks to technological advances and changes in customs and values, Croatian society was undergoing turbulent and profound transformations. The world of children, too, differed greatly from that of the pre-war period (Blažević 1926: 57–58):

For quite some time, our social conditions have been undergoing constant change. With the emergence of these new circumstances came different and new needs for the upbringing of children and young people outside of school. Beyond families and their substitutes, educational institutions, other social actors began to take an interest in students' free and extracurricular time. Sports associations – football, swimming, mountaineering, rowing – count students among their best young members, while gymnastics associations such as *Sokol* [Falcons] and *Orao* [Eagles] have student divisions and groups. Wherever a public library opens, especially if it is affordable, secondary school students are its most diligent members. At the theatre, students have their own space and enjoy their Sunday and holiday matinees, while the cinema entices them to spend even the last coin saved for a book or notebook. Some educational institutions have clubs for studying languages – French, Russian – and even literary-musical sections can be found. Red Cross organisations aim to engage primarily youngsters from lower grades through correspondence and crafting small items, while the several hundred thousand-strong Baden-Powell[1]³ army is mainly filled by secondary school youth, both abroad and at home. Scouting, with its diverse structure and physical skills, is primarily conceived as a practical complement to schooling, free time, and the intellectual fellowship of youngsters. Philatelic clubs foster a necessary commercial spirit among the youth, while religious associations – such as the Marian Congregation or the Christian Youth Association (Orthodox) – aim to shape all education around moral principles rooted in Christianity. If we also mention the Catholic Student League, the Association of Yugoslav Secondary School Youth – which also focus on students' free time – as well as the international abstinence organisations “Holy Army” (Zagreb) and “Sobriety” (Belgrade), whose most active and loyal members are students, we have essentially listed all the movements and trends that, with distinct systems, methods, and means, intervene – more or less, alongside school – in the moral upbringing and intellectual education of our secondary school youth. One might also mention organisations like “Or.ju.n.o.,” “H.n.o.,” or “S.n.o.,” but these associations aim to attract only students from the upper grades [...].⁴

³ Robert Baden-Powell (1857–1941) was a British officer who, in 1908 in the United Kingdom, founded the first scouting organisation for boys (The Boy Scouts Association) and served as its leader. Later, together with his sister Agnes, he founded the first scouting organisation for girls (The Girl Guides Association, i.e., Girlguiding) in 1910. In doing so, he established the scouting movement. The international Organisation of the Scouting Movement was founded in 1920 with its headquarters in Geneva.

⁴ “Or.ju.n.o” or ORJUNA (Organizacija jugoslavenskih nacionalista) [Organisation of Yugoslav Nationalists], was an organisation founded in 1921 with the goal of protecting the unitarist Yugoslav state. It was known for its brutality and violence in its fight against “Croatian nationalism.” “H.n.o.” or HANAO (Hrvatska nacionalna omladina) [Croatian National Youth], was founded in 1922. The main goal of the organisation was advocating for a Croatian republic, and its activities were directed against all those who denied the Croatian national idea. “S.n.o.” or SRNAO (Srpska nacionalna omladina) [Serbian National Youth], was established in 1922. The main programme principles of the organisation were integral Yugoslavism and unitarism.

škole. Mimo obitelji i njihovih zamjenika zavoda stali su se zanimati za slobodno i vanškolsko vrijeme učenika i drugi društveni čimbenici. Sportska društva, nogomet, plivanje, planinari, veslači, broje među svoj najbolji pomladak đaštvo, dok gimnastička udruženja, Sokol, Orao, imaju i naročite đачke odsjeke i okružja. Gdjegod se otvori koja javna knjižnica, pogotovo ako je jeftina, najmarljiviji su čitaoci srednjoškolic. U kazalištu imaju đaci svoje prizemlje i svoje popodneve nedjeljne i blagdanske predstave, a kino izmamљуje đaku i onaj zadnji dinar, što ga je spremio za knjigu ili pisanku. Na nekim zavodima imaju društva za proučavanje jezika, francuski, ruski, a nađu se i književno-glazbeni odsjeci. Organizacije „crvenog krsta“ hoće da zaposle ponajprije mladež iz nižih razreda dopisivanjem i izgrađivanjem sitnih predmeta, dok se ono nekoliko stotina tisuća vojske Baden-Powel[1]a³ ponajvećma popunjuje iz srednjoškolske omladine kao što vani tako i kod nas. Skautstvo je baš sa svojom raznolikom uredbom pa i fizičkim vještinama u prvom redu i zamišljeno kao praktična upotpuna škole, slobodnoga vremena i misaonoga bratstva omladine. Filatelistički klubovi bude u omladini neki potrebni trgovački duh, dok vjerska udruženja, Marijina kongregacija, Hrišćanska zajednica mladih ljudi (pravoslav.) hoće da posebnim načinom svedu sav odgoj na ćudoredna načela, koja izvire iz kršćanstva. Spomene li se još Katolićka Đaćka Liga, Udruženje jugosl. srednjoškolske omladine, koji se također obaziru na slobodno vrijeme srednjoškolaca, pa apstinentska međunarodna udruženja „Sveta Vojska“ (Zagreb) i „Trezvenost“ (Beograd), kojima su najđjelatniji i najodaniji pristalice đaci, nabrojani su u glavnom svi pokreti i struje, koji zasebnim sustavom, postupcima i sredstvima zahvaćaju, više ili manje, uza školu, u ćudoredni odgoj i umnu naobrazbu naše srednjoškolske omladine. Mogle bi se napomenuti organizacije „Or.ju.n.o.“, „H.n.o.“ ili „S.n.o.“⁴ ali ta društva htjela bi sebi privući samo đake iz viših razreda [...].

U uvjetima društvene mobilizacije za proslavu Tisućđodišnjice kakva je bila u vrijeme 1925. kada su se društva koja okupljaju djecu i omladinu natjecala koja će privući više ćlanova i time pokazati svoju važnost u društvenom životu, zanimljivo je usporediti djelovanje Hrvatskoga sokola i Hrvatskoga orla, dvaju u mnogome suprotstavljenih društava te njihove strategije sudjelovanja u proslavi (Sl. 1a, b, c).

Po uzoru na antićki odgoj kroz obrazovanje i tjelovježbu, kao i na njemaćko nacionalistićko društvo *Turnverein* (Gimnastićki klub), Ćesi Miroslav Tyrš i Jindřich Fügner osnovali su Ćeški sokol 1862. Sokol je društvo koje kroz tjelovježbu promiće

³ Robert Baden-Powell (1857. – 1941.) bio je britanski ćasnik koji je u Velikoj Britaniji 1908. godine osnovao prvu izviđaćku organizaciju za djećake (The Boy Scouts Association) i bio njezin voditelj, a potom sa sestrom Agnes 1910. godine osnovao je i prvu izviđaćku organizaciju za djevojćice (The Girl Guides Association, tj. Girlguiding). Tako je utemeljio izviđaćki pokret. Međunarodna Organizacija skautskoga pokreta (Organization of the Scouting Movement) osnovana je 1920. godine sa sjedištem u Ženevi.

⁴ „Or.ju.n.o.“, tj. ORJUNA (Organizacija jugoslavenskih nacionalista) je organizacija osnovana 1921. radi zaštite unitaristićke jugoslavenske države. Isticala se brutalnošću i nasiljem u borbi protiv „hrvatskoga nacionalizma“. „H.n.o.“, tj. HANAO (Hrvatska nacionalna omladina) osnovana je 1922. Osnovni cilj organizacije bilo je traženje hrvatske republike, a djelovanje je bilo upereno protiv svih onih koji su negirali hrvatsku nacionalnu misao. „S.n.o.“, tj. SRNAO (Srpska nacionalna omladina) nastala je 1922. Glavne programske postavke organizacije bile su integralno jugoslavenstvo i unitarizam.

Figs. 1a, b, c. The ceremonial uniforms of members of both organisations were an important element in celebrations and formal occasions, but great attention was also given to socially less visible activities such as working with youngsters. On the left is a photograph of a member of the Croatian Eagle Association in a ceremonial Eagle uniform (published alongside an article by Marijan Kovač [1925–1926: 120]). In the centre is a photograph of members of the Croatian Falcons in ceremonial dress, taken in Ogulin in 1924 (cf. Sušanjan 2018), and on the right is a photograph of a large group of young Falcon members from the same year (ibid.).

Sl. 1a, b, c. Svečane odore članova obiju organizacija bile su važan čimbenik u proslavama i svečanim prilikama, ali velika se skrb poklanjala i društveno manje vidljivim aktivnostima kao što je bio rad s podmlatkom. Lijevo se nalazi fotografija člana Hrvatskoga orlovskoga saveza u orlovskom svečanom odijelu (objavljeno uz članak Marijana Kovača, (1925–1926: 120). U sredini je fotografija članova Hrvatskoga sokola u svečanoj odori snimljena u Ogulinu 1924. (usp. Sušanjan 2018), a desno je fotografija velike skupine Sokolova podmlatka iz iste godine (isto).

Under the conditions of social mobilisation for the celebration of the 1000th anniversary, as was the case in 1925 – when organisations that drew together children and youth competed to attract more members and thereby demonstrate their importance in social life – it is interesting to compare the activities of *Hrvatski sokol* [Croatian Falcons] and *Hrvatski orao* [Croatian Eagles], two societies that were in many ways opposed, including in their strategies for participating in the celebration (Figs. 1a, b, c).

Modelled on classical education through learning and physical training, as well as on the German nationalist association *Turnverein* (Gymnastics Club), the Czechs Miroslav Tyrš and Jindřich Fügner founded the Czech Falcons in 1862. The Falcons were a movement that promoted and spread national awareness among Slavic peoples through physical exercise. The Czech Falcons emphasised Slavic solidarity and were distinctly anti-clerical, which in the Czech context also meant anti-Catholic. From the Czech lands – via Slovenia – the Falcons spread to Croatia, where the Croatian Falcons were founded in 1874. After World War I, the Union of Falcons of Serbs, Croats, and Slovenes was founded. However, as Serbs again came to dominate the organisation – for example, during the *slet* (a mass gymnastics event involving a large number of participants performing synchronised, highly organised routines) held in Zagreb, not a

i širi nacionalnu svijest među slavenskim narodima. Češki sokol isticao je slavensku uzajamnost i bio izrazito antiklerikalno nastrojen što je u Češkoj značilo i protukatolički. Iz Češke, a preko Slovenije, sokolstvo je zaživjelo i u Hrvatskoj kada je 1874. osnovan Hrvatski sokol. Nakon Prvoga svjetskoga rata osnovan je Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca, međutim kako je opet došlo do prevlasti Srba, pa, primjerice, na sletu u Zagrebu nije bila istaknuta niti jedna hrvatska zastava, tako je Hrvatski sokol 1922. istupio iz zajedničkoga saveza. No, međunarodno je priznat samo zajednički sokolski savez pa se tako izolirani Hrvatski sokolski savez okrenuo isključivo promicanju hrvatskih nacionalnih interesa, a nestao je i otprije prisutni sokolski antiklerikalizam pa i protukatolicizam jer su sokoli često sudjelovali i u vjerskim obredima. (Jareb 2017: 136). Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature⁵ i raspuštanja organizacija s nacionalnim nazivima, osnovan je 1929. Sokol Kraljevine Jugoslavije. Hrvatski sokolski savez odlučio je da neće pristupiti novoj organizaciji te da će raspustiti sva svoja društva.

Orao⁶ je također društvo za tjelovježbu no s temeljito drukčijim ciljevima nego Sokol. Ivo Protulipac (1899. – 1946.), prvi predsjednik Hrvatskoga orlovskoga saveza,⁷ svjedoči: „Orao je katolička prosvjetna i tjelovježbena uzgojna narodna omladinska organizacija, koja posebnim sredstvima obrazuje narodnu omladinu tako, da stvori kršćanski uzgojen, duševno i tjelesno zdrav, naobražen i organizovan narod“ (1926: 9), te nastavlja: „Orlovskoga organizacija nije svjetska-kozmpolitska. Orlovstvo je isključivo slavenska organizacija i rašireno je samo po zemljama, koje nastavaju Slaveni. Za sada imadu orlovsku organizaciju samo Čehoslovaci, Slovenci i Hrvati“ (10). Orlovstvo je nastalo kao reakcija na „liberalizam koji je počeo rastakati osnove kršćanskoga života“ pa je stoga puno mlađe od Sokolstva (47).

Prve zametke Orlovstva nalazimo u Češkoj i Sloveniji 1896., a godine 1921. osnovana je zajednička organizacija hrvatskoga i slovenskoga Orlovstva, tj. Jugoslavenska Orlovska Zveza u Ljubljani, o čemu Protulipac piše u knjižici *Hrvatsko orlovstvo* (1926: 52) (Sl. 2). Na prvi dan svibnja 1921. počinje izlaziti *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* kao glasilo katoličkih omladinskih društava (66). U siječnju 1922. Povjereništvo za prosvjetu i vjeru u Zagrebu zabranjuje đaštvu sudjelovanje u Orlu (69), a zabrana traje do 6. veljače 1923. (72). Prvi orlovski nastup zagrebačkoga podsaveza održan je tijekom velikoga Euharistijskoga kongresa u Zagrebu 1923. u

⁵ Kralj Aleksandar I. Karađorđević uveo je 6. siječnja 1929. godine diktaturu u Kraljevini SHS, promijenio ime države u Kraljevina Jugoslavija te raspustio Narodnu skupštinu i zabranio rad stranaka nakon što su u Skupštini SHS ustrijeljeni hrvatski zastupnici Stjepan Radić (vođa hrvatski političar), Đuro Basariček, Pavle Radić, Ivan Pernar i Ivan Granda. Atentat su preživjeli Pernar i Granda.

⁶ Za nastanak Orlova posebno je bio zaslužan Dragutin Kniewald (1889. – 1979.), biskupski tajnik, bilježnik Duhovnog stola i profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, koji je osnovao prvu hrvatsku orlovsku skupinu u Senju, gdje je bio kapelan, a na vjersko-kulturnu orijentaciju pokreta bitno je utjecao dopredsjednik Hrvatskoga orlovskoga saveza Ivan Merz (1896. – 1928.), hrvatski katolički laik i danas blaženik Katoličke Crkve (usp. Ceraj 2016; Matić 2009).

⁷ Ivo Protulipac, pravnik i katolički aktivist, ubijen je 31. siječnja 1946. kada ga je u Trstu likvidirala OZNA (Odjeljenje za zaštitu naroda), obavještajna služba SFR Jugoslavije. OZNA je djelovala do ožujka 1946. kada je reorganizacijom iz nje nastala UDBA (Uprava državne bezbednosti).

single Croatian flag was displayed – the Croatian Falcons withdrew from the union in 1922. Still, only the joint union of Falcons was internationally recognised, so the now-isolated Croatian Falcons turned exclusively to promoting Croatian national interests. The previous anti-clericalism and anti-Catholicism of the Falcons also disappeared, and members of the Falcons began frequently to participate in religious ceremonies (Jareb 2017: 136). After the introduction of King Alexander's Proclamation of Dictatorship on 6 January 1929⁵ and the dissolution of organisations with national names, *Sokol Kraljevine Jugoslavije* [the Falcons of the Kingdom of Yugoslavia] was established in the same year. The Croatian Falcons decided not to join the new organisation and to dissolve all its organisations.

Orao [the Eagles]⁶ was also a physical training organisation, but with fundamentally different goals from those of the Falcons. Ivo Protulipac (1899–1946), the first president of *Hrvatski orlovski savez* [Croatian Eagle Association],⁷ stated: “The Eagles are a Catholic educational and physical training youth organisation for national upbringing, which, through specific means, educates the nation's youth to become Christian-raised, mentally and physically healthy, educated, and organised people” (1926: 9). He continues: “This organisation is not worldly-cosmopolitan. The Eagles are an exclusively Slavic organisation and are spread only in countries inhabited by Slavs. At present, only Czechoslovaks, Slovenes, and Croats have such organisations” (10). The Eagles arose as a reaction to “liberalism, which began to erode the foundations of Christian life,” and are therefore much younger than the Falcons (47).

The first roots of the Eagles appeared in the Czech Republic and Slovenia in 1896, and in 1921, *Jugoslavenska Orlovska Zveza* [Yugoslav Eagle Union], a joint organisation of Croatian and Slovenian Eagles, was established in Ljubljana. This is described by Protulipac in the booklet *Hrvatsko orlovstvo* [Croatian Eagles] (1926: 52) (Fig. 2). On 1 May 1921, the magazine *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* [Youth: A Magazine for Croatian Catholic Youngsters] began to be issued, serving as the bulletin of Catholic youth associations (66). In January 1922, the Department for Education and Religion in Zagreb prohibited schoolchildren from participating in the activities of the Eagles (69), and the ban lasted until 6 February 1923 (72). The

⁵ King Alexander I Karađorđević introduced the dictatorship on 6 January 1929 in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, changed the country's name to the Kingdom of Yugoslavia, dissolved the National Assembly, and banned political parties after Croatian members of parliament – Stjepan Radić (a leading Croatian politician), Đuro Basariček, Pavle Radić, Ivan Pernar, and Ivan Granda – were shot in the Assembly. Only Pernar and Granda survived the assassination attempt.

⁶ The formation of the Eagles was especially influenced by Dragutin Kniewald (1889–1979), a bishop's secretary, notary of the Ecclesiastical Court, and professor at the Faculty of Theology in Zagreb. He founded the first Croatian Eagles group in Senj, where he served as chaplain. The religious-cultural orientation of the movement was significantly shaped by the vice-president of the Croatian Eagles Association, Ivan Merz (1896–1928), a Croatian Catholic layman who has been beatified by the Catholic Church (cf. Ceraj 2016; Matić 2009).

⁷ Ivo Protulipac, a lawyer and Catholic activist, was killed on 31 January 1946 in an assassination carried out in Trieste by OZNA (Odjeljenje za zaštitu naroda) [Department for the Protection of the People], the intelligence service of the Second Yugoslavia. OZNA operated until March 1946, when it was reorganised and became UDBA (Uprava državne bezbednosti) [State Security Administration].

vrta Nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu. Istakli su se Orlovi iz Sarajeva sa svojim posebnim vježbama s buzdovanima te Đakovčani i Slovenci s vježbom „Naprej zastave“ (72–73). Godine 1923. osnovan je samostalni Hrvatski orlovski savez s predsjednikom Ivom Protulipcem (75). Strategija širenja orlovstva bila je proširiti djelovanje i na manje sredine što je omogućilo obilježavanje 1000 godišnjice ne nužno slanjem izaslanstava na veliki, grandiozni središnji slet već organiziranjem proslava u manjim mjestima. Na taj su način u proslavama mogli aktivno ili kao publika sudjelovati i lokalni stanovnici (Sl. 3). Hrvatski orlovski savez djelovao je do Šestosiječanjske diktature 1929. kada je zakonski ukinut.

Fig. 2. Dr. Ivo Protulipac presented the history of the organisation as well as its programmatic guidelines in the book *Hrvatsko orlovstvo* [Croatian Eagles] (1926).

Sl. 2. Dr. Ivo Protulipac u knjizi *Hrvatsko orlovstvo* (1926) predstavio je povijest organizacije kao i njezine programske smjernice.

Fig. 3. Exercise of the Eagles in Ludina (now Velika Ludina), a village west of Kutina. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.* [Danica: Almanach and Annals of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926] ([1925?]: 65).

Sl. 3. Vježba Orlova u Ludini (sada Velikoj Ludini), malom mjestu zapadno od Kutine. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za просту godinu 1926.* ([1925?]: 65).

first public appearance of the Zagreb Eagles sub-alliance took place during the great Eucharistic Congress in Zagreb in 1923, in the garden of the Archbishop's seminary. The Eagles from Sarajevo stood out with their special exercises with maces, as did participants from Đakovo and Slovenia with the exercise "Naprej zastave" [Forward, Banners!] (72–73). In 1923, the independent Croatian Eagles Association was founded, with Ivo Protulipac as its president (75). The strategy for expanding the Eagles movement was to reach even smaller communities. This then made it possible to celebrate the 1000th anniversary not by sending delegations to a large, grand central gathering, but by holding celebrations in smaller localities. This approach led to the participation of local spectators and the involvement of the entire local community (Fig. 3). The association functioned until the Proclamation of Dictatorship of 6 January 1929, when it was legally dissolved.

The Eagles responded passionately to the Falcons' anti-Catholic stance. They were particularly bothered when they were equated with the Croatian Falcons, something addressed in *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* by an author signed as I.P.M. (possibly Ivo Protulipac) (1925: 49):

In the magazine of the Yugoslav Falcons, we have once again read attacks on the Eagles organisation, claiming that there is no fundamental difference between the Croatian Falcons and the Croatian Eagles. [...] The fundamental basis of the work and organisation of the Eagles is the Catholic faith and its principles, which the Eagles seek to consistently implement in life. The Eagles do not deviate from these principles in the slightest. Do these same principles guide the Croatian Falcons? We would be glad if that were the case. But unfortunately, the opposite is true. In its cultural and educational goals, there is no essential difference between the Yugoslav Falcons and the Croatian Falcons – except in tactics. The Croatian Falcons are not as aggressively culture-combative as the Yugoslav Falcons. We would be very pleased – and it would be in the interest of the Croatian identity – if the Croatian Falcons fundamentally revised their principles in this regard. Until that happens, we can only state the above.

The antagonism between the Falcons and Eagles is also attested to by Marica Stanković⁸ in her book *Mladost vedrine* [The Brightness of Youth] (1944: 53):

And our enemies?

There were many. One day they donned a liberal toga. Another time, a Masonic hood with a star and compass. Then again, they wrapped themselves in the Yugoslav tricolour or wore a red cap with a falcon's feather.

The same author also provides testimony from 1926 by a female member of the Eagles from the village of Cernik, which shows that even physical confrontations were not excluded (Stanković 1944: 53–54):

The female Falcons from Cernik, seeing the beautiful Eagle uniforms, out of envy and malice began provoking and inciting their fellow male Falcon members, and they indeed managed to stir up a commotion, which nevertheless ended honourably for the Eagles. The attacker, the leader of the Cernik Falcons, was forced to leave the training

⁸ Marica Stanković (1900–1957), Servant of God and candidate for sainthood, was actively involved in the Eagles' youth movement.

Na sokolski protukatolicizam Orlovi su žestoko odgovarali. Naročito ih je smetalo kada bi ih poistovjećivali s hrvatskim sokolovima o čemu je u časopisu *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* pisao autor potpisan inicijalima I.P.M. (vjerojatno Ivo Protulipac) (1925: 49):

U listovima jugoslavenskih sokola ponovno čitamo u napadajima na orlovsku organizaciju tvrdnju, da između hrvatskih Sokolova i hrv. Orlova nema bitne razlike. [...] Osnovno polazište rada i organizacije Orlovstva jest katolička vjera i njezini principi, koje Orlovstvo hoće da dosljedno provede u životu. Od ovih principa ne odstupa Orlovstvo ni za jotu. Da li ove principe zastupa i hrv[atско] Sokolstvo? Mi bismo radosni bili, kada bi to bilo. Ali nažalost, posve je protivno. U svom kulturno-odgojnom cilju između jug[oslavenskog] Sokolstva i hrv. Sokolstva nema bitne razlike, osim u taktici. Hrv. Sokolstvo nije kulturnobojno tako agresivno kao jug. Sokolstvo. Nama će vrlo drago biti i u interesu je hrvatstva, da hrv. Sokol korigira u ovom pogledu iz temelja svoja načela. Dok to ne učini, ne možemo, nego gornje konstatirati.

O antagonizmu između Sokola i Orlova svjedoči i Marica Stanković⁸ u svojoj knjizi *Mladost vedrine* (1944: 53):

A naši neprijatelji?

Bilo ih je mnogo. Jednom su obukli liberalnu togu. Drugi put masonsku kukuljicu sa zvijezdom i šestarom. Treći put se zamotaše u jugoslavensku trobojku ili u crven-kapu sa sokolskim perom.

Ista autorica donosi i svjedočenje iz 1926. jedne Orlice iz Cernika iz kojega je vidljivo da ni fizički sukobi nisu bili isključeni (Stanković 1944: 53–54):

Sokolice iz Cernika, vidjevši liepu orličku odoru, od zavisti i zlobe razdraživale su i podbadale svoje drugove Sokole te im je zbilja uspjelo izazvati gungulu, koja je ipak častno svršila po Orlovstvo. Napadač, vođa cerničkih Sokola, morao je uz ogorčenje i prezir publike otići sa vježbališta, a prisutni Sokoli morali su se povući u mišje rupe. Da se osvete napali su na Orlove, koji su se vraćali u Požegu, i mnogi su od članova i članica požeškog društva bili ranjeni.

O proslavi tisućgodišnjice hrvatskoga Hrvatskoga Kraljevstva tijekom 1925. počelo se razmišljati još 1906. kada su Emilij pl. Laszowski (1868. – 1949.), hrvatski povjesničar i arhivist, i Velimir Deželić stariji (1864. – 1941.), hrvatski književnik i leksikograf, prvi put na sastanku Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“⁹ iznijeli tu ideju. Nisu mogli ni slutiti da će se njihova ideja ostvarivati u potpuno drukčijem državnom kontekstu od onoga u kojem su je zamislili. Dok su oni željeli obljetnicu iskoristiti kako bi se suprotstavili Mađarima unutar Austro-Ugarske Monarhije (koji su htjeli podčiniti Hrvatsku svojoj vlasti), a s druge su strane ponovno postavili pitanje ujedinjenja hrvatskih zemalja, obljetnicu su uistinu proslavili u drugoj državi, Kraljevini SHS, upućujući poruku o

⁸ Marica Stanković (1900. – 1957.) službenica Božja i kandidatkinja za sveticu. Djelovala je aktivno u Orlovskoj mladeži.

⁹ Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ udruženje je čiji je glavni cilj zaštita hrvatskoga kulturnoga nasljeđa. Ponovno je osnovana 1905. a nasljednik je tradicije hrvatskih vitezova zmajskoga reda (*Red zmajskih vitezova*) hrvatsko-ugarskoga kralja Žigmunda Luksemburškoga, utemeljena 1408. godine.

ground amid the bitterness and contempt of the audience, and the Falcons had to retreat into their holes. Seeking revenge, they attacked the Eagles who were returning to Požega, and many members of the Požega organisation, both male and female, were injured.

The idea to celebrate the thousand-year anniversary of the Croatian Kingdom in 1925 was first considered in as early as 1906, when Emilij pl. Laszowski (1868–1949), a Croatian historian and archivist, and Velimir Deželić Sr. (1864–1941), a Croatian writer and lexicographer, presented the idea for the first time at a meeting of the Society of Brethren of the Croatian Dragon.⁹ They could not have imagined that their idea would come to fruition in a completely different state context from the one in which it was conceived. While their intention was to use the anniversary as a means of resisting the Hungarians within the Austro-Hungarian Monarchy (who sought to subjugate Croatia to their rule) and, on the other hand, to once again raise the issue of unifying Croatian lands, the anniversary was ultimately celebrated in a different country – the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes – sending a message about the continuity of Croatian statehood to entirely different political actors.¹⁰ But this was not the fate of their idea alone. Zagreb lawyer Milan Dečak (1883–1968) initiated the idea to erect a monument to King Tomislav for the thousand-year celebration.

On Christmas Day in 1925, the Committee for the Erection of a Monument to King Tomislav in Zagreb published a booklet by the esteemed Croatian historian and politician Rudolf Horvat (1873–1947), titled *Tomislav prvi hrvatski kralj* [Tomislav: The First Croatian King] (Fig. 4). In it, Horvat explained the significance of King Tomislav and added a comparison with other Slavic countries (1925: 19–20):

The Croats were the first among all Slavs to elevate their state to the dignity of a “kingdom”, which at that time meant full independence. Bohemia became a kingdom only in 1158, Slavic Bulgaria in 1186, Serbia in 1222, Poland in 1295, and Russia in 1547. (I should mention that Bulgaria and Russia did not adopt the term “kingdom” but rather “empire”, though in the East the concept of “emperor” corresponds to the dignity denoted in the West by the term “king”. Thus, when Serbian King Dušan the Mighty conquered certain Bulgarian and Byzantine territories, he proclaimed himself in 1346, following Eastern tradition, “Emperor of the Serbs, Greeks, and Bulgarians”).

On the cover of Horvat’s booklet is the design of the monument to King Tomislav as imagined by the renowned Croatian painter and art historian Ljubo Babić (1890–1974). The writer Milutin Mayer (1874–1958) proposed entrusting the creation of the monument to Robert Frangeš Mihanović only in March 1928 (Kolar-Dimitrijević 1997: 252).

⁹ The Society of Brethren of the Croatian Dragon is an association whose main goal is the protection of Croatian cultural heritage. It was re-established in 1905 and is the successor to the tradition of the Croatian knights of the Order of the Dragon of the Croatian-Hungarian King Sigismund of Luxembourg, founded in 1408.

¹⁰ Preparations for the celebration lasted for years, during which time the political situation was turbulent and marked by many twists and turns, the most significant of which was Stjepan Radić’s decision to abandon the idea of Croatian independence and accept participation in the government of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

opstojnosti hrvatske državnosti posve drugim akterima.¹⁰ No, nije to bila sudbina samo njihove ideje. Zagrebački odvjetnik Milan Dečak (1883. – 1968.) inicirao je ideju da se za tisućgodišnjicu podigne spomenik kralju Tomislavu.

Na Božić 1925. objavio je „Odbor za podignuće spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu“ knjižicu uglednoga hrvatskoga povjesničara i političara Rudolfa Horvata (1873. – 1947.): *Tomislav prvi hrvatski kralj* (Sl. 4). Horvat je obrazložio značenje kralja Tomislava te donio usporedbu s drugim slavenskim državama (1925: 19–20):

Hrvati su prvi od svih Slavena uzdigli svoju državu na čast „kraljevine“, što je u ono doba značilo potpunu neodvisnost. Češka je kraljevinom postala tekar godine 1158, slavenska Bugarska godine 1186, Srbija godine 1222, Poljska godine 1295, a Rusija 1547. (Pripadom spominjem, da Bugarska i Rusija nijesu uzele naziv „kraljevina“, nego „carevina“, ali na istoku pojam „car“ znači ono dostojanstvo, što je na zapadu izrečeno oznakom „kralj“. Kad je dakle srpski kralj Dušan Silni osvojio neke bugarske i bizantske zemlje, proglasio se g. 1346. po istočnom običaju „carem srpskim, grčkim i bugarskim“.).

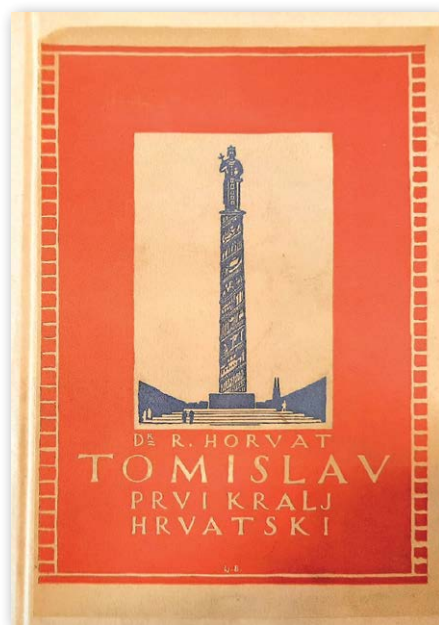

Fig. 4. Front cover of Rudolf Horvat's booklet: *Tomislav prvi hrvatski kralj* [Tomislav: The First Croatian King] (1925).

Sl. 4. Korice knjižice Rudolfa Horvata: *Tomislav prvi hrvatski kralj* (1925).

¹⁰ Jedna stvar su pripreme proslave koje traju godinama a druga je trenutačna politička situacija. Politička situacija bila je takva da su Stjepana Radića pustili iz zatvora (gdje je bio jer je u inozemstvu ostvario suradnju sa snagama koje su bile neprijateljske jugoslavenskom režimu) u srpnju 1925. a on je priznao Vidovdanski ustav i Monarhiju te stupio u rujnu 1925. u Vladu u koaliciji s radikalima. Otuda „zaokret“ u Radićevoj politici, Hrvatska republikanska seljačka stranka postaje Hrvatska seljačka stranka i proglašava novi početak u hrvatsko-srpskim odnosima. U toj atmosferi održan je III. svesokolski slet.

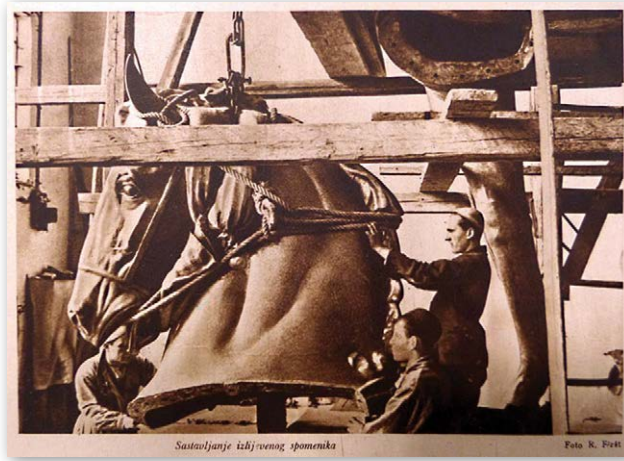

Fig. 5. Assembling the 9-metre-high monument to King Tomislav. Photograph by Rudolf Firšt in the weekly *Svijet* [The World] (Anon. 1935: 345).

Sl. 5. Sastavljanje devetmetarskoga spomenika kralju Tomislavu. Fotografija Rudolfa Firšta u tjedniku *Svijet* (Anon. 1935: 345).

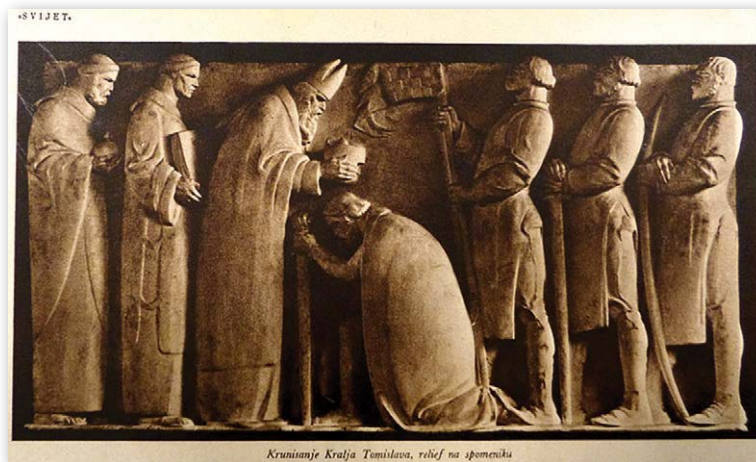

Fig. 6. Relief “The Coronation of King Tomislav” by Robert Frangeš Mihanović for the base of the monument to King Tomislav. Photograph by Rudolf Firšt in the weekly *Svijet* (Anon. 1935: 344).

Sl. 6. Reljef „Krunidba kralja Tomislava“ Roberta Frangeša Mihanovića za postolje spomenika kralju Tomislavu. Fotografija Rudolfa Firšta u tjedniku *Svijet* (Anon. 1935: 344).

Fig. 7. Relief “King Tomislav Reconciles the Bulgarian King Peter and the Serbian Prince Zaharija” by Frangeš Mihanović for the base of the monument to King Tomislav. Photograph by Rudolf Firšt in the weekly *Svijet* (Anon. 1935: 345).

Sl. 7. Reljef „Kralj Tomislav miri bugarskoga kralja Petra i srpskoga kneza Zahariju“ Frangeša Mihanovića za postolje spomenika kralju Tomislavu. Fotografija Rudolfa Firšta u tjedniku *Svijet* (Anon. 1935: 345).

Na omotu Horvatove knjižice nalazi se prikaz vizije spomenika kralju Tomislavu onako kako ju je zamislio poznati hrvatski slikar i povjesničar umjetnosti Ljubo Babić (1890. – 1974.). Književnik Milutin Mayer (1874. – 1958.) tek je u ožujku 1928. godine predložio da se izrada spomenika povjeri Robertu Frangešu Mihanoviću (Kolar-Dimitrijević 1997: 252).

Ipak, proći će više od dvadeset godina i promijenit će se tri države dok spomenik kipara Roberta Frangeša Mihanovića (1872. – 1940.)¹¹ (Sl. 5) konačno ne bude podignut 1947.¹² Svijest o jedinstvenoj prilici i potrebi da se proslavi tisućgodišnjica hrvatskoga Hrvatskoga Kraljevstva bila je itekako prisutna 1925. No, različitost i suprotstavljenost pogleda na obljetnicu, a još više vanjski pritisci i podmetanja bili su takvi da su ne samo iznjedrili više različitih proslava nego su često i posve zakočili inicijative pa je tako

¹¹ Za lijevanje 26 dijelova Frangešova kipa kralja Tomislava trebalo je 8000 kg bronce. Kralj Aleksandar dopustio je da se iz topova iz Kragujevca dobije 5000 kg, a gradonačelnik Zagreba Stjepan Srkulj poklonio je kralju za uzvrat dvorac Pongratz u Zagrebu. S obzirom na to je dvor odbio daljnju pomoć u pribavljanju bronce, ona je kupljena u inozemstvu. Lijevanje je dovršeno u rujnu 1933. Spomenik je 1935. sastavljen i izložen. u atelijeru na Rokovu perivoju kako bi ga javnost mogla ocijeniti (Kolar-Dimitrijević 1997: 254–256).

¹² I to, prema riječima Mire Kolar-Dimitrijević: „[...] spomenik nije postavljen u vrijeme kada je izliven, nego je trebalo čekati punih dvadeset godina da se to učini, a i to je učinjeno samo zato da bi se uklonio revolt Zagrepčana zbog uklanjanja spomenika bana Josipa Jelačića s Jelačićeva trga kako bi se taj trg mogao preimenovati u Trg Republike“ (1997: 244).

However, more than twenty years would pass and three different states would come and go before the monument, sculpted by Robert Frangeš Mihanović (1872–1940)¹¹ (Fig. 5), was finally erected in 1947.¹² The awareness of a unique opportunity and the need to celebrate the thousand-year anniversary of the Croatian Kingdom was very much alive in 1925. However, the differences and opposing views on the anniversary – further exacerbated by external pressures and sabotage – were such that they not only resulted in several separate celebrations but often completely halted initiatives. For example, the monument to King Tomislav was not completed until 1991 (Figs. 6, 7).¹³ The Falcons' Mound, erected in honour of the millennium of the Croatian Kingdom in Maksimir, was only completed in its final form in 1995.

At the beginning of 1925, power was in the hands of the Independent Democratic Party led by Svetozar Pribičević and the Radicals. Pribičević and his party advocated for integral Yugoslavism and opposed what they called “tribal separatisms” (Jareb 2017: 122), which is further elaborated in the following lines (124–125):

Almost all celebrations in 1925 carried primarily a Croatian tribal character, even though, after the agreement and the Croatian Peasant Party's entry into the government, national unity among Serbs, Croats, and Slovenes was promoted, as were King Alexander and the Yugoslav state. All of these commemorations primarily emphasised the existence of a once free and independent Kingdom of Croatia and affirmed the distinctiveness of the Croatian people and their capacity to establish their own national state.

¹¹ To cast the 26 parts of Frangeš's statue of King Tomislav, 8,000 kg of bronze were required. King Alexander allowed 5,000 kg to be sourced from cannons in Kragujevac, and in return, the mayor of Zagreb, Stjepan Srkulj, gifted the Pongratz Castle in Zagreb to the king. As the royal court refused to provide further assistance in procuring bronze, the remaining quantity was purchased abroad. The casting was completed in September 1933. The monument was assembled and displayed in 1935 at the atelier in Rokov perivoj for public assessment (Kolar-Dimitrijević 1997: 254–256).

¹² According to Mira Kolar-Dimitrijević: “[...] the monument was not erected at the time it was cast, but a full twenty years had to pass before that happened, and even then, it was done solely to quell the revolt of Zagreb citizens over the removal of the monument to Ban Josip Jelačić from Jelačić Square, in order to rename the square as Republic Square” (1997: 244).

¹³ The Monument to King Tomislav consisted of a statue on a pedestal and relief panels measuring 195 x 380 cm, which were mounted on the base. Instead of the originally designed and created panels by Robert Frangeš Mihanović – one depicting a bishop crowning King Tomislav, and the other showing King Tomislav reconciling the Serbian Grand Governor Zaharija with the Bulgarian ruler Peter – in 1947, panels by sculptors Ivan Sabolić and Želimir Janeš were installed. These featured a handshake between the Serbian Grand Governor Zaharija and the Bulgarian ruler Peter, and another one depicted the Croatian navy. It is likely that the panel featuring church dignitaries had to be removed. The monument also bore an inscription by Miroslav Krleža, fully aligned with Yugoslav communist ideology: “The first among Croatian rulers to unite all the tribes into one state, he declared himself king in the year CMXXV. He ruled from the Drava River to the Adriatic Sea over the cities of Split, Zadar, and Trogir and the islands from Krk and Rab to Vis, Brač, and Korčula. He waged victorious wars in Pannonia, the Balkans, and Apulia. Like Ljudevit Posavski a hundred years before him in the struggle against the Franks, Tomislav acted in alliance with the Serbs, symbolically anticipating the unity of the Yugoslav peoples”. Krleža's inscription was removed in 1991, and the original reliefs by Frangeš Mihanović were put in their original place.

primjerice spomenik kralju Tomislavu dovršen tek 1991¹³ (Sl. 6, 7). Sokolska mogila dignuta u počast Tisućgodšnjici Hrvatskoga Kraljevstva u Maksimiru dobila je svoj završni oblik tek 1995.

Vlast je početkom 1925. bila u rukama Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribičevića i radikala, a Pribičević i njegova stranka zagovarali su integralno jugoslavenstvo i protivili se „plemenskim separatizmima“ (Jareb 2017: 122), tj. podrobnije (124–125):

Gotovo sve su proslave te 1925. imale prvenstveno hrvatski plemenski predznak, pa i unatoč tome što su nakon sporazuma i ulaska HSS-a u vladu isticani narodno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca te veličani kralj Aleksandar i jugoslavenska država. Sve su one prvenstveno isticale postojanje nekada slobodnoga i samostalnoga Hrvatskoga Kraljevstva i afirmirale su posebnost hrvatskog naroda i njegovu sposobnost da stvori vlastitu nacionalnu državu.

Tako je Crkva 10. svibnja 1925. proslavila „Dan katoličke omladine u slavu tisućgodšnjice hrvatskog kraljevstva“ posvuda gdje žive Hrvati. „Za Duhove otputovalo je 4 000 hodočasnika na veliko hrvatsko hodočašće u Rim te je tamo 13. svibnja zajedno s papom [Pijem XI.] proslavljena tisuća godišnjica hrvatskog kraljevstva“ (Jareb 2024: 49), a tom su prigodom hodočasnici papi odnijeli na dar zlatni kalež koji je načinio Ivo Kerdić (1881. – 1953.) (Sl. 8). Stjepan Markulin ovako opisuje kalež i okolnosti njegova darivanja papi ([1925?]: 8):

[n]a njemu su prikazana tri događaja iz hrvatske povijesti: ponajprije krunisanje kralja Tomislava, koje obavlja poslanik pape Ivana X., zatim prizor, gdje papa Lav XIII. predaje hrvatskim biskupima Štrosmajeru i Štadleru zavod sv. Jeronima u Rimu, i napokon prizor, gdje papa Benedikt XV. dopušta nadbiskupu dr Antunu Baueru i ostalim hrvatskim biskupima, da uvedu u svojim biskupijama obrednik kao i čitanje poslanica i evanđelja u sv. misi na hrvatskom jeziku [...]. U svom je govoru [na latinskom] nadbiskup dr Bauer istakao riječi pape Ivana VIII. koji je god. 879. pisao hrvatskom knezu Branimiru, da je na blagdan Uzašća Gospodinova (21. svibnja) sred svete službe Božje podigao ruke uvis i blagoslovio i njega i sav narod hrvatski i svu zemlju hrvatsku. Na spomenu toga događaja zamolio je nadbiskup sv. Oca Papu, neka i on poput svog predšasnika usred sv. službe Božje, koju će iz ovog kaleža služiti na oltaru sv. Petra Apostola, podigne ruke i blagoslovi sav narod naš i svu zemlju našu, jer je hrvatski narod uvijek bio i ostat će najvjerniji vjeri, Crkvi i ocu sveg kršćanstva.

¹³ Spomenik Kralju Tomislavu sastojao se od kipa na postolju i ploča s reljefima veličine 195x380 cm koje su bile postavljene na postolje. Umjesto izvorno zamišljenih i načinjenih ploča Roberta Frangeša Mihanovića koje su prikazivale kako biskup kruni kralja Tomislava, a druga, kako kralj Tomislav miri srpskoga velikoga župana Zahariju s bugarskim vladarem Petrom, postavljene su 1947. ploče kipara Ivana Sabolića i Želimira Janeša s motivima rukovanja srpskoga velikoga župana Zaharije i bugarskoga vladara Petra te, druga, s prikazom hrvatske mornarice. Jamačno se morala maknuti ploča s crkvenim velikodostojnicima. Na spomeniku je bio i tekst Miroslava Krležje posve u skladu s jugoslavenskom komunističkom ideologijom: „Prvi među hrvatskim vladarima ujedinio je sva plemena u jednoj državi, te se godine CMXXV proglasio kraljem. Vladao je od Drave do Jadrana nad gradovima Splitom, Zadrom i Trogirom i nad otocima od Krka i Raba do Visa, Brača i Korčule. Pobjedonosno je ratovao u Panoniji, na Balkanu i Apuliji. Kao Ljudevit Posavski stotinu godina prije njega u borbi protiv Franaka, i Tomislav je djelovao u savezu sa Srbima simbolično naslućujući jedinstvo jugoslavenskih naroda.“ Krležin tekst uklonjen je 1991. te su postavljeni izvorni Frangeš Mihanovićeve reljefi.

Thus, on 10 May 1925, the Church celebrated the “Day of Catholic Youth in Honor of the Thousandth Anniversary of the Croatian Kingdom” wherever Croats lived. “For Pentecost, 4,000 pilgrims travelled on a great Croatian pilgrimage to Rome, where on 13 May, the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom was celebrated together with the Pope [Pius XI]” (Jareb 2024: 49). On this occasion, the pilgrims presented the Pope with a golden chalice, crafted by Ivo Kerdić (1881–1953) (Fig. 8). This is how Stjepan Markulin described the chalice and reported on this event ([1925?]: 8):

Three events from Croatian history are depicted on it: first, the coronation of King Tomislav, carried out by the envoy of Pope John X; then a scene in which Pope Leo XIII hands over the St. Jerome seminary in Rome to the Croatian bishops Strossmayer and Stadler; and finally, a scene in which Pope Benedict XV grants permission to Archbishop Dr. Antun Bauer and the other Croatian bishops to introduce in their dioceses the use of the ritual book, as well as the reading of the Epistles and Gospels in the Croatian language during Holy Mass [...]. In his speech [in Latin], Archbishop Dr. Bauer highlighted the words of Pope John VIII, who in 879 wrote to Croatian Duke Branimir that on the Feast of the Ascension of Our Lord (21 May), during the celebration of the Holy Mass, he raised his hands and blessed him, the entire Croatian people, and all Croatian lands. Referring to that event, the Archbishop asked the Holy Father the Pope that he too, like his predecessor, might raise his hands during the Holy Mass to be celebrated with this chalice at the altar of St. Peter the Apostle and bless all our people and all our land, for the Croatian nation has always been and shall remain the most true to the faith, the Church, and the father of all Christendom.

Fig. 8. The golden chalice that pilgrims gifted to Pope Pius IX. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926* [Danica: Almanach and Chronicle of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926] ([1925?]: 9).

Sl. 8. Zlatni kalež koji su hodočasnici poklonili papi Piju IX. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.* ([1925?]: 9).

Osim toga, 4. i 5. srpnja veliku proslavu u Zagrebu upriličila je Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“.

Sredinom kolovoza održan je III. hrvatski svesokolski slet u spomen Tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Na sletu su prisustvovali Stjepan Radić i drugi članovi vodstva HSS-a (Hrvatske seljačke stranke). Proslave obljetnice održavale su se po svim hrvatskim krajevima, a neke su održane i nakon 1925.

Te su proslave na različite načine popratili hrvatski časopisi za djecu i mladež.¹⁴ Peti broj u petom godištu časopisa *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* koji je uređivao Velimir Deželić ml. sav je posvećen Tisućgodišnjici. Osobito je naglasak stavljen na 10. svibnja 1925., koji je proglašen Danom katoličke mladeži, ujedno i danom Hrvatskoga Orlovstva, a posvećen je proslavi Tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva (Anon. 1925a: 80):

Odbori i društva neka poduzmu sve, što mogu da bude proslava ovog dana što svečanija, jer ona imade za nas značenje proslave tisućgodišnjice hrv. kraljevstva i jubilarne godine. [...] HOS [Hrvatski orlovski savez] je izdao za ovu proslavu prigodni dramski prikaz „Orlovi na Duvnu“ te posebne lijepo simboličke vježbe o tisućgodišnjici. Oboje priredio je naš brat Dušan Žanko. [...] „ORLOVI NA DUVNU“ to je svečana predstava u jednom činu s pjevanjem i igrom. Nju je napisao brat D. Žanko za proslavu tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva. Sve su uloge muške, a oprema je sasvim jednostavna, pa ne bi smjelo biti niti jednog orlovskog društva, koje ju *prigodom proslave omladinskog dana* (10. svibnja) ne bi izvelo. [Isticanja u izvorniku.]

Dio Deželićeva časopisa redovito je bio posvećen prilogu „Orao: glasnik hrvatskog orlovstva“ u kojem su se objavljivale obavijesti za članove Orlova, kao i vijesti iz pojedinih podružnica (Sl. 9),

¹⁴ Prema istraživanjima Štefke Batinić (2004), godine 1925. djelovali su sljedeći časopisi: *Smilje* (1873. – 1945.), *Vjerni drug* (1897. – 1933.), *Anđeo čuvar* (1901. – 1944.), *Omladina* (1918. – 1945.), *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* (1921. – 1934.), *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* (1922. – 1940.), *Mladi Istranin* (1922. – 1941.), *Haaviv = Proljeće* (1922. – 1941.), *Čarobno vrelo* (1923. – 1937.), Dječji su časopisi uglavnom donijeli poneki članak o kralju Tomislavu. Međutim, u *Smilju* nisu niti jednim retkom primijetili da je 1925. godina u znaku proslave Tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva. Urednik je *Smilja* u to vrijeme bio Ljudevit Krajačić (1882. – 1970.), školski inspektor, simpatizer Demokratske stranke, urednik i časopisa *Jedinstvo* organa Ujedinjenih jugoslavenskih učitelja (Tomašić 1923: 231). Da se ne bi reklo kako u dječjem časopisu *Smilje* povijesne teme nisu bile uopće zastupljene, u korist protivne tvrdnje navest ćemo lijepo ilustrirani članak Ljudevita Krajačića posvećen Wilhelmu Tellu objavljen iste te 1925. godine. Uredniku se činilo, ako se već trebalo biti poučnim, da je djecu najbolje naučiti da nacionalna povijest i nije od presudne važnosti. Niti *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* urednika Zdenka Vernića i Pavla Serdara nije tijekom cijele jubilarne godine 1925. donio niti jednoga slova o proslavi Tisućgodišnjice. *Mladost: list za zabavu i pouku...* izlazi u nakladi Zagrebačke sekcije Jugoslavenskoga profesorskoga društva. Naime, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora nije pristalo na gubitak autonomije i utapanje u Jugoslavenskom profesorskom društvu, a Zagrebačka sekcija je upravo to željela pa se izdvojila iz Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora (Batinić 2004: 76). Zbog toga je Zagrebačka sekcija uživala naklonost prosvjetnih vlasti pa je časopis *Mladost: list za zabavu i pouku...* bio posebno preporučan školskim knjižnicama i učenicima od prosvjetnih vlasti. Dva su časopisa ipak posvetila cijele brojeve proslavi Tisućgodišnjice: *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* (broj 5 petoga godišta iz 1925. pod uredništvom Velimira Deželić ml.) i *Omladina* (broj 2 devetoga godišta iz 1925.).

In addition, on 4 and 5 July, the Society of Brethren of the Croatian Dragon organised a grand celebration in Zagreb.

In mid-August, the third Croatian all-Falcon *slet* was held in commemoration of the thousand-year anniversary of the Croatian Kingdom. The *slet* was attended by Stjepan Radić and other leaders of the Croatian Peasant Party. Anniversary celebrations took place across all Croatian regions, with some continuing even after 1925.

These commemorations were covered in various ways by Croatian children's and youth magazines.¹⁴ Volume 5, issue 5 of *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu*, edited by Velimir Deželić Jr., was entirely devoted to the anniversary. Special emphasis was placed on 10 May 1925, which was declared the Day of Catholic Youth, also celebrated as the Day of the Croatian Eagles, and dedicated to commemorating the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom (Anon 1925a: 80):

Committees and societies should do everything in their power to ensure that the celebration of this day is as solemn as possible, for it holds the meaning of celebrating the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom and the jubilee year. The Croatian Union of Eagles issued a special commemorative dramatic performance for this occasion, *Orlovi na Duvnu* [The Eagles at Duvno], along with special symbolic exercises dedicated to the anniversary. Both were prepared by our brother Dušan Žanko. [...] *ORLOVINA DUVNU* is a ceremonial one-act play with singing and dance. It was written by Brother D. Žanko for the celebration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom. All roles are male, and the staging is very simple, so there should be no Eagle society that fails to perform it *for the celebration of the Day of Youth* (10 May) [emphasis in the original].

¹⁴ According to the research of Štefka Batinić (2004), the following magazines were active in 1925: *Smilje* [Immortelle] (1873–1945), *Vjerni drug* [Faithful Companion] (1897–1933), *Andeo čuvar* [Guardian Angel] (1901–1944), *Omladina* [Youth] (1918–1945), *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* [Youth: A Magazine for Croatian Catholic Youngsters] (1921–1934), *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* [Youth: A Magazine for Entertainment and Education of Secondary School Youth] (1922–1940), *Mladi Istranin* [The Young Istrian] (1922–1941), *Haaviv - Proljeće: list jevrejske mladeži* [Haaviv - Spring: A Magazine for Jewish Youth] (1922–1941), and *Čarobno vrelo* [Enchanted Spring] (1923–1937). Children's magazines generally published at least one article about King Tomislav. However, *Smilje* did not mention the year 1925 or the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom at all. At that time, the editor of *Smilje* was Ljudevit Krajačić (1882–1970), a school inspector, sympathiser of the Democratic Party, and also editor of the magazine *Jedinstvo* [Unity], the publication of the United Yugoslav Teachers (Tomašić 1923: 231). To counter any claim that historical topics were entirely absent from the children's magazine *Smilje*, one could cite a well-illustrated article by Ljudevit Krajačić dedicated to Wilhelm Tell, published that same year, 1925. The editor evidently believed that, if something was to be educational, the best lesson for children was that national history was not of crucial importance. Likewise, *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži*, edited by Zdenko Vernić and Pavle Serdar, did not publish a single word about the celebration throughout the entire jubilee year of 1925. *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* was published by the Zagreb Section of the Yugoslav Association of Teachers. The Association of Croatian Secondary School Teachers refused to give up its autonomy and be absorbed into the Yugoslav Association of Teachers, whereas the Zagreb Section supported exactly that and broke away from the Croatian association (Batinić 2004: 76). As a result, the Zagreb Section enjoyed the favour of the educational authorities, and the magazine *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* was especially recommended by the authorities for school libraries and students. Two magazines, however, dedicated entire issues to the celebration: *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* (volume 5, issue 5, 1925, edited by Velimir Deželić Jr.) and *Omladina* (volume 9, issue 2, 1925).

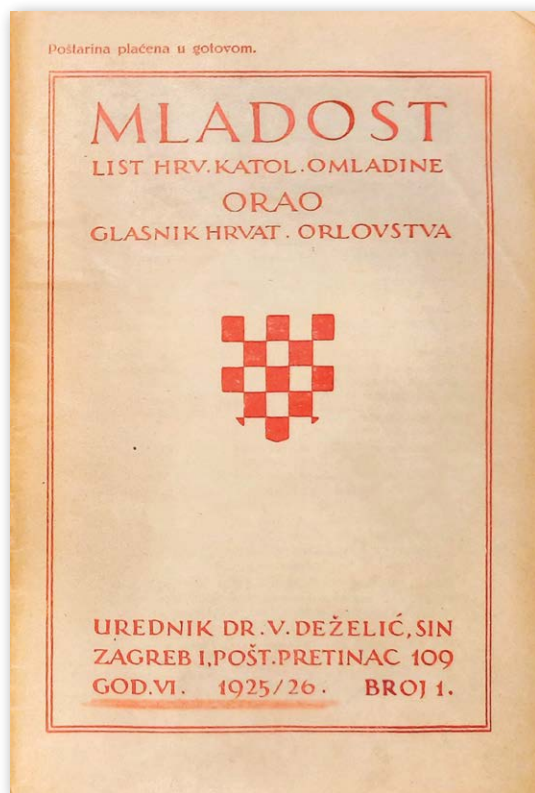

Fig. 9. Front cover of volume 6, issue 1 (1925–1926), September 1925, of *Mladost: list hrvatske katoličke omladine* [Youth: A Magazine for Croatian Catholic Youngsters], edited by Velimir Deželić Jr., which dedicates a third of its space (out of a total of 32 pages) to the supplement “Orao: glasilo hrvatskoga orlovstva” [Eagles: Bulletin of the Croatian Eagles].

Sl. 9. Naslovna stranica 1. broja 6. godišta (1925–1926) za rujan 1925. časopisa *Mladost: list hrvatske katoličke omladine* urednika Velimira Deželića, ml., koji trećinu svojega prostora (od ukupno 32 stranice) posvećuje prilogu *Orao: glasilo hrvatskoga orlovstva*.

Drugi broj devetoga godišta *Omladine: lista za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* bio je također u potpunosti posvećen Tisućgodišnjici Hrvatskoga Kraljevstva, što ga izdvaja od drugih sličnih časopisa, primjerice časopisa Zagrebačke sekcije Jugoslavenskoga profesorskoga društva *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* (Sl. 10a, b).

U navedenom tematskom broju *Omladine* dodatno naslovljenom 925–1925, među biranim člancima Stjepana Srkulja, Vjekoslava Klaića, Rudolfa Horvata, Milutina Mayera, Pere Bakovića bilo je i izvješće Franje Bučara¹⁵ o III. svesokolskom sletu u

¹⁵ Franjo Bučar (1866. – 1946.) bio je hrvatski sportski djelatnik, književni povjesničar i publicist, koji je uložio velik trud u popularizaciju sporta u Hrvatskoj. Bio je član Međunarodnoga olimpijskoga odbora. Također je potaknuo osnivanje Hrvatskoga sokolskoga saveza.

A portion of Deželić's journal was regularly devoted to the supplement "Orao: glasnik hrvatskog orlovstva" [Eagles: Bulletin of the Croatian Eagles, which featured announcements for the Eagles as well as news from local branches (Fig. 9).

Volume 9, issue 2 of *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* [Youth: A Magazine for the Entertainment and Education of High School Youth] was also entirely dedicated to the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom – unlike other similar magazines, such as *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* published by the Zagreb Section of the Yugoslav Association of Teachers (Figs. 10a, b).

In this special themed issue of *Omladina*, additionally titled 925–1925, among the carefully selected articles by Stjepan Srkulj, Vjekoslav Klaić, Rudolf Horvat, Milutin Mayer, and Pero Baković, there was also a report by Franjo Bučar¹⁵ about the third all-Falcon *slet* held in Zagreb from 14 to 16 August 1925. The first all-Falcon *slet* was held in Zagreb in 1906, and the second in 1911.¹⁶

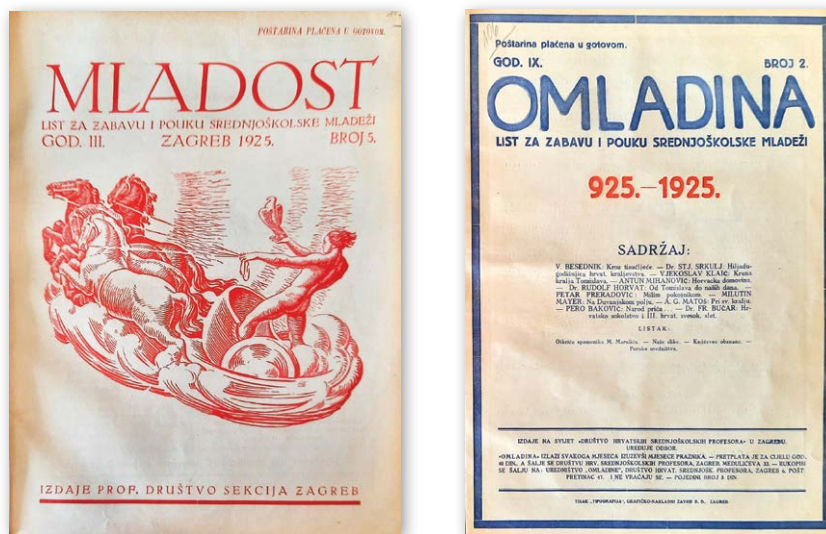
Thirty-five members of the Falcons from North America also arrived for the *slet*, as well as members of the Union of Yugoslav Falcons, which comprised six Croatian districts, one Slovenian district, and one Yugoslav district (Cvijić 1925: 5).¹⁷ On Friday 14

¹⁵ Franjo Bučar (1866–1946) was a Croatian sports official, literary historian, and publicist who invested great effort in popularising sports in Croatia. He was a member of the International Olympic Committee and also encouraged the founding of the Croatian Falcon Association.

¹⁶ Regarding monographs for children dedicated to topics related to the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom, only the novel by Velimir Deželić Sr., *Hrvatske slave sjaj: pripovijest iz doba prvog hrvatskog kralja Tomislava* [The Glory of Croatian Fame: A Tale from the Time of the First Croatian King Tomislav] (1924, 1925, and later editions in 1992 and 2022) was published. The novel was released in 1924 and 1925 by the Society of St. Jerome in the series St. Jerome Public Library, volume 206, in a huge print run of 30,000 copies, as noted in the journal *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* (Anon. 1925–1926: 4). The Croatian kingdom in King Tomislav's era is depicted through the love story of Dragomir and Smiljka. Had the author aimed less at pathos and unconvincing passionate descriptions and more at immersing himself in the historical moment, he might have avoided having some characters being a "barjaktar, đuvegija, a najzadnji čauš" [terms derived from the Turkish language for a flag-bearer ("barjaktar"), a groom ("đuvegija"), and a master of ceremonies ("čauš")] (Deželić 1924: 160) – terms that only appeared five centuries later with the arrival of the Turks – and having characters eat "kuružnjak" (corn bread) in two places (94, 121), even though corn only arrived after Columbus's voyage to America. The novel can only be indirectly connected to the young audience, as the publisher, the Society of St. Jerome, recommends it also to young readers (Reynés-Molnaur 1927: [91]).

¹⁷ The American Falcons of Croatian origin had been preparing for a long time for their trip to the third Falcon *slet*. They came from all over the United States: Cleveland, Detroit, Milwaukee, Chicago, St. Louis, and even from California. Initially, 500 had signed up, but discouraged by rumours that they would be greeted in Zagreb with boos and rotten eggs, in the end only 35 set out on the journey. In addition to the Falcons, 150 Croats – American immigrants – also arrived privately, some accompanied by their wives and children. They travelled by ship and then by train. "They packed their beautiful uniforms into suitcases so that angry mobs, should they appear, would not soil them, and travelled in civilian clothing. But when they saw, with indescribable joy, that our people were cheering them along the entire railway line, they wanted to change clothes – but it was too late, since the train cars were already full, especially with women" (Cvijić 1925: 5). The Falcons showed somewhat less restraint when it came to beer, which they drank with great pleasure, as they came from a country where Prohibition was in force. According to them, however, every household in America produced its own private alcohol – and they even shared recipes for homemade beer with the people of Zagreb.

Zagrebu od 14. do 16. kolovoza 1925. Prvi *Svesokolski slet* održan je u Zagrebu 1906., a drugi 1911.¹⁶

Figs. 10a, b. *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* [Youth: A Magazine for the Entertainment and Education of Secondary School Youth], published by the Zagreb Section of the Yugoslav Association of Teachers, did not publish a single article dedicated to the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom throughout 1925, presumably considering it a “tribal event”. In contrast, the Association of Croatian Secondary School Teachers published a special thematic issue of their magazine (with the same subtitle as *Mladost*), *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži*, devoted exclusively to the grand anniversary.

Sl. 10a, b. U časopisu *Mladost: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži*, tijekom cijele 1925. godine nije objavljen niti jedan članak posvećen tisućgodišnjici Hrvatskoga Kraljevstva jamačno je držeci „plemenskim događajem“. Nasuprot tomu, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora objavilo je svečani tematski broj časopisa (s istim podnaslovom kao i prethodni), *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži*, posvećen isključivo velikoj obljetnici.

¹⁶ Što se tiče monografija za dječju i omladinsku čitateljsku publiku posvećenih temama vezanim uz Tisućgodišnjicu Hrvatskoga kraljevstva objavljen je samo roman Velimira Deželića, st. *Hrvatske slave sjaj: pripovijest iz doba prvog hrvatskog kralja Tomislava*, 1924., 1925., te ponovno 1992. i 2022. Roman je 1924. i 1925. objavilo Društvo sv. Jeronima u Jeronimskoj pučkoj knjižnici, sv. 206, u golemoj nakladi od 30 000 primjeraka, o čemu nalazimo bilješku u časopisu *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu*, na četvrtoj stranici prvoga broja šestoga godišta (Anon. 1925–1926: 4). Kroz ljubavnu priču Dragomira i Smiljke nastoji se prikazati hrvatsko kraljevstvo u Tomislavovo doba. Da je pisac malo manje težio patetici i neuvjerljivim zanosnim opisima, a više se posvetio vjernom dočaravanju povijesnoga trenutka, ne bi mu se dogodilo da su mu neki od likova „barjaktar, đuvegija, a najzadnji čauš“ (Deželić 1924: 160) za što je tek trebalo pričekati pet stoljeća i pojavu Turaka te da čak na dva mjesta njegovi likovi jedu „kuružnjak“ (94, 121), iako je kukuruz stigao tek poslije Columbova putovanja u Ameriku. Roman može biti samo neizravno doveden u vezu s omladinskom publikom jer ga nakladnik, Društvo sv. Jeronima, preporučuje i omladini (Reynés-Molnaur 1927: [91]).

August, the Falcon athletes' competitions were held. On Saturday morning, a procession formed at the Zagreb football club Građanski's Stadium on Koturaška Street and made its way toward Ban Jelačić Square, witnessed by Franjo Bučar: "The procession lasted over an hour and consisted of nearly a thousand Falcon horsemen, several thousand male and female Falcon members, around 50 flags, and 20 music bands and fanfares" (1925: 43).

In the afternoon, His Majesty King Alexander and Her Majesty Queen Maria, the King and Queen of Yugoslavia, as well as a delegation of the Yugoslav government, arrived. At the *slet* site – the stadium of the Zagreb football club Građanski – according to Bučar (1925: 43), the king was enthusiastically greeted by 35,000 people,¹⁸ while *Jutarnji list* [Morning Herald] reported 50,000 (Anon. 1925b: 1). After the welcoming speeches, the *slet* was set to begin (Bučar 1925: 44):

Over a thousand Falcons had taken their positions for the calisthenics and had already begun performing the third exercise when a powerful thunderstorm broke out. The exercises had to be stopped shortly afterward, and the entire audience – including the King – had to leave the field.

The storm was so strong that lightning struck and killed three people in three different locations (Anon. 1925c: 1) (Fig. 11, Fig. 12). Although the king stated that nothing could spoil the impression of the magnificent reception, malicious tongues did not miss the opportunity to link the king's arrival at the *slet* with the outpouring of divine wrath.

On the morning of the third day, the entire delegation of Falcons headed to Maksimir Park to empty 155 small sacks of soil onto an earthen mound, the soil having come from places of historical importance to the Croatian people¹⁹ (Fig. 13). In the

¹⁸ In the reports of the enthusiastic welcome for King Alexander, one can detect a degree of bias from those who supported the new policy of Radić's coalition with the Serbian Radical Party and the acceptance of the unified state. Croatian dissatisfaction with the Serbian king was, in fact, a constant state of affairs. The people of Zagreb gave Alexander a rather lukewarm reception in 1920. In 1920 Radić was in prison and "[t]he trial began in July 1920, but it was not public and was apparently very strict by order of Regent Alexander because he was dissatisfied with how the people welcomed him in Zagreb, where only 23 peasants from Šestine, members of the peasant society Podgorac, came to greet him, while the others refused" (Kolar-Dimitrijević and Wagner 2006: 84). In December 1925, "The silence of the people of Zagreb on the day of unification, 1 December 1925, prompted the king to invoke Tomislav. Therefore, on the king's birthday, 19 December, at half past eight in the evening, the first *jour fixe* was held at the premises of Zagreb's cultural society Kolo, featuring musical and artistic performances and dancing. All citizens of Zagreb were invited to attend with friends, comrades, and like-minded individuals and to promote the fundraising campaign to collect as much money as possible for a monument to King Tomislav" (Kolar Dimitrijević 1997: 247).

¹⁹ Each of these digs was accompanied by a local ceremony, allowing every local participant to take pride in their contribution to the creation of the mound. During the very act of placing the soil onto the mound, the elder of the Croatian Falcon Association, Lacko Križ, addressed us, the people in the 21st century, "descendants after a hundred years", stating that they were raising the mound so that we too could see how deeply they, our ancestors, loved "our dear homeland" (Anon. 1925d: 2). Soil was also brought by American Croats, for example those from the Croatian orphanage in Chicago. The final, 156th clod of earth – kissed by Pope John Paul II during his first visit to the Republic of Croatia – was added to the mound in 1995, when the sculpture of a falcon with outstretched wings by Father Marijan Gajšak was ceremoniously installed.

Na slet je doputovalo i 35 Sokolova iz Amerike, članovi Saveza jugoslavenskih Sokola koji sačinjavaju 6 hrvatskih župa, 1 slovenska i 1 jugoslavenska župa (Cvijić 1925: 5).¹⁷ U petak 14. kolovoza obavljena su natjecanja sokolskih natjecatelja. U subotu ujutro formirala se povorka na stadionu Građanskoga u Koturaškoj ulici i zaputila prema Trgu bana Jelačića, čemu je svjedočio i Franjo Bučar: „Povorka je trajala preko jednog sata, a sastojala se od skoro jedne tisuće sokolskih konjanika, nekoliko tisuća sokolova i sokolica, oko 50 zastava i 20 glazba i fanfara“ (1925: 43).

Fig. 11. According to folk tradition, the rains begin after the Feast of the Assumption (15 August). However, the storm that hit Zagreb on Saturday 15 August 1925 took everyone by surprise. Just as the ceremonial programme began at the Građanski Stadion on Koturaška Street in Zagreb (a stadium that no longer exists), and in the presence of high-ranking guests, including King Alexander and Queen Maria, an unprecedented downpour struck, forcing the event to be halted. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.* [Danica: Almanach and Annals of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926] ([1925?]: 81).

Sl. 11. Narodna predaja kaže da kiše počinju nakon blagdana Velike Gospe (15. kolovoza). Međutim, nevišnje koje se sručilo na Zagreb u subotu 15. kolovoza 1925. iznenadilo je sve. Tek što je započeo svečani program na stadionu Građanskoga u zagrebačkoj Koturaškoj ulici (danas stadion više ne postoji) pred visokim uzvanicima te kraljem Aleksandrom i kraljicom Marijom stuštio se nezapamćeni prolom oblaka tako da je priredba morala biti prekinuta. *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.* ([1925?]: 81).

¹⁷ Američki Sokoli dugo su se pripremali za dolazak na III. slet. Došli su iz svih krajeva Amerike: Cleveland, Detroit, Milwaukee, Chicaga, St Louisa pa čak i iz Kalifornije. Na početku ih se prijavilo 500, ali obeshrabreni najavama da će ih u Zagrebu dočekati zvižducima i trulim jajima na kraju ih je na put pošlo svega 35. Uz Sokole stiglo je i 150 Hrvata, američkih useljenika, u privatnom aranžmanu, neki i sa ženama i djecom. Putovali su brodom pa potom vlakom. „Krasne svoje odore spremili su u putne kovčege, da ih im eventualne strastvene rulje ne zablate pa su putovali u civilu. Kad su pako neizrecivim veseljem spazili, da ih naš narod čitavom prugom pozdravlja živim klicanjem, htjeli su se preodjenuti, ali je bilo prekasno, jer su vagoni bili nakrcani i ženskim svijetom“ (Cvijić 1925: 5). Nešto manje čednosti Sokoli su pokazali prema pivu koje su s užitkom ispijali jer dolaze iz zemlje u kojoj vlada prohibicija iako je, prema njihovim riječima, svaka kuća u Americi pravila svoj privatni alkohol pa su čak podijelili Zagrepčanima recepte za domaću pripravu piva.

centre of the mound, a small chamber was built – without entrance or access. Into it were placed “documents of the state of contemporary culture” (Baždar 1999: 363). The Croatian architect who designed the mound, Aleksandar Freudenreich (1892–1974), stated as follows, as cited by Zdenka Baždar (1999: 367):

Croatian Falcons are building the mound with the intention of leaving a lasting monument to future generations – one that commemorates the days when, through the third Croatian all-Falcon *slet*, the thousandth anniversary of the Croatian kingdom was celebrated [...]. If future generations, in their development, progress, and internationalism, begin to level our land, erasing its monuments out of a lack of love for the homeland – then they will find, in a secure place, a small museum of items once used by Croats at the time they celebrated the first thousand-year anniversary, when they still loved their homeland.

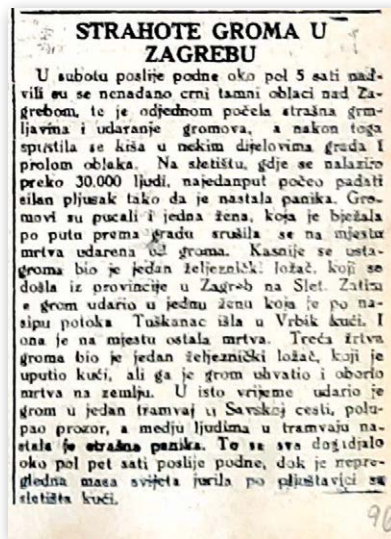

Fig. 12. In volume 7 of the daily newspaper *Hrvat* [Croat] from 17 August 1925, a large front-page article appeared under the headline “Glavni grad svih Hrvata dostojno proslavio svoju tisuć-godišnjicu” [The Capital of All Croats Worthily Celebrated Its Thousandth Anniversary], while at the bottom of the page there was a short news item titled “Strahote groma u Zagrebu” [The Horrors of Thunder in Zagreb]. Three unfortunate people died, but this was not to overshadow the celebration attended by the King and Queen.

Sl. 12. U sedmom godištu dnevnih novina *Hrvat* od 17. kolovoza 1925., na prvoj je stranici izišao velik članak „Glavni grad svih Hrvata dostojno proslavio svoju tisuć-godišnjicu“, a u dnu stranice smjestila se kratka vijest „Strahote groma u Zagrebu“. Stradalo je troje nesretnika, no to nije smjelo zasjeniti proslavu kojoj su nazočili Kralj i Kraljica.

It was originally intended to place at the top of the mound a sculpture of a falcon with folded wings by Croatian sculptor Ivo Kerdić (1881–1953); however, the police

SOKOLSKA MOGILA.

U najljepšem zagrebačkom perivoju — Maksimiru, podigli su Hrvatski Sokoli mogilu na spomen hiljadu godina hrvatskoga kraljevstva. Ta je mogila podignuta na onom mjestu, gdje je dosada stajao lkv. Kišobran, a načinjena je iz zemlje, što su je Sokoli donijeli iz svih krajeva, u kojima žive Hrveti. Ta je zemlja iskopana na onim mjestima, gdje se je dogodio kakav znameniti ili sudbonosni čin u historiji hrvatskoga naroda. Tako je na pr. donešena zemlja iz Petrove gore, gdje je pao posljednji hrvatski kralj iz narodne dinastije, zatim sa Duvanjskoga polja, gdje se je krunio prvi hrvatski kralj Tomislav, pak sa krbeškoga polja — hrvatskoga Kosova, sa Markova trga, tužnog krunibnog mjesta Matije Gubca i sa drugih mjesta, većinom gdje je

„Hrv. Sokoli“ kod podizanja mogile u Maksimiru. Foto „Tonka“ Zagreb.

nesavladivosti. — Sama svečanost podizanja mogile izvedena je drugoga dana sleta, no kako je i toga dana kišilo, nije se taj svečani čin mogao razviti onako, kako je to bilo u programu. Naše slike prikazuju odaslanstva hrvatskih Sokolskih društava s berjicama i vodjama u času prinašanja zemlje na samu mogilu.

Starijšine „Hrv. Sokola“, donose zemlju na mogilu u Maksimiru. Foto „Tonka“ Zagreb.

zemlja bila nakvašena krvlju hrvatskoga naroda, krvlju prolivenom u borbi za opstanak i slobodu, pak je ta mogila, danas u danima slobode, simbol te trinaestvijekovne borbe Hrvata, naše žilavosti i naše

Tragedija strasti nije u tome, što čovjek ostari, nego ako mlad ostane u starosti.

Razlika je između novina i literature, što novine ne mogu da se čitaju, a literatura se čita.

Čovjek može ljubiti, a da nije srećan, može biti srećan, a da ne ljubi; — ali i ljubiti i biti sretan, to bi bilo čudo neviđeno.

Hrabrost je sastavljena iz deset dijelova. Devet od njih pripadaju lukavstvu i snazi.

Čovjek na dva načina postaje plemenit: dobroćinstvom bez zahtijevanja zahvalnosti i vrijednošću bez laži.

U koga je tijesna obuća, taj ne će pripovijedati o — strpljenu.

Fig. 13. The article “Sokolska mogila” [The Falcons’ Mound] in the magazine *Zagrebački ilustrirani list* [Zagreb Illustrated Magazine] includes two photographs from the ceremony of erecting the mound in Maksimir Park (Anon. 1925e: 696).

Sl. 13. Članak „Sokolska mogila“ u časopisu *Zagrebački ilustrirani list* donosi i dvije fotografije sa svečanosti postavljanja mogile u parku Maksimir (Anon. 1925e: 696).

destroyed the model of the sculpture,²⁰ and today, in its place, there stands a sculpture of a falcon with outstretched wings by sculptor and Jesuit Marijan Gajšak (1944–1993), mounted in 1995 (Figs. 14a, b).

Figs. 14a, b. Kerdić's falcon with folded wings from the 1920s (left), which was intended to stand atop the mound, was meant to symbolise the guardian of national values preserved within the mound's centre. That is why its wings are folded. It does not fly anywhere but stands on the mound, watching and guarding. In contrast, the falcon by Fr. Marijan Gajšak, with outstretched wings, now atop the mound in Maksimir since 1995 (right), is either flying or about to take flight, symbolising a Croatia that, after 1995, is finally free and ready for independent flight.

Sl. 14a, b. Kerdićev sokol sklopljenih krila iz 1920-ih godina (lijevo), koji bi bio stajao na vrhu mogile, trebao je simbolizirati čuvara nacionalnih vrijednosti koje se čuvaju u unutrašnjosti mogile. Zato on ima sklopljena krila. On ne leti nigdje nego stoji na mogili, motri i čuva. Naprotiv, danas je na mogili u Maksimiru sokol raširenih krila o. Marijana Gajšaka postavljen 1995. (desno) koji leti ili se sprema poletjeti i simbolizira Hrvatsku koja je poslije 1995. konačno slobodna i spremna za samostalni let.

On the final evening, a Falcon academy was held, during which the society *Hrvatska žena* [Croatian Woman] performed the patriotic play *Duvanjsko polje*, written by high school teacher Dr. Zdenka Smrekar (1886–1946)²¹ (Fig. 15, Fig. 16). This work

²⁰ In the newspaper *Hrvatski narod* [Croatian People] in 1941, the following was published: "While the sculpture of the falcon was being cast in 1925 at the Oblak foundry on Savska Street, police guards broke into the workshop at night on the orders of the notorious Janko Bedeković [the chief of police in Zagreb]. The artist Kerdić was arrested, and the falcon sculpture was smashed and stored somewhere at the police headquarters. The moulds were destroyed" ((h) 1941: 7). In 1941, the sculpture was found in the basement of the police headquarters, broken into 15 pieces and impossible to restore (Baždar 1999: 36).

²¹ In the journal *Libri & Liberi*, a facsimile of Zdenka Smrekar's play *Na pragu novoga doba* [On the Threshold of a New Era] from 1916 was published, and more about the author can be found in the accompanying article (Majhut 2018).

Poslije podne je stiglo i Njegovo Veličanstvo kralj Aleksandar i Njezino Veličanstvo kraljica Marija te izaslanstvo jugoslavenske vlade. Na sletištu, stadionu Građanskoga, prema Bučaru (1925: 43) oduševljeno je kralja dočekalo 35 000 ljudi,¹⁸ a prema *Jutarnjem listu* 50 000 ljudi (Anon. 1925b: 1). Nakon pozdravnih riječi, slet je trebao početi (Bučar 1925: 44):

Preko tisuću sokolova zauzelo je stav za proste vježbe, te je već počelo izvoditi treću vježbu, kad se pojavi silna oluja s gromovima, te su se vježbe ubrzo morale obustaviti a sva publika i kralj također morali su napustiti vježbalište.

Oluja je bila tako jaka da su munje na tri različita mjesta ubile troje ljudi (Anon. 1925c: 1) (Sl. 11, Sl. 12). Iako je kralj izjavljivao kako ništa nije moglo pokvariti dojam veličanstvenoga dočeka, zlobnici nisu propustili dovesti u vezu kraljev dolazak na slet i izljev gnjeva Božjega.

Treći dan ujutro cjelokupno je sokolstvo krenulo u park Maksimir da na zemljanu mogilu istrese 155 vrećica zemlje s mjesta koja su za Hrvate bila od povijesne važnosti¹⁹ (Sl. 13). U sredini mogile ugrađena je mala komorica bez ulaza i pristupa. U nju su položeni „dokumenti stanja današnje kulture“ (Baždar 1999: 363). Prema riječima hrvatskoga arhitekta, koji je i projektirao mogilu, Aleksandra Freudenreicha (1892. – 1974.), a prema navodu Zdenke Baždar (1999: 367):

Hrvatsko sokolstvo gradi mogilu u želji da ostavi i kasnijim pokoljenjima trajan spomenik na one dane, kad je III. hrvatskim svesokolskim sletom proslavilo tisućogodišnjicu hrvatskog kraljevstva [...]. Ako buduća pokoljenja u svom razvitku, napretku i internacionalizmu budu planirala našu zemlju, brišući spomenike, uz pomanjkanje ljubavi domovini – tad će naći na sigurnom mjestu mali muzej predmeta, koje su Hrvati upotrebljavali u doba, kad su slavili prvu tisućogodišnjicu i kad su još ljubili svoju domovinu.

¹⁸ U izvješćima o oduševljenom dočeku kralja Aleksandra treba vidjeti dozu navijanja onih kojima je nova Radićeva politika sklapanja koalicije sa Srpskom radikalnom strankom i prihvaćanja zajedničke države odgovarala. Hrvatsko nezadovoljstvo srpskim kraljem zapravo je trajno stanje. Aleksandra su Zagrepčani vrlo mlako dočekali 1920. godine. Naime, te je godine Radić u zatvoru a „[r]asprava je počela u srpnju 1920., ali nije bila javna i bila je očito po nalogu regenta Aleksandra vrlo stroga jer je on bio nezadovoljan kako ga je narod dočekao u Zagrebu gdje su ga od seljaka pozdravila samo 23 Šestincana, članovi seljačkog društva Podgorac, a drugi su ga odbili pozdraviti“ (Kolar-Dimitrijević i Wagner 2006: 84). U prosincu 1925. „Šutnja zagrebačkog puka na dan ujedinjenja 1. prosinca 1925. ponukala je kralja da iskoristi Tomislava pa je u Zagrebu na kraljev rođendan 19. prosinca u pola devet uveče održan u prostorijama zagrebačkog Kola prvi „jour fixe“ s muzičkim i umjetničkim produkcijama te plesom, a pozvani su svi građani Zagreba da u krugu prijatelja, drugova i sumišljenika povedu propagandu da se dade što više novaca za spomenik kralju Tomislavu“ (Kolar Dimitrijević 1997: 247).

¹⁹ Svako iskopavanje zemlje bilo je popraćeno lokalnom svečanošću, što je omogućilo svakomu sudioniku da osjeti ponos zbog svojega doprinosa stvaranju zajedničke mogile. Tijekom samoga čina ugradnje zemlje u mogilu, starješina Hrvatskoga Sokolskoga Saveza, Lacko Križ, uputio je nekoliko riječi i nama u 21. stoljeću, („potomcima nakon stotinu godina“), istaknuvši da tu mogilu podižu kako bismo i mi vidjeli koliko su oni, naši predci, ljubili „milu nam domovinu“ (Anon. 1925d: 2). Zemlju su donijeli i američki Hrvati, primjerice iz hrvatskoga sirotišta u Chicagu. Zadnja, 156. gruda zemlje koju je poljubio sv. Otac Ivan Pavao II. prilikom prvoga posjeta Republici Hrvatskoj pridodana je mogili 1995. kada je svečano postavljena i skulptura sokola raskrsljenih krila.

was frequently staged during the erection of commemorative monuments marking the thousand-year anniversary throughout Croatia, as evidenced by its three published editions (two from 1924 and one from 1925).

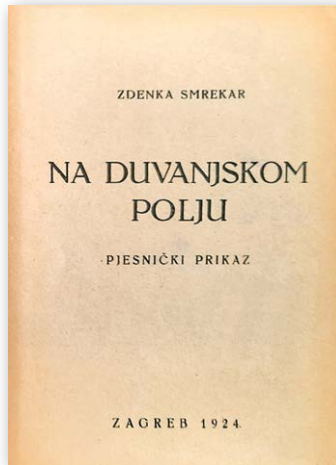

Fig. 15. Front cover of the first edition of the play *Na Duvanjskom polju* [On Duvno Field] by Zdenka Smrekar, 1924. Although there is no reliable evidence to support this claim, according to the reconstruction of some historians, the coronation of King Tomislav is believed to have taken place on Duvno Field.

Sl. 15. Naslovnica prvoga izdanja igrokaza Zdenke Smrekar *Na Duvanjskom polju* iz 1924. Iako nema nikakvih pouzdanih dokaza za tu tvrdnju, prema rekonstrukciji nekih povjesničara krunidba kralja Tomislava odigrala se na Duvanjskom polju.

The strategies employed by the Eagles and the Falcons in approaching the anniversary varied. These strategies, to some extent, also fundamentally reflect the ways in which these associations approached their expansion and organisation. The Eagles aimed to make the celebration as accessible as possible to the broadest membership by keeping the necessary equipment simple. Their goal was to bring the celebration into every, even the most modest, Croatian community and to cover as wide an area as possible. In contrast, the Falcons organised a mass *slet* by mobilising their large membership and held a spectacular celebration in Zagreb, which then attracted politicians to their grand event (such as Stjepan Radić, the Croatian Peasant Party, and ultimately King Alexander of Yugoslavia – all of whom saw their own interest in participating). The Falcons ultimately built a mound in memory of the thousand-year anniversary of the Croatian kingdom, which, by being topped with a falcon sculpture, served more as a monument to the Falcons than a tribute to the thousand-year kingdom itself. In other words, the Eagles acted modestly and were mindful of the capabilities of the people among whom they operated, while the Falcons aimed to use a glamorous celebration to impress upon the people the significance of what was being commemorated.

The Eagles see their main foe in liberalism and fiercely oppose it. The Falcons, as explicitly stated by Aleksandar Freudenreich, see the danger in internationalism,

Na vrhu mogile trebala je biti postavljena skulptura sokola sa sklopljenim krilima hrvatskoga kipara Ive Kerdića, međutim, policija je uništila model skulpture²⁰ tako da je danas na tom mjestu skulptura sokola raširenih krila kipara i isusovca Marijana Gajšaka (1944. – 1993.) postavljena 1995. (Sl. 14a, b).

Posljednje večeri priređena je sokolska akademija na kojoj je društvo Hrvatska žena prikazalo patriotsku igru *Duvanjsko polje* gimnazijske profesorice dr. Zdenke Smrekar (1886. – 1946.)²¹ (Sl. 15, Sl. 16). To je dramsko djelo bilo često izvođeno prilikom postavljanja spomen obilježja u povodu Tisućite obljetnice širom Hrvatske, o čemu svjedoče i tri izdanja knjige (dva iz 1924. i jedno iz 1925.).

Fig. 16. Girls and women who performed Zdenka Smrekar's play *Na Duvanjskom polju* during the unveiling of the thousandth anniversary monument in Sunja on 12 September 1926.

Sl. 16. Djevojke i žene koje su izvele igrokaz Zdenke Smrekar *Na Duvanjskom polju* prilikom otkrivanja spomenika Tisućgodšnjici u Sunji 12. rujna 1926.

Različite su strategije kojima su društva Orlovi i Sokoli prišla proslavi Tisućgodšnjice. Te strategije unekoliko i načelno odražavaju načine na koji su ta društva pristupala svojem širenju i organizaciji. Orlovi su nastojali proslavu što jednostavnijom potrebnom opremom učiniti što pristupačnijom najširem članstvu kako bi ju unijeli u svaku pa i najskromniju hrvatsku sredinu i kako bi se zahvatio što širi prostor. Naprotiv, Sokoli su napravili slet mobiliziravši svoje brojno članstvo, i napravili sjajnu proslavu u Zagrebu što je onda privuklo političare (Stjepana Radića, HSS, a na kraju i

²⁰ U listu *Hrvatski narod* moglo se je 1941. godine pročitati: „Za vrijeme dok se godine 1925. lijevao lik sokola u ljevaonici Oblak na Savskoj cesti, u noći su u spomenutu radionicu provalili redarstveni stražari po nalogu zloglasnog Janka Bedekovića [upravitelja policije u Zagrebu]. Tada je bio uhapšen i umjetnik Kerdić, a lik sokola je bio razbijen i negdje pohranjen na redarstvu. Kalupi su bili uništeni“ ((h) 1941: 7). U podrumu redarstva pronađena je 1941. godine skulptura razbijena u 15 dijelova koju nije bilo moguće obnoviti. (Baždar 1999: 36).

²¹ U časopisu *Libri & Liberi* objavljen je faksimil teksta igrokaza Zdenke Smrekar *Na pragu novoga doba* iz 1916., a više o autorici može se naći u popratnom tekstu (Majhut 2018).

which threatens the very heart of the Falcons: the national sentiment (Baždar 1999: 367). News from the Soviet Union about the victory of the socialist revolution, which is inherently internationalist, carries with it uncertainty and fear. Both associations express apprehension about the future. Time – and a not very distant future – will show whether that apprehension was justified.

The following are presented in continuation of this introductory text (all the reproduced images are in the public domain):

- (1) ***Jutarnji list* [Morning Herald] day by day.** The presentation of the titles of prominent articles published in the leading daily newspaper *Jutarnji list*. Its journalists followed the celebration of the thousandth anniversary of the coronation of King Tomislav and, in particular, the arrival of King Alexander I Karađorđević and Queen Maria at the celebration.
- (2) ***Mladost: list hrvatske katoličke omladine* [Youth: A Magazine for Croatian Catholic Youngsters]** 5/1925 (5): 129–140, 144–147. Facsimiles of selected sections of the magazine dedicated to the thousandth anniversary of the coronation of King Tomislav.
- (3) ***Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* [Youth: A Magazine for the Entertainment and Education of High School Youth]** 9/1925 (2): 25–35. Facsimiles of selected contributions from the thematic issue 925–1925.
- (4) ***Zagrebački ilustrovani list: obiteljski časopis za pouku i zabavu* [Zagreb Illustrated Magazine: A Family Magazine for Education and Entertainment]** 2/1925 (34): 682–692. Facsimiles of richly illustrated pages of the family weekly covering the Falcons' celebration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom and its main events.
- (5) ***Hrvatski sokol: glasilo Hrvatskog sokolskog saveza* [Croatian Falcons: Bulletin of the Croatian Falcons Association]** 7/1925 (8/kolovoz [August]): 235–236. Facsimiles of the monthly's cover showing a poster for the third Croatian all-Falcon *slet*, designed by Ljubo Babić, and two pages featuring an article about the poster and an interpretation of its symbolism by Rudolf Horvat.
- (6) ***Obiteljski kalendar za prostu godinu 1926. sa slikama* [Family Calendar for the Common Year 1926 with Illustrations]**. Koprivnica: Tiskara Vinka Vošickoga. Facsimiles of the front cover, title page, and four unpaginated pages of the calendar containing articles about the previous year's celebration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom and about King Tomislav, along with photographs from the celebration itself.
- (7) ***Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926* [1925?] [Danica: Almanach and Annals of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926]** Zagreb: Društvo sv. Jeronima. Facsimile of the yearbook's cover, which includes photographs and notes about the anniversary.

jugoslavenskoga kralja Aleksandra – svi su oni vidjeli vlastiti interes u sudjelovanju da se pridruže njihovu spektakularnomu slavlju. Sokoli su na kraju načinili mogilu u znak sjećanja na tisućgodišnjicu Hrvatskoga Kraljevstva koja je time što je na vrhu trebala imati skulpturu sokola bila više spomenik sokolstvu negoli odavanje počasti tisućgodišnjem kraljevstvu. Drugim riječima, Orlovi su djelovali skromno i svjesni mogućnosti naroda u kojem djeluju, a Sokoli su željeli glamuroznom proslavom narodu pokazati značaj toga što se slavi.

Orlovi glavnoga neprijatelja vide u liberalizmu i žestoko mu se opiru. Sokolovi, kao što je to eksplicirao Aleksandar Freudenberg, opasnost vide u internacionalizmu koji prijeti samomu srcu sokolstva: nacionalnom osjećaju (Baždar 1999: 367). Vijesti iz SSSR-a o pobjedi socijalističke revolucije, koja je u svojoj srži internacionalna, nose u sebi neizvjesnost i strah. Oba društva pokazuju zebnju pred budućnošću. Vrijeme, i to ne jako daleko vrijeme, pokazat će je li ona bila opravdana.

U nastavku donosimo sljedeće priloge (sve su prikazane slike u javnoj domeni):

- (1) ***Jutarnji list iz dana u dan***. Prilog obuhvaća naslove istaknutih članaka objavljenih u vodećim dnevnim novinama, tj. u *Jutarnjem listu*. Njegovi su novinari pratili proslavu tisućite obljetnice krunidbe Kralja Tomislava i, posebno, dolazak jugoslavenskoga kralja Aleksandra I. Karađorđevića i kraljice Marije na proslavu.
- (2) ***Mladost: list hrvatske katoličke omladine*** 5/1925 (5): 129–140, 144–147. Faksimili izabranih dijelova časopisa posvećenih tisućitoj obljetnici krunidbe kralja Tomislava.
- (3) ***Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži*** 9/1925 (2): 25–35. Izabrani prilozi iz tematskoga broja 925–1925.
- (4) ***Zagrebački ilustrovani list: obiteljski časopis za pouku i zabavu*** 2/1925 (34): 682–692. Faksimili bogato ilustriranih stranica obiteljskoga tjednika o Sokolskoj proslavi tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i njezinim glavnim događajima.
- (5) ***Hrvatski sokol: glasilo Hrvatskog sokolskog saveza*** 7/1925 (8/kolovoz [August]): 235–236. Faksimili naslovnice mjesečnika s prikazom plakata za treći hrvatski svesokolski slet koji je načinio Ljubo Babić te dviju stranica s člankom o plakatu i s tumačenjem njegove simbolike iz pera Rudolfa Horvata.
- (6) ***Obiteljski kalendar za prostu godinu 1926. sa slikama***. Koprivnica: Tiskara Vinka Vošickoga. Faksimili prednje strane omota, naslovnice i četiriju nepaginiranih stranica kalendara s člancima o prošlogodišnjoj proslavi tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i o kralju Tomislavu te s fotografijama s proslave.
- (7) ***Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.*** [1925?] Zagreb: Društvo sv. Jeronima. Faksimil omota godišnjaka u kojem su objavljene fotografije i bilješke o Tisućgodišnjici.

References / Popis literature

- (h). 1941. Na redarstvu je u podrumu nadjen lik hrvatskog sokola, koji je morao krasiti Sokolsku mogilu u Maksimiru [A Statue of the Croatian Falcon Intended to Adorn the Falcons' Mound in Maksimir Park Found in the Cellar of the Police Station]. *Hrvatski narod* 3 (94): 7.
- Andrić, Josip. [1925?]. Kako je proslavljena tisuća godišnjica hrvatskoga kraljevstva? [How Was the One-Thousandth Anniversary of the Croatian Kingdom Celebrated?]. U/In: *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926*. [Danica (Morning Star): Almanach and Annals of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926], uredio/edited by Josip Andrić, 77–78. Zagreb: HKD Sv. Jeronima.
- Anon. 1925a. Vijesti HOS-a: Iz Predsjedništva: Dan Katoličke mladeži [The News of the Croatian Eagles' Union: From the Presidency: The Day of the Catholic Youth]. *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* 5 (3): 80.
- Anon. 1925b. Velebni doček kralja i kraljice u Zagrebu [Grand Welcome for the King and Queen in Zagreb]. *Jutarnji list* 14 (4860/16. kolovoza/16 August): 1.
- Anon. 1925c. Strahote groma u Zagrebu [The Horrors of Thunder in Zagreb]. *Hrvat* 7 (1654/17. kolovoza 1925.): 1.
- Anon. 1925d. Govori starješina hrvatskih sokolskih društava prigodom polaganja zemlje za mogilu [The Speeches of the Leaders of Croatian Falcon Organisations on the Occasion of Laying Earth on the Mound]. *Hrvat* 7 (1656/19. kolovoza/19 August): 2.
- Anon. 1925e. Sokolska mogila [The Falcons' Mound]. *Zagrebački ilustrirani list: obiteljski časopis za pouku i zabavu* 2 (34): 696.
- Anon. 1925–1926. [Bilješka redakcije/A Note by the Editorial Board]. *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* 6 (1): 4.
- Anon. 1935. Spomenik prvom hrvatskom kralju Tomislavu [The Monument to the First Croatian King Tomislav]. Fotografije [Photographs]: Rudolf Firšt. *Svijet* 10/19 (17/20. travnja): 343–345+368.
- Batinić, Štefka. 2004. *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži: Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945*. [Entertainment and Education for Good Children and Youth: Croatian Magazines for Children and Youth from 1864 to 1945]. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
- Baždar, Zdenka. 1999. Sokolska mogila u maksimirskom perivoju u Zagrebu [The Falcons' Mound in Maksimir Park in Zagreb]. *Časopis za suvremenu povijest* 31 (2): 361–384.
- Bilandžić, Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest* [Modern History of Croatia]. Zagreb: Golden marketing.
- Blažević, Ivo. 1926. Đački odgoj izvan škole [Students' Education Beyond School]. *Nastavni vjesnik* 34: 57–65.
- Bučar, Franjo. 1925. Hrvatsko sokolstvo i III. hrvatski svesokolski slet [The Croatian Falcons and the Third Croatian All-Falcon Mass Gymnastics Event]. *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* 9 (2): 42–44.
- Ceraj, Saša. 2016. Povijesni razvoj i važnost djelovanja hrvatskoga Orlovstva [Historical Development and the Importance of the Activities of the Croatian Eagles]. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 71 (1): 39–54.
- Cvijić, Antonija K. 1925. Sličice o našim američkim gostima [Sketches about our American Guests]. *Jutarnji list* 14 (4859/15. kolovoza 1925): 5–6.
- Deželić, Velimir st. 1924. *Hrvatske slave sjaj: pripovijest iz doba prvog hrvatskog kralja Tomislava* [The Splendour of Croatian Glory: A Story from the Time of the First Croatian King]. Zagreb: Društvo sv. Jeronima.

- Horvat, Rudolf. 1925. *Tomislav: prvi kralj hrvatski* [Tomislav: The First Croatian King]. Zagreb: Odbor za podignuće spomenika Kralju Tomislavu.
- I.P.M. 1925. Hrvatski Orao i Hrvatski Sokol: Da li smo isto? [The Croatian Eagles and the Croatian Falcons: Are We the Same Thing?]. *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* 5 (2): 49–51.
- Jareb, Mario. 2017. *Kralj Tomislav kroz tisuć godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas* [King Tomislav through a Thousand Years: King Tomislav between Reality and Myth and the Celebration of the Thousandth Anniversary of the Croatian Kingdom in 1925 and Its Echoes to This Day]. Zagreb: Despot infinitus : Hrvatski institut za povijest.
- Jareb, Mario. 2024. Slavna proslava slavnog kralja – tisuć godina Hrvatskoga Kraljevstva godine 1925. [The Glorious Celebration of the Glorious King – A Thousand Years of the Croatian Kingdom in 1925]. *Hrvatska revija* 24 (4): 47–52.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. 1997. Povijest gradnje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu 1924. do 1947. godine [History of the Building of the Monument to King Tomislav in Zagreb from 1924 to 1947]. *Povijesni prilozi* 16 (16): 243–307.
- Kolar-Dimitrijević, Mira i Elizabeta Wagner. 2006. O zatvorskim susretima Stjepana Radića s buhama i miševima ili o jednoj prešutnoj ekohistorijskoj temi [On Stjepan Radić's Prison Encounters with Fleas and Mice, or On a Silent Ecohistorical Theme]. *Ekonomika i Ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 2 (2): 74–88.
- Kovač, Marijan. 1925–1926. Orlovsko svečano odijelo. [The Eagles' Ceremonial Dress] *Mladost: list za hrvatsku katoličku omladinu* 6 (4): 118–121.
- Majhut, Berislav. 2008. O kakvoj su budućnosti sanjala hrvatska djeca tijekom Prvoga svjetskoga rata? = What Future Could Croatian Children Dream of During the First World War? *Libri & Liberi* 7 (2): 385–438.
- Matić, Zdravko. 2009. Ivan Merz, suutemeljitelj i idejni vođa hrvatskoga orlovstva [Ivan Merz, a Co-Founder and Ideological Leader of the Croatian Eagles]. *Croatica Christiana periodica* 33 (63): 149–184.
- Markulin, Stjepan. [1925?]. Hrvatsko slavlje u vječnome gradu [Croatian Celebration in the Eternal City]. U/In: *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.* [Danica (Morning Star): Almanach and Annals of the Society of St. Jerome for the Common Year 1926], uredio/edited by Josip Andrić, 3–19. Zagreb: HKD Sv. Jeronima.
- Protulipac, Ivo. 1926. *Hrvatsko orlovstvo* [The Croatian Eagles. Zagreb: Hrvatski orlovski savez.
- Reynés-Molnau, Marie. 1927. *Suzana: roman iz Kristova doba* [Suzana: A Novel from the Time of Christ; orig: *Le rayon*]. Prevela/Translated by Eugenija Šah. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima.
- Stanković, Marica. 1944. *Mladost vedrine* [Youth of Cheerfulness]. Zagreb: Veliko križarsko sestrinstvo.
- Sušanj, Rajko. 2018. Sokolstvo. Fotografije su iz zbirke Krunoslava Dujmića. [The Falcons. The Photographs come from Krunoslav Dujmić's collection] *Utorkom iz muzejskog arhiva* [On Tuesdays from the Museum's Archives]. Zavičajni muzej Ogulin. <<https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/zanimljivost-3/>> (pristup 2. veljače 2025/accessed 2 February 2025).
- Tomašić, Ivan. 1923. Slovački učitelji u Zagrebu [Slovak Teachers in Zagreb]. *Hrvatski učitelj* 3 (8/9): 228–237.

(1) *Jutarnji list* iz dana u dan. / *Jutarnji list* [Morning Herald] day by day.*Jutarnji list* [Morning Herald], br./issue 4858 od/of 14. kolovoza/August 1925, str./p. 1.**Kralj dolazi u subotu u Zagreb**

Utvrđen program dolaska kraljevog u Zagreb. - Stjepan Radić i Pavle Radić kraljevi uzvanici na Bledu. - Načelnik Heinzel pozdravlja kralja brzojavom

The King Arrives in Zagreb on Saturday

Jutarnji list [Morning Herald], br./issue 4859 od/of 15. kolovoza/August 1925., str./pp. 6, 9.**Zagreb u pripremanama za svečane dane**

Tisíce i tisíce žarulja. — Zastave, girlande i ovješće. — Sokolske odore. Ures trgovina. — Dobri poslovi, ali oprez! — Asfaltiranje. — Prekid ljetovanja. — Posebni vlakovi sokolača. — Dolazak kralja.

Zagreb is Preparing for Festive Days

Zagreb će danas pozdraviti kralja i kraljicu!

Radostne vijesti o dolasku Njihovih Veličanstva. — Kralj i kraljica stižu danas poslije podne u Zagreb i uzveličat će svojim prisućem sokolski stet. — Va Previšnjom porodicom dolaze također princeza Jelena i princ Pavle. Gradjanstvo grada Zagreba sprema najoduševljeniji doček Njihovim Veličanstvima kraljici i kralju

Zagreb will Greet the King and Queen Today

Jutarnji list [Morning Herald], br./issue 4860 od/of 16. kolovoza/August 1925., str./pp. 1, 4.**Velebni doček kralja i kraljice u Zagrebu**

50.000 seljaka, građana, radnika i obrtnika Hrvata pozdravlja na sletištu kraljevski par

A Grand Welcome for the King and the Queen in Zagreb

Kralj i kraljica na milenijskoj proslavi Hrvata

Kako je Zagreb dočekao proslavu hiljadugodišnjice hrvatskoj kraljevstva. — Slet Sokolova iz svih hrvatskih krajeva. Dvadeset hiljada Sokolova defilira ulicama Zagreba. — Sudjelovanje vlade na proslavi. — Triumfalni doček kraljevskog para u Zagrebu. — Doček na kolodvoru. — Kralj i pjesma «Hrvatskoj». — Slavje na sletištu. — Ni prolom oblaka, ni gromovi nisu mogli umanjiti veličanstvenu slavu

The King and the Queen at the Croats' Millennial Celebration

Jutarnji list [Morning Herald], br./issue. 4861 od/of 17. kolovoza/August 1925., str./p. 1.**Kralj i kraljica ushićeni dočekom u Zagrebu**

Izjave Njihovih Veličanstva i politički govori u gradskoj kući. — Ned eljna večer sa rasvjetom krasnim vremenom i ispraćivanjem sokola, kruni narodno slavje

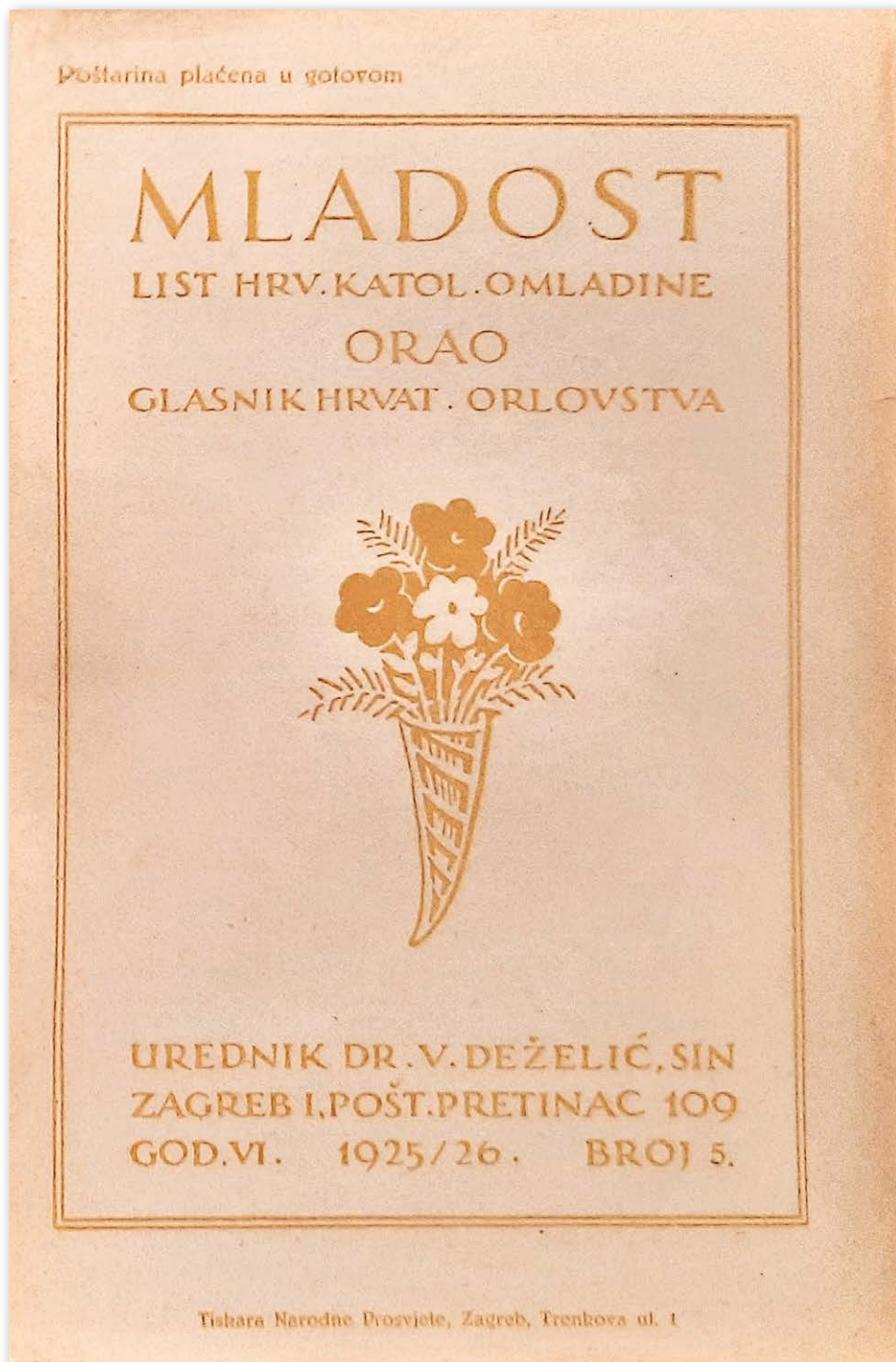
The King and the Queen Delighted by the Welcome in Zagreb

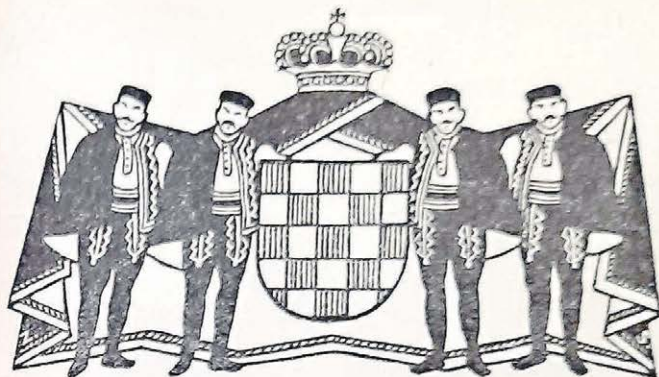
Jutarnji list [Morning Herald], br./issue 4862 od/of 18. kolovoza/August 1925., str./p. 3.**Radost Njihovih Veličanstva nad divnim dočekom u Zagrebu**

Proglas gradonačelnika g. Heinzela na gradjanstvo grada Zagreba

Their Majesties' Joy at the Beautiful Welcome in Zagreb

(2) *Mladost*: list hrvatske katoličke omladine [Youth: A Magazine for Croatian Catholic Youngsters] 5/1925 (5).

Vjekoslav Klaić:

Vjenčanje Tomislava za kralja svih Hrvata.

Pobjedom nad Bugarima sjedinio je knez Tomislav sve dosadane velike i male oblasti hrvatske i srpske u jednu veliku državu, koja je obuhvatala sav narod hrvatski i srpski, a i sve latinske gradove uz morsku obalu (Dalmaciju). K tomu je Tomislav već otprije bio prijatelj i bizantskoga cara i rimskoga pape. Kao što se je Simeon iza pobjede na Ahelaju dao vjenčati carem Bugara, tako poželi sada i Tomislav, da si glavu okiti kraljevskom krunom i da se proglasi kraljem Hrvatske i Dalmacije.

Odmah negdje iza pobjede nad Bugarima pozvan bi sav narod hrvatski, da se nađe na okupu na Duvanjskom polju, gdje će biti veliki sabor (skupština). Doći će onamo bani i župani, doći će poslanici rimskoga pape, spljetski prvostolnik sa svojim područnicima, a i crveno-hrvatski i srpski veliki župani, koji su nedavno priznali Tomislava za starješinu. Knez Tomislav vjenčat će se za kralja svih Hrvata i uredit će se mnogi drugi poslovi.

Na urečeni dan prekrilo je Duvanjsko polje silan narod, s oružjem u ruci, a razdijeljen po plemenima i rodovima. Eto već i kralja, gdje u svečanu provodu ide u crkvu. Najprije ide sjajna kraljeva tjelesna straža u oklopima sa srebrnim i pozlaćenim šljemovima na glavi, sa štitom u jednoj ruci, a kopljem u drugoj. Za njima dolazi svećen-

sstvo slavenskoga i latinskoga obreda s upaljenim svijećama noseći također krstove, sv. moći i razne crkvene posude. Zatim dolaze župani, načelnici gradova, upravitelji (kastelani) županih i kraljevskih gradova, bani i knezovi raznih banovina i oblasti. Na čelu im je dvorski župan, uz njega djed (maior domus), dvorski kancelar ili biskup hrvatski, dvorski rizničar ili blagajnik, župan mačonoša s kraljevskim mačem krstašem, župan stjegonoša s kraljevskom zastavom, župan kopljonoša s kraljevskim kopljem, župan štitonoša s bogatim kraljevskim štitom, župan peharnik ili vinotoč sa zlatnim peharom, župan konjušnik sa zlatnim štapom, župan ubrusar sa zlatnim vilivama, župan postelnik s bogato izvezenim jastukom, župan ključar ili vratar sa zlatnim ključem, župan bravar i župan volar, župan psar, župan sokolar, župan tepčija, ovih pet posljednjih nose po svoj prilici darove, kojima će kralj darivati svoj narod. Napokon dolazi i kralj. Odjeven je u grimizne haljine, a opasan dragocjenim pasom. Ne ima na njemu još ni plašta ni krune. U ruci nosi dragocjenu posudu s darovima za svećenika, koji će ga vjenčati i pomazati; kako prolazi kraj naroda, pada taj ničice i veselim usklicima prekida dvorske časnike, koji pjevaju hvalospjev: «U zdravlje i slavu kraljevu» i «Na mnoga ljeta». Pred crkvom čeka kralja više svećenstvo, papini poslanici s prvostolnikom spljetskim i drugim biskupima te vode kralja u crkvu. U sred crkve pita krunitelj narod, hoće li, da bude novi kralj zakonito krunjen. Kad narod odgovori, da hoće, odvede krunitelj svećenik kralja na jedno uzvišeno mjesto kraj žrtvenika, gdje je već namješteno kraljevo prijestolje. Nakon priziva sv. Duha pozva krunitelj kralja, da na sveto Evanđelje narodu i crkvi položi svečanu prisegu, a poslije primi sv. pričest. Zatim opasa krunitelj kralja posvećenim kraljevskim mačem, pomaza klečećega svetim uljem radosti, postavi mu obima rukama krunu na glavu, i dade mu u ruke kraljevsko žezlo kao šibiku pravde, kreposti i spasenja. Postavi ga napokon na prijestolje pravde «u ime oca i sina i svetoga duha» uz kratku molitvu: «Da ga Bog ogradi i svojom i Duha svetoga silom, da mu okrijepi mišice, da usadi u njegovo srce strah Božji i milost prema griješnicima, da ga sačuva neporočna u vjeri, a učini jaka branioca crkvenih zakona, da sudi svima ljudima pravedno, da brani uboge od sile i progona, i da bude dostojan carstva nebeskoga.»

Iza molitve uze krunitelj sa stola, koji je stajao tik do prijestolja, cipele i plašt, predade ih rizničaru, a taj uz pripomoć komornika ogrnu plaštem kralja i obuče mu cipele. Sada ustade kralj i tri puta poklonivši se prema žrtveniku reče glasno: »Va višnjih Bogu i na zemlji mir va človeccjeh blagovolenije«, pak sjede na prijestolje. Na to stupahu redomice podložnici kraljevi iz svih staleža pred prijestolje, da svomu gospodaru ljube ruke i skute njegovih posvećenih haljina. Napokon stupi na ambon (poviše mjesto pred oltarom) jedan odličniji svećenik, da otpjeva slavu Božju. Pjevalo se pak ovako:

»Slava Bogu na visini, a mir ljudima na nizini!
Slava i hvala Bogu, koji se smilova narodu, te mu dade
krunjena kralja.

Ulomak iz slike prof. o. Ivekovića »Krunisanje«.

Slava i hvala svetomu ocu papi rimskomu.
Slava i hvala svijetlomu i dobromu kralju hrvatskomu
Slava i hvala i zdravlje.
Blago narodu, koji doživi taj veliki dan, da vidi krunjena
svoga kralja.
Blaženi dan novoga života naroda hrvatskoga.
Blaženi dan, koji Tebi kralju, darova vijenac vrh Tvoga.
Slava i hvala Bogu, koji Te uresi kraljevskim znakovima,
Slava i hvala Bogu, koji Te prikaza narodu kao kralja
velika i moćna.
Čuvao Te Bog u zdravlju na mnoga ljeta, na slavu isreću
naroda.

Usluži Gospodi molitvu puka tvoga; usluži Gospodi!
 Na mnoga ljeta, na mnoga ljeta, slava i hvala i zdravlje
 svijetlomu kralju hrvatskomu Tomislavu i svijetloj
 kraljici i njegovoj djeci i njegovoj svojti.
 Na mnoga ljeta slava i hvala i zdravlje!»

Poslije ovih hvalospjeva nadari kralj svoga krunitelja. Taj mu prvi čestita, a za njim svi glavni dostojanstvenici kraljevstva, dok narod (vojska) kliče: »Na mnoga ljeta!» Sad izađu istim redom iz crkve. Kralj zajaši pripravljena konja, te na uzvišenijem mjestu stupi među narod, pak zasječe mačem na sve četiri strane svijeta za znak, da će braniti svoju kraljevinu od neprijatelja sa svih strana. Poslije toga dariva kralj narod sjajnom gozdom, a poglavice plemena i oblasti donose kralju razne darove.

Duvanjsko polje.

Sredovječni gradovi, zapravo su uvijek utvrde na kakvom povišenom ili vodom odijeljenom mjestu, a naokolo zidom ili ogradom. Ti gradovi nijesu veliki, i u njih ne stane mnogo svijeta, pa kada treba prirediti kakvu svečanost ili održati veliku smotru vojske ili skupštinu naroda, to ne biva u gradu već na kakvom zgodnom polju, gdje narod može zgodno podići i šatore za stan i pasti stado (obično ovce), koje dovodi sa sobom za hranu, a treba da je tu na pretek i pitke vode.

Krunisanje kralja Tomislava, bila je takva jedna golema svečanost, koja se morala održati na širokom polju, na koji bi stali svi oni odličnici, vojska i narod, što su sudjelovali kod toga svečanog čina.

Stari zapis ljetopisca popa Dukljanina saopćuje da je za to odabrano Duvanjsko polje. Ono se danas nalazi u srednjoj Bosni, a za Tomislavovo vrijeme bilo je ono upravo nekako u sredini tadanje hrvatske države.

Na tome Duvanjskom polju, u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva diže hrvatski narod nastojanjem i brigom samih i rodoljubnih otaca Franjevaca spomen crkvu. Kršni i ponosni narod, koji tamo živi ponosi se i živo pomaže kod podizanja toga hrama. Na vrhu današnjega broja „Mladosti donosimo crtnju, koja pokazuje kraj nošnje naroda s Duvanjskog polja i gotovo da njihova otmjenost govori, da su oni prava počasna straža hrvatskih kraljeva.

Don Frane Bulić:

Kako je nađen najvažniji natpis iz dobe kraljeva hrvatske krvi.

U vrijeme, kada je Austriji i Mađarima mnogo smetalo, što mi Hrvati uopće živimo, a još ih je više jedilo, što mi imamo časnu prošlost i što se pozivamo na svoja stara prava, u to su vrijeme neki učeni ljudi počeli tvrditi, da mi pred tisuću godina nijesmo uopće imali kraljeva. Mogli su to govoriti to laglje, što su nam se zapisci i pisma iz one starine sačuvali samo u *prijepisima*, pa su rekli da ti prijepisi nisu točni, ili da su pače krivotvoreni. I kada se ovako sramotila naša prošlost, na koju smo se mi pozivali i tražili po pravu i časnu budućnost, od neizmjerne su vrijednosti svjedočanstva uklesana u tvrdi kamen, u kamen koji je odolio vremenu i dobra nam ga je zemlja sačuvala tisuću godina. Najvažniji takav nepobitan dokaz našao se u Dalmaciji, a to je nadgrobni natpis kraljice Jelene, koja je umrla godine 975. Na tom se vrijednom natpisu vidi jasno, da smo prije tisuću godina bili prava država, koja je imala svoje kraljeve, a nijesu Hrvati bili tek male, neorganizirane čete, koje su lutale Balkanom kaošto danas lutaju Kucovlasi ili Cigani. Eto zato su tako važni svjedoci iz naše prošlosti i zato je tako golema radost, kada se takvi spomenici nađu. Kako se našao ovaj najvažniji spomenik, opisao je sam veliki i po svemu svijetu poznati naš naučenjak don Frane Bulić, koji ga je i našao. Opis je naš urednik primio još jednom ranije za svoj omladinski list «Krijes», a sada ga eto donosi ovdje.

Bilo je godina 1860.—70. kada sam kao mladi klerik u gimnaziji i bogoslov u Zadru, za velikih školskih praznika nedjeljama i blagdanima hrlio iz svoga rodnoga sela Vranjica u crkvu Gospe od Otoka u Solinu, da pomazem župniku tada još jedne župe Vranjica-Solin.

Iza prevaljena puta od kojih 25 časa i prije i poslije službe Božje, običavao bih sjesti pred crkvu na tanki stupić s kapitelom, što je usađen na lijevo od ulaza uz obor crkve.

Malo koračaja podalje od ovoga stupića na desno, ležao je — a leži još i dandanas — poveći rimsko-korintski kapitel, na koji je položena kamena ploča, okolo koje običavaju posjesti Solunjani iza službe Božje, pa raspravljaju o seoskim i crkvenim poslovima.

Već onda, kao mladi klerik, često bih promatrao razliku između tih dvaju kapitela, i sam sam sebi govorio: Ta, ova dva kapitela nijesu iz iste dobe. Ovaj veći jest rimski, a drugi, manji, nije. Taj je sigurno iz mlađe dobe, kasnijega naroda — dakle našega hrvatskoga naroda! Bit će da on pripada kojoj zgradi, i to valjda ovoj,

čiji zidovi vire tu i tamo po nekoliko centimetara iz zemlje, na sjeveru crkve.

Ova me je misao pratila kao đaka i kasnije kao profesora, kada bih god polazio na iskopine solinske, mimo crkve Gospe od Otoka.

Postavši upraviteljem solinskih iskopina, vadeći iz utrobe zemlje spomenike rimske i starokršćanske kulture, morila me želja, da pronademo grobove naših narodnih kraljeva. A bio sam čvrsto uvjeren, da se ti grobovi nalaze na solinskom polju i to baš kod Gospe od Otoka. Moju sanju mladosti jačala je jedna vijest u Tomi Arcidjaku (— 1268.), koja veli, da je crkve Sv. Marije i Sv. Stjepana u Solinu sagradila neka kraljica Jelena i da su tu pokopani mnogi kraljevi i kraljice hrvatske.

Godine 1894. u Bihacu, u trogirsko-kaštelskom području u sjeni crkve sv. Marte osnovalo se društvo »Bihać«, za iskapanje hrvatskih starina. I sretan je bio tu početak, pa kada se je doskora našla ona crkva iz IX. vijeka i dobe banovanja Mutimirova, pošlo se je smjelo dalje — na solinsko polje i na okolicu crkve sv. Gospe od Otoka.

Godine 1895. zaželjelo je seoce Solin da gradi zvonik uz župsku crkvu, koja je bila sagradena već 1880. Bacio se dakle tornju temelj g. 1896. — na sjevero-istok sadašnjem — i pri kopanju temelja udarili kopači u starinski zid!

Stanite, stanite!

Ne dam dalje kopati. Nagađam i pogađam, pladam crkvinarstvu štetu, rušim modernu ogradu okolo nove crkve, premještam zvona sa starodrevnog duba na nove grede.

Dana 22. kolovoza 1898. počinje znanstveno iskapanje. Prvog i drugog dana dopiremo u apsidu crkve. — Ništa. — Obustavljamo tu radnju, pa pokušavamo protivnim pravcem prema atriju — i gle, već trećega i četvrtoga dana kopanja nalazimo prva pismena napisana na sarkofagu od vapnenca, od ognja porušenu.

U to je vrijeme gimnazijski profesor u Spljetu Don Kerubin Šegvić pisao pripovijest iz starokršćanske dobe »Na solinskim ruševinama« — i kako ju je dovršio, zaželi, da je pročitamo baš povrh solinskih ruševina.

Jutarnjim smo vlakom don Kerubin i ja pošli u Solin, pa ravno pješice do Gospe od Otoka, u želji da vidim, je li se našlo što nova. Jest, ima novih ulomaka natpisa. Nade u konačni uspjeh rastu! »Brzo, brzo« —

sokolimo živom riječju radnike — bit će vina, ako još pronadete slova! Čuvar iskopina Ante pomno pazi na svaki kamenčić.

Na čas odlazimo od radnika, da u Tuskulumu dočitamo pripovijest, pa se oko 11 sati opet povraćamo kamenim gomilama Solinskog polja uz žar ljetnoga sunca, ali puni svetoga nemira.

«Evo novih kamečaka, novih slova!»

Radnici iznose sve na čistinu na pločnik ulaza u crkvu. Mi sagnuti i klečeći vrtimo ulomke kamenja, smještamo ih i premještamo, spajamo i priljubljujemo, da se spoje i sjedine u prvobitni položaj.

I iskaču dvije slovke:

«HELE . . .»

«Tražite, tražite dalje», — potičemo radnike — nađite još samo dva slova, bit će vina i bakšiša!

Nagnuli smo se nad jamu i radnike, zurimo i pazimo i bodrimo i sami rukama prevrćemo kamenje. I eto majka zemlja daje iz sebe dva žudena slova. Priljubljujemo ih — pristaju, čitamo glasno:

«HELENA.»

To je ime hrvatske kraljice Jelene.

Sakupljeni narod gleda naše veselje, pa je i on veselo. Dajemo znak u zvona crkvena, ljudi se kupe i sve ih ima više i više. Tumačimo narodu značenje ovoga obreta i radost se kao val razlije okolicom. Ulak trči u Splet, da javi općini ovaj znameniti povjesni nalaz, a bezobjavna žica nosi vijest u Zagreb »Jugoslavenskoj akademiji«.

Zvona zazvone na podne, na pozdrav Gospi, a ljudi se mole Bogu i svi zahvaljuju na lijepom daru.

Don Kerubin i ja odlazimo razdragani u Tuskulum i kao ona dva učenika Gospodinova, kada su raspoznali Isusa, pričamo svima, što se zbilo.

I ne možemo, a da se ubrzo i opet ne vratimo na mjesto iskopina — gdje iskaču iz zemlje sve novi ulomci.

Krnje je kamenje, ali se slaže u nova dva imena hrvatskih kraljeva i u brojku godine.

Tražimo najpomnije, zemlja se sije kroz rešeto i rukama tražimo ostatke kostiju pomiješanih sa zemljom.

Sve, što se nađe, slažemo pomno na prostranu dasku i u košarice, da ponese u Splet. I tu sklažemo mnogo

dana i redamo u stotinu preinaka ulomak do ulomka dok ne iskoče potpuna imena hrvatskih kraljeva Mihajla i Stjepana i godina 976. — i gotov natpis!

Među prvima, koji su iz Banovine vidjeli natpis i mjesto iskopina bio je — dne 8. rujna — starina Trnski sa svojom kćerkom Zorkom, te je taj događaj upisao u svoje Putne uspomene iz god. 1898. Malne istodobno kad i Trnski, pohrlio je da pogleda natpis kraljice Jelene i pok. prof. Nodilo. Sjećam se, kako sam mu se tužio, što natpis nije potpun, što fali komadića, a Nodilo mi pun zanosa uzvratil: »Pa što želite više? Imate tačno tri imena i godinu. Lako je ostalo ispuniti!«

I zaista, velikim trudom ispunilo se kasnije i ostalo, do nekih ulomčića. Mnogi su se naši učeni ljudi pozabavili ovim natpisom,* i napokon ga pročitali. Evo mu hrvatskoga prijevoda:

»U ovomu skromnom grobu, počiva Jelena službenica Božja, žena kralja Mihajla, a mati Stjepana kralja, koja je nekoć bila vladarica. Dne 8. okrobra umre u miru, a ovdje bi sahranjena godine od upućenja Gospodnjega 976., indikcije četvrte, cikla mjesečnoga osmoga, apakte sedamnaeste, cikla sunčanoga petoga, koji pada sa šestim. Ona, koja je za života bila kraljevstvu mati, postade (majkom) sirota i zaštitnicom udovica. Pogledavši amo, čovječe, reci: Bože, smiluj joj se duši!«

*

Tako se eto našao najvažniji natpis iz dobe narodne dinastije.

Tomislavove vrline.

Bilo je mnogo vladara država, koji su doduše bili silni i bogati radi svojih velikih djela, ali nijesu bili nimalo uzorna i čista života. Upravo kod znamenitih vladara bilježi nam povijest često, da su bili nasilni i bezobzirni prema svojim i tuđim državljanima U kralja

*) Izvještaj V. i VI. glavne skupštine »Bihaća« u »Vjesniku hrv. arh. društva« god. V. (1901.) R. Horvat u »Prosvjeti«, 1904. str. 76. *Idem*: »Povijest Hrvatska« str. 68. i sl. Kržanić-Barać: »U kolijevci hrv. povijesti« 1907. str. 55. i sl. Dr. Dane Gruber u »Nastavnom vjesniku« 1908. str. 609. i sl. Dr. Šišić »Genealogija hrvatskih kraljeva« u »Vjesniku hrv. arh. društva« sv. XIII. str. 49. i sl. *Idem*: »Priručnik izvora hrv. historije« str. 126. i sl. *Idem*: »Pregled povj. hrv. naroda« str. 51. i sl. Pavić A.: »Cara Konstantina Porfirogeneta de adm. imp.« gl. 29—36. str. 71. 81. Manojlović u »Radu« (Jugosl. Akademije) knjiga 150. str. 101.

Tomislava nema traga takvim manama. Naprotiv, povijest nam bilježi, da su Tomislava resile *mnoge* vrline, a osobito miroljubivost, vjernost prema crkvi, viteštvo i prijateljstvo prema svećeničkome staležu.

Miroljubivost. Dok su toliki kraljevi vukli svoje narode u razne ratove, dotle vidimo, da Tomislav nije poveo nijedan navalni rat, već samo obranbene ratove. A upravo to mora biti načelo svakoga naroda: Ne diraj u tuđe! I drugi mora živjeti. Život je dosta mukotrpan, pa zašto da još jedan narod ogorčava drugome narodu život. To je uvijek imao na umu naš kralj Tomislav. I zaista najveći ponos čitave hrvatske povijesti jest to, što Hrvati nijesu nikada ni na koga navaljivali. Ako se mi Hrvati i čim imamo ponositi u našoj prošlosti, a to najprije tom činjenicom. Ako ikada, a to su za vrijeme kralja Tomislava bili Hrvati došli u napast, da diraju u tuđe, jer je hrvatska vojska bila tada golema po broju i vrsna po organizaciji. Pa ipak srećom nije došlo ni do jednog navalnog rata.

Vjernost prema Crkvi. Ovoj velikoj vrlini su se mnogi vladari radi svoje oholosti izevjerili. Povijest je puna primjera, kako su se kraljevi bunili protiv pape, pa makar i sav narod bio na strani rimskoga pape. Gotovo nijednog papu nije mogao zabilježiti ničiji kraljevski sjaj ni kraljevska moć, već su pape svakome krojili pravdu bez pitanja, da li taj nosi na glavi kraljevsku krunu ili nosi u ruci prosjački štap. A to je dražilo oholost mnogih kraljeva. Toj oholosti nema u Tomislava ni traga. Značajno je na pr. da se na poznatom crkvenom saboru u Splitu god. 925. Tomislav nije nijednom riječi htio miješati u crkvene poslove, premda mu je Crkva dopuštala, da sudjeluje na tom saboru i da zastupa političke interese svoje države. On je toliko vjerovao u pravednost Crkve i Božju providnost, koja u njoj vlada, da je bio uvjeren, da Crkva ne će nikada naškoditi političkim narodnim interesima. Stoga nije ni čudo, da je papa Ivan X. nazvao kralja Tomislava i hrvatskog kneza Mihajla Viševića »jednima od najodabranijih sinova katoličke Crkve.« Moramo spomenuti i to, da se Tomislav prije krunidbe raznim pobožnim činima pripremio na taj veliki događaj, te i tom prigodom — kako nam povijest kazuje — primio svetu Pričest. Kod krunidbe je polo-

žio Tomislav na evanđelje prisegu vjernosti ne samo svome narodu nego i rimskoj Crkvi.

Viteštvo. Treća osobita vrлина kralja Tomislava bilo je njegovo viteštvo, t. j. ljubav prema slabima i progonjenima. On se za takve nevoljnike zauzima i onda, kada ga je to stajalo teških žrtava. Eto primjera, kako je Tomislav uzeo u zaštitu srpskoga kneza Zahariju, kojega je prognao bugarski car Simeon. Premda je Tomislav znao, da će imati radi toga teških neprilika s bugarskim carem, on je ipak pružio ruku pomoćnicu progonniku srpskom knezu Zahariji.

Prijateljstvo prema svećenstvu. Za hrvatskoga kralja Tomislava znamo, da je svim silama podupirao katol. svećenstvo, jer je znao, da time širi i katol. vjeru. Tomislav je Crkvi darivao znatnih sredstava, da ona uzmogne uzdržavati i odgajati svećenički podmladak. Napose nam povijest bilježi, da je Tomislav sam sagradio nekoliko samostana reda sv. Benedikta. U takovom je duhu odgojio Tomislav i svoju djecu Tako na pr. znamo, da je i sin Tomislavov Krešimir pomogao samostan sv. Krševana u Zadru, da time doprinese — kako on sam kaže — »za spas duše svoje.«

Kolike li razlike između Tomislavovih Hrvata i današnjih kukavnih napadača na katol. Crkvu, koji vječito svašta govore protiv katoličke Crkve i svećenstva.

Kako vidite po spomenutom, mnoge su vrline našega kralja Tomislava, njime se može i mora ponositi i hrvatski narod i katolička Crkva. A mi se ugledajmo u njega!

Koliko je kraljeva imala Hrvatska?

Pred malo je dana izašla najnovija »Povijest Hrvata« od dr. R. Horvata i prema njoj donosimo imena i slijed kraljeva, koji su u ovo *tisuć godina* vladali Hrvatskom. U svemu ih je bilo *šezdeset*. Samostalna kraljevina sa kraljevima svoje krvi bila je Hrvatska samo *sto sedamdeset i sedam godina*, to jest od godine 925. do 1102. Iza toga se je združila s Mađarskom i živila s njom u savezu punih *osamstošestnaest godina*. Združila se Hrvatska sa svojom susjedom, da se laglje obrani od brojnih i moćnih neprijatelja, najpače Bizanta, Mletaka i poslije Turaka. U to je vrijeme kraljevina Hrvatska imala cio niz vladara iz

kuće Arpadove, luksemburške, Hunjadijeve, Jagelove, habsburške i habsburško-lotarinške. Kako je taj savez postao pravo neprijateljstvo pamtimo još svi, jer smo 29. listopada 1918. doživjeli i sretan raskid. Tada su se Hrvati združili sa Srbima i Slovencima u jednu državu i dobili nove kraljeve Jugoslavene iz kuće Karadorđevića.

Eto sada niza hrvatskih kraljeva, od početka do danas :

1. Tomislav (925.—iza 928.),
2. Trpimir (oko 928.—935.),
3. Krešimir (oko 935.—945.),
4. Miroslav (oko 945.—949.),
5. Mihajlo Krešimir (949.—970.),
6. Stjepan Držislav (oko 970.—995.),
7. Svetoslav (oko 995.—1000.),
8. Krešimir »Surinja« (oko 1000.—iza 1030)
9. Gojslav (1000.—do iza 1019.),
10. Stjepan I. (oko 1030.—1058.),
11. Petar Krešimir (1058.—1074.),
12. Slavić (1074. i 1075.),
13. Dimitar Zvonimir (1076.—1088.),
14. Stjepan II. (1089. i 1090.),
15. Almo (1091.—1095.),
16. Petar (Svačić) (g. 1093.—1097.),
17. Koloman (1102.—1116.),
18. Stjepan III. (1116.—1131.),
19. Bela I. (1131.—1141.),
20. Gejza (1141.—1162.),
21. Stjepan IV. (1162.—1172.),
22. Ladislav I. (1162. i 1163.),
23. Stjepan V. (1163.),
24. Bela II. (1172.—1196.),
25. Mirko (1196.—1204.),
26. Ladislav II. (1204.—1205.),
27. Andrija II. (1205.—1235.),
28. Bela III. (1235.—1270.),
29. Stjepan VI. (1270.—1272.),
30. Ladislav II. „Kumanac“ (1272.—1290.),
31. Andrija II. »Mlečanin« (1290.—1301.),
32. Karlo I. Roberto (1301.—1342.),
33. Ljudevit I. (1342.—1382.),
34. Marija (1382.—1385.),
35. Karlo II. Drački (1385.—1386.),
36. Sigismund (1387.—1437.),

37. Albrecht Austrijski (1438.—1439.),
38. Vladislav I. (1440.—1444.),
39. Ladislav IV. »Posmrtni« (1445.—1457.),
40. Matija I., Korvin (1458.—1490.),
41. Vladislav II. (1490.—1516.),
42. Ljudevit II. (1516.—1526.),
43. Ferdinand I. (1527.—1564.),
44. Maksimilijan (1564.—1576.),
45. Rudolf (1576.—1608.),
46. Matija II. (1607.—1619.),
47. Ferdinand II. (1619.—1637.),
48. Ferdinand III. (1637.—1657.),
49. Leopold I. (1657.—1705.),
50. Josip I. (1705.—1711.),
51. Karlo III. (1711.—1740.),
52. Marija Terezija (1740.—1780.),
53. Josip II. (1780.—1790.),
54. Leopold II. (1790.—1792.),
55. Franjo (1792.—1835.),
56. Ferdinand V. (1835.—1848.),
57. Franjo Josip (1848.—1916.),
58. Karlo IV. (1916.—1918.),
59. Petar Veliki Oslobođitelj (1918.—1923)
60. Aleksandar (1923. do danas).

Mirko Pernjak, seljak, ratni invalid :

Kraljici svibnja.

Zdravo Kraljice, svibanjska kruna,
 Premila Majko, milosti si puna!
 Svibanjsko cvijeće primi na dar,
 Našega srca ljubavi žar!
 Tvoja smo vojska, vjerni Hrvati,
 Ljubavi svoje nama ne krati.
 Tvoje nam ime presveti znamen,
 Hvaljena budi, uvijek — Amen!

tako duboko, kako sam samo mogao. Zvijer mi je odgrizla tri prsta moje desne ruke, ali kakogod je to bilo strašno, ja sam hvalio Bogu, što je lav sisao lagano krv iz mojih žila i ja sam još časak živio. Još sam dobio nešto vremena, da se molim.

I kako sam postajao sve slabiji i tromiji, predao sam se sasvim u ruke Božje i ne znam više, što se je sa mnom događalo. Rekoše mi, da sam glasno molio, kad su me tragajući po krvavim tragovima našli.

Morkel mi je poslije pripovijedao, kako je protrnuo opazivši neopisivo jezivi prizor groznoga lava sa strašno raskrvavljenim mojim tijelom. On je bez promišljanja jurnuo sasvim blizu i gotovo prislonio pušku na lubanju lavu i opalio. Lav je odskočio, ali i ja sam posljednjom svojom snagom i ma da nijesam bio svijestan toga, potrčao još desetak koraka daleko i onda pao u potpunu nesvijest. Još su tri puške opalili u grdnu životinju, dok je poginula.

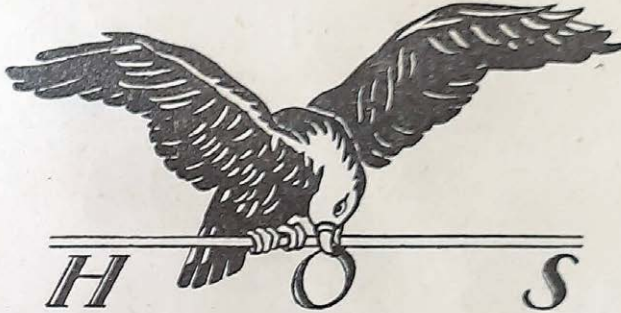
Sav se je logor uzžurbao, i moj je dragi prijatelj upotrijebio sve svoje znanje, da mi zavije rane. Onda su pojurili sa mnom do najbližega liječnika — zapravo svećenika misionara, koji me je dalje liječio i njegovao. Suvišno je da spomenem, da su moje rane bile smrtno i da je pravo čudo što je moje snažno i zdravo tijelo prepatilo.

Danas hodam sa štakama i desnica mi je sakata; živim kao invalid, radeći kolikogod mogu, a potpomaže me društvo, u čijoj sam službi stradao. A znajte, da me i sada još često noću izmrcvare užasne sanje, jer mi se mnogo puta usni užas, koji sam uistinu proživio.

Dr. Stj. Srkulj :

Priča o hrvatskom grbu.

Hrvatski se kralj Stjepan Držislav zaratio s mletačkim duždom Petrom II. Orseolom (991.—1009.), no zla ga sreća snađe, u boju ga uhvatiše. Dužd je negdje čuo, da je hrvatski kralj vještak u igri šaha, pa mu obećao, da će ga pustiti na slobodu, ako njega — a bio je i sam šahist — redom u tri igre pobijedi. Tako se i zbude. Držislav uze na spomen oslobođenja svoga šah sebi za grb. Tako posta i osta *šah* grbom hrvatskim sve do danas.

Dr. A. Čepulić:

Obnovimo duh kralja Tomislava.

Nakon mnogih vijekova teškog i mukotrpnog života doživjeli smo napokon mi Hrvati veliku ovu godinu, u kojoj se navršuje veličanstveno jedno tisućljeće nakon najvećega događaja čitave hrvatske povijesti. Taj najveći događaj hrvatske povijesti jest onaj sveti čin, kada su Hrvati i katolička Crkva zajednički ovjengali krunom slavnoga hrvatskoga kneza Tomislava. Toga su se velikoga događaja sjećali Hrvati svagda, on ih je dizao u najtežim zgodama njegove povijesti, u godinama patnje i poniženja. U takvim časovima budila je u Hrvata novi život i novu nadu pomisao na godinu 925.

U prošlim stojećima gledali smo u Tomislavu junaka, s mačem u ruci; u našem dvadesetom stoljeću gledajmo više prosvjetitelja i organizatora, jer moramo biti spremni na ustrajan rad, da sebi stvorimo budućnost, koja će biti bolja od prošlosti. Kao što nekada, Tomislav, tako trebamo mi Hrvati i danas u svome radu mnogo pouzdanja i u svoju snagu i u Božju pomoć. A i danas ćemo svoj nacionalni ponos i pouzdanje u Boga najlakše tako probuditi, da se sjećamo svoje slavne prošlosti.

Danas se po našim selima i gradovima iz punog grla mnogo više i pripovijeda o hrvatstvu, no sva ta buka o hrvatstvu ostaje samo na jeziku. A mi ne trebamo

više narodnih vikača, već narodnih radnika. Naši vikači su napunili puku uši svim mogućim obećanjima i bajkama, kako će oni preko noći Hrvatskoj donijeti spas i skoro raj zemaljski, a ipak oni dobro znadu, da oni ne mogu nikada ispuniti svojih čudesnih obećanja, a da mogu time narodu mnogo škoditi. Oni laskaju svjetini i ulaguju joj se samo zato, da se svide, a kada bi većina naroda zalutala na krivi put nedostajala bi im snaga, da bi se usprotivili zabludi, a to samo za to, da se ne bi zamjerali narodu.

Vidimo dakle po tome, da nema ljubavi prema narodu ni rodoljubnosti u onih ljudi, u kojih nema značaja i poštenja. A samo onaj narod može steći bolju budućnost, koji sebi odgoji što veći broj kremen-značajeva i poštenjaka. Pravo je s toga kazao česki pjesnik Neruda: »Bude li svaki od nas iz kремена, bit će čitav naš narod složen od samih kremen-kamenova i po tom neprobojna stijena od kремена.« A staro iskustvo i zdravi razum nas uče, da se kremen-značaj može razviti samo na tlu vjerskoga osvjedočenja.

Čim više bude među nama odlučnih kršćanskih značajeva, tim jači će on biti u borbi za svoju budućnost. Ta istina mora nam biti *putokazom* u čitavom radu za narodnu budućnost. Tu misao moramo imati na pameti i prigodom ovogodišnjih proslava 1000-godišnjice kralja Tomislava. Za Tomislava nam povijest svjedoči, da je svojim životom bio kremen-značaj i odlučan katolik, te oduševljeni pristaša katoličke Crkve, koju danas nedostojni Hrvati napadaju, gdje god mogu.

Hrvatska će omladina najviše učiniti za zavjetnu i životnu misao kralja Tomislava time, da se odlučno skupi oko hrvatskoga katoličkoga pokreta, jer u njemu vlada isti onaj duh, koji je u doba kralja Tomislava doveo Hrvate do slave i veličine. A osobito hrvatska omladina mora obnoviti u svojim dušama veliku zavjetnu misao kralja Tomislava, jer je njezina dužnost, da teži za uzvišenim ciljevima i velikim mislima.

Hrvatska katolička omladina treba da zna, da je uz nju veliki duh najvećega Hrvata: kralja Tomislava.

Branko Storož :

Orao.

Diži se, orle! Visovi mame,
 Pjene se vali, smiješi se svod.
 Krilo uz krilo, rame uz rame
 Diže se k nebu orlovski rod.

Temelj se trese od groze i kletve;
 Predvorje tame od lánaca ječi — —
 Blistaju srpi, a žare se žetve —
 Oro se diže i klanja se Riječi.

Orao leti, vis ga zove
 S krila se truni zadnji prah.
 Svijetlu putanju ptice ove
 Ne truže tmica i ne bije strah.

Orao leti, širi kri'la
 U sunce, nebo dokle diše.
 I s lijeta mu bije sila —
 Tek mrtav on ne leti više.

Jer tada orla pticu primi
 Vječita ljubav, kojoj pređe,
 I sunce mu krila snimi,
 Da u svjetlu živi svede!

Diži se, orle! Visovi mame,
 Svjetove tame razdire zublja.
 Krilo uz krilo, rame uz rame:
 Čuje se Bog i orlovska trublja!

(3) *Omladina: list za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži* [Youth: A Magazine for the Entertainment and Education of High School Youth] 9/1925 (2)

Poštarina plaćena u gotovom.

GOD. IX.

BROJ 2.

OMLADINA

LIST ZA ZABAVU I POUKU SREDNJOŠKOLSKE MLADEŽI

925.—1925.

SADRŽAJ:

V. BESEDNIK: Kroz tisućljeće. — Dr. STJ. SRKULJ: Hiljadu-godišnjica hrvat. kraljevstva. — VJEKOSLAV KLAIC: Kruna kralja Tomislava. — ANTUN MIHANOVIĆ: Horvačka domovina. — Dr. RUDOLF HORVAT: Od Tomislava do naših dana. — PETAR PRERADOVIĆ: Milim pokojnikom. — MILUTIN MAYER: Na Duvanjskom polju. — A. G. MATOŠ: Pri sv. kralju. — PERO BAKOVIĆ: Narod priča... — Dr. FR. BUČAR: Hrvatsko sokolstvo i III. hrvat. svesok. slet.

LISTAK:

Otkriće spomenika M. Maruliću. — Naše slike. — Književne obznane. — Poruke uredništva.

IZDAJE NA SVIJET „DRUŠTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA“ U ZAGREBU.
UREĐUJE ODBOR.

„OMLADINA“ IZLAZI SVAKOGA MJESECA IZUZEVŠI MJESECE PRAZNIKA. — PRETPLATA JE ZA CIJELU GOD. 40 DIN. A ŠALJE SE DRUŠTVU HRV. SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA, ZAGREB, MEDULIČEVA 33. — RUKOPISI SE ŠALJU NA: UREDNIŠTVO „OMLADINE“, DRUŠTVO HRVAT. SREDNJOŠK. PROFESORA, ZAGREB 6, POŠT. PRETINAC 47. I NE VRAČAJU SE. — POJEDINI BROJ 5 DIN.

TISAK „TIPOGRAFIJA“, GRAFIČKO-NARLADNI ZAVOD D. D., ZAGREB.

GODINA IX.

U ZAGREBU, LISTOPAD 1925.

BROJ 2.

OMLADINA

LIST ZA ZABAVU I POUKU SREDNJOŠKOLSKE MLADEŽI

KROZ TISUĆLJEĆE.

(1925.—1925.)

Rudila je istom zora rana,
Narod grnu k polju Duvanjskomu,
Da pozdravi junčkoga bana
I razdražen klikne vodi svomu,
Kad sunce zlatno na obzoru grane:
»Živio nam, Tomislave bane!«

»Kralj ti odsad budi, kralj Hrvata!
Tvojoi slavi svi se dive puci,
S tvoje moći strah dušmane hvata,
Sve se klanja tvojoj snažnoj ruci.
Vojska tvoja, zaštitnica prava,
Hrvatima: vjera, ponos, slava!«

Sunce je tada Hrvatskoj sjalo,
Sunce slobode grijuć ognjišta.
Hrvat je svakom pomogó rado,
Tko god bi tražio utočišta.
Bratstvo, sloga, ljubav za slobodu,
Dika bješe hrvatskomu rodu!

Al' nesloge dode doba krato:
Zavisti crv je toćio slogu.
I plakala je s nesreće ljuto
Hrvatska vila na kralja grobu.
Nesta sloge i slobode slavne,
Tek spomen osta prošlosti davne.

Zato svatko, tko hrvatski ćuti,
Prošloću se dići roda svoga,
I kada mu štogod srce muti,
Neka pamti, da tek bratska sloga
U prošlosti pa i u buduće
Hrvatskoj donosi uskrснуće!

Godine su sporo prolazile,
Nizala se duga desetljeća.
Besplodne su borbe dolazile
Ispunjavuć čitava stoljeća.
I tako se u borbama eto
Navršilo tisućljeće sveto!

Od Tomislava i Krešimira
Jasno daleko zrake su sjale
Tam' preko slavnoga Zvonimira
I preko glave na Gvozdu pale.
I eto nakon tisuću ljeta
Nijesu izgubile svijetla!

Jedna nedaća gonjaše drugu:
Ugroženi dušmaninom kletim
Borahu se za krvavu grudu
Hrvati sa osjećajem svetim.
Borba ih je ova ćelícila;
Kamo sreća, da je ćešća bila!

Matiija Gubec svima na ćela,
Nikola Zrinski, Petar, Frankopan.
Jurišić, Kružić, hrabri na djelu,
Drugiñ još bezbroj kó Jelaić ban,
Srpanjske žrtve, Kvaternik dićni:
Mr'jet za slobodu bili su vićni.

V. Besednik

HILJADUGODIŠNJA HRVATSKOGA KRALJEVSTVA.

925.—1925.

Hiljadu godina je prema vječnosti ništa, ali u životu jednoga naroda znači hiljadu godina mnogo, vrlo mnogo, napose znači vrlo mnogo za jedan maleni narod, kao što je narod hrvatski. Na granici, gdje se dva svijeta sakupljaju, na granici, gdje se dva carstva liju, na granici, gdje se dva gospodarstva tuku (ono, što s mora želi prodrijeti u nutrašnjost i ono, što iz nutrašnjosti teži k moru), na takovoj granici, ostati, a ne biti smrvljen i raspršan u atome, znači, da je narod taj imao divnu energiju i neobičnu žilavost. Pogledajte narode iz onoga vremena, što se u povijesti srednjega vijeka zove »seoba naroda«, nabrojite njihova imena, pa ćete vidjeti, koliko ih je ostalo u novim sjelima, a ako su ostali, koliko ih je sačuvalo jezik i ime svoje! Gdje su germanski Goti, Suevi, Vandali, Rugijci, Langobardi, Gepidi, Franci, Burgundi, Normani, gdje su turanski Huni, Avari, Bugari i Kumani?

A Hrvati?

Oni su ondje, gdje su se prije hiljadu i tri stotina godina smjestili; poput hrasta su se srasli sa zemljom, koju su zaposjeli, duboko su pustili korijenje i ne daju se s njega! »Tu smo i tu ćemo ostati«, morali su negdje pradjedovi naši reći, kad su se u novoj domovini svojoj smjestili.

U ovo hiljadu godina je malo, vrlo malo naroda ostavilo domove svoje i otišlo u svijet tražeći novi dom. Natjerala ga na to osmanlijska nevolja, koja im je preko noći uništavala ono, što su danju izgradili i izradili. Selila su se samo pojedina plemena, cijeli narod nikada. Seobe na veliko u Hrvata više nema. Imajući na umu onu duboku ljubav prema rodenoj grudi, onu divnu energiju i neobičnu žilavost, lako ćemo naći odgovor na pitanje, a kako to, da se Hrvatska ipak kao jedna država jedinica održala i onda, kad nije bila veća od bivše županije zagrebačke?

Kad su se Hrvati u novoj postojbini svojoj naselili, nijesu odmah stvorili jednu državu. A zašto je nijesu stvorili? Zar su morali čekati još tri stotine godina, da do nje dođe?

Na to je pitanje točno odgovoriti — nemoguće. Nemoguće je zato, što su nam izvori za prvih 250 godina našega života u novoj domaji mršavi ili bolje reći nikakvi. Upućeni smo na općenite pojave, koje bi nam mogle odgovor dati, a to je u prvom redu značaj zemlje, na kojoj su se Hrvati smjestili. Nova domaja Hrvata nije bila ni ravna ni zaokružena, kao što je na pr. Ugarska, gdje se je odmah mogla organizirati nova država. Nova domaja Hrvata bijaše jednim dijelom gorovita zemlja, a drugim humovita ravnica. A i gorje je hrvatsko svoje vrsti. To je Kras, kojemu je glavna značajka ta, da visokim planinama dijeli jedan kraj od drugoga. Ti su krajevi, koji njegove gorске kose dijele, ili polja i ili doline, pa je u tome Hrvatska mnogo nalik na Grčku. I tamo su gorске kose dijelile Atiku od Beotije, Beotiju od Lokride, Lokridiju od Mesenije, a obje od Arkadije, a Arkadiju dalje od Argolide, Ahaje i Elide. Što su Grčkoj bile njene pokrajine i

državice, to su Hrvatskoj bila polja, kao što su: Duvanjsko, Livanjsko, Glamočko, Kupresko, Imosko, Cetinsko, Krbavsko, Ličko, Gacko polje, pa Vinodol, Modruše i t. d. Ta su polja zaposjela pojedina plemena hrvatska, osnivala ondje župe i nastavila svoj stari patrijarhalni život, kakav je bio u staroj domaji njihovoj sve dotle, dok ih u tome nije smela tuda sila.

U prvi kraj ih nije smetao ni jedan velik neprijatelj. Bizantsko je carstvo zaposleno bilo s Arapima na istoku, avarska je sila nasradala od Sama i Slovena, trebala je vremena, dok se opet oporavi. No kad se ona opet oporavila, kad se na Balkanu udomio novi knjanički narod — Bugari, i zalijetava se na zapad, a Primorje uzemirivali Saraceni, e onda nije mogla više svaka župa ostati za sebe sama, trebalo je više njih, da se sjedine u jednu oblast, da se lakše brane. Na jugu su se stvorile oblasti Dukljanska, Travunjska, Zahumjska i Neretljanska, a koje su bile kadre, da odbiju neprijatelje. No na sjeveru su se morale tvoriti daleko veće oblasti, jer je i neprijatelj bio jači i snažniji: sa sjevera Avari, sa Istoka Bugari, a potkraj osmoga vijeka sa sjevero-zapada Franci. U tim borbama za slobodu i samostalnost stvorile su se dvije oblasti: jedna na tlu rimske Dalmacije, druga na tlu rimske Panonije. Prvu zovemo ukratko Hrvatska, drugu Slovinska zemlja ili Slavonija, Slovinska po Slovincima, kako su se Hrvati u onim stranama zvali. No Slovinska je zemlja bila mnogo veća nego što je današnja Slavonija, Slovinska je zemlja obuhvatala osim Slavonije još i Hrvatsku do Kapele i Pljesivice, desnu obalu Save i srednju i donju Unu tako, da je Bihać ležao u Slavoniji, pa je još potkraj srednjega vijeka vrijedio kao glavni grad njezin (caput regni Slavoniae). Kad su te dvije oblasti nastale, ne znamo, svakako najkasnije u osmom stoljeću.

Konstantin VII. Profirogenet veli, da su vladari (arhonti) ovih oblasti među sobom izmjenjivali prijelazne darove. No bilo je i tmurnih dana, naročito kad je hrvatski knez Borzna pomagao Franke protiv slovinskoga kneza Ljudevita, kad je ono godine 819. ustao protiv cara Ljudevita Pobožnoga. Poslije pada kneza Ljudevita pojačale su se borbe s Bugarima i Francima. Za tih je borba Hrvatska sebi izvoštala nezavisnost najprije od Franaka (876.), onda od Bizantinaca (880.). Slovinska zemlja nasuprot ostala je i dalje u zavisnosti frančkoj, pa su njezini knezovi vojevali na strani Njemaca protiv Velikomoravske države. U tim prilikama potkraj devetoga vijeka zateče Slovinsku zemlju novi neprijatelj — Madžari. Madžari su se u kasnija vremena hvatili, da su oni pod Arpadom na brzim konjima svojim preko srpske Raše provlađivali sve do Splita, a na povratku da su robili okolo Zagreba, Požege i Vukovara. No nisu dugo provlađivali. Pop Dukljanin priča o tome u kronici svojoj ovako:

»I kraljujući Polislav (zapravo Tomislav), u to vrijeme biše u kraljevstvo Ugarsko kralj imenom Atela (Arpad); i on skupi vojske, i izade s vojskom

na kralja Polislava (Tomislava). Biše Polislav mlad i kripak u rvanjah. I činiše meju sobom innoge rvanje, i vazda Atila (Arpada), kada se bijahu, izgubljaše, i napokon ne mogāše suprotiviti (se) i pobiže. I kraljeva (Tomislav) lit sedamdeset i sedmonadesente lito hođeće umri slavom velikom.

Slovinci ne bijahu kadri da se obrane od Madžara, Njemačka je samo stradala od njih, a kad su g. 907. Madžari uništili Velikomoravsku državu, ostala im je jedina nada »mlad i kripak u rvanjah« hrvatski knez Tomislav. K njemu se obratiše i njega priznadoše za vladara svojega. Tomislav je sjedinio

biskupiju su spadali otoci Cres, Krk i Rab, pa gradovi Zadar, Trogir, Spljet, Dubrovnik i Kotor s okolisem. Cijela ostala zemlja hrvatska spadala je pod biskupa ninskoğa. Papa Ivan X. (914.—928.) je izradio u Carigradu, da je spljetska nadbiskupija bila podređena rimskoj stolici. Čim se to zbililo, počeo je spljetski nadbiskup, a s njim i papa Ivan X. raditi na tome, da se teritorij nadbiskupije spljetske protegne po cijeloj državi Hrvatskoj sve onamo do obale Dunava («usque ad ripam Danubii»), kako je nekada bila. To se je trebalo riješiti na crkvenom saboru u Spljetu g. 925. Tu se je ujedno imalo provesti i jedinstvo obreda i jezika.

STARA STOLNA CRKVA U ZAGREBU.

obje hrvatske države u jednu moćnu državu, koja je na Dravi zaustavila Madžare, da je nijesu prešli i da se zauvijek nijesu ugnijezdili u Slavoniji. Da su se Madžari ondje ugnijezdili, nitko živ ih ne bi protjerao preko Drave. Da je današnja Hrvatska postala i ostala Hrvatska, jest djelo Tomislavovo.

Tako velika i snažna država trebala je i vanjsku oznaku nezavisnosti svoje. Zato je Tomislav uzeo kraljevski naslov, a za kralja se okrunio na Duvanjskom polju g. 925. Međutim ima ljudi, kojima slava Tomislavova ne da spavati. Ne da im spavati, jer je Tomislav kralj Hrvata, jer je Hrvatska jedna od najstarijih država evropskih. Htjeli su najprije podrmati vjeru u one dokumente, koji dokazuju, da je Tomislav uistinu bio kralj. Nije im uspjelo. Dokumenti su jači od njih. Kad im to nije uspjelo, bacili su se na drugo. Oni žele Tomislava prikazati kao vladara — nenarodnoga, jer da je pristao uz Rim i Latine, da je pristao na to, da se ukinе služba Božja.

Na čemu stvaraju smjele zaključke svoje?

Stvaraju ih po zaključcima spljetskoğa sabora od g. 925., onoga sabora, povodom kojega je papa Ivan X. pisao »dilecto filio Tomislavo regi Croatorum« t. j. »dragomu sinu Tomislavu, kralju Hrvata«. — Spljetska nadbiskupija bijaše sve do vremena Tomislavljeva podčinjena ne papi rimskom, nego patrijarhu carigradskom. Na tu nad-

Crkveni se sabor doista sastao i zaključio 15 članaka. Najvažniji su članci:

I. Spljetskomu se nadbiskupu daje odsada prvenstvo ili primat nad svim biskupima države hrvatske s vlašću, da može sazivati crkvene sinode i posvećivati biskupe.

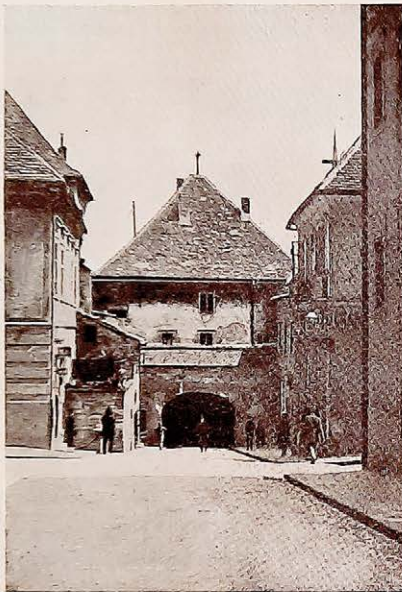
X. Nijedan biskup naše pokrajine neka se ni pošto ne usudi zarediti slovenskoğa svećenika; oni koji su već redeni, smiju ipak služiti Bogu kao klerici i monasi, ali im biskup ne smije dopustiti, da u crkvi njegove biskupije čitaju misu, osim ako bi bila nestašica na latinskim svećenicima. Ali u tom slučaju treba im izraditi osobitom molbom od rimskoga pape dopuštenje, da mogu vršiti svećeničku službu.

XII. Ako bi kralj Hrvata (Tomislav) i hrvatski velikaši poželjeli, da sve dijeceze unutar granica naše metropolije stave pod vlast svoga biskupa (ninskoğa), onda ni jedan od naših biskupa ne će u čitavoj zemlji njihovoj ni krstiti ni crkve ni svećenike posvećivati... Uostalom dat će [kralj i velikaši hrvatski] sa svojim biskupom Bogu račun za sve ono, u čem će zbog njih stradati nauka kršćanske vjere; naša je savjest pred Bogom mirna.

Na članu X. lome ti nezadovoljnici štap nad kraljem Tomislavom. A što vidimo? Nigdje se iz svih 15 članaka ne vidi, da bi kralj Tomislav bio na saboru zagovarao i koji od članaka, što više član XII. se upravo grozi kralju Tomislavu i to za slučaj,

ako bi se protivio zaključku sabora glede spljetske nadbiskupije, a nigdje upravo ni riječi o tome, što će biti, ako se bude protivio odredbama glede jezika. Nasuprot, iz toga vidimo, da Tomislavu nije bilo pravo, što se sa hrvatskom ninskom biskupijom radi, odatle i ta groznja. A što je vrlo odlučno, nema a ma baš ni najmanje vijesti, koja bi dopuštala zaključivati, da je Tomislav proganjao ikojega glagolaza.

mogao dignuti vojsku (dabome ne u današnjem smislu riječi, jer je vojnik cijeli narod, ukoliko je dorasao do oružja) od 100.000 pješaka i 60.000 konjanika i mornaricu od 80 velikih brodova sa 3200 oružanih mornara bez veslača i 100 manjih brodova sa neko 1500 oružanih mornara bez veslača. No u vrijeme Konstantinovo, kad je Hrvatska za bana Pribinje od građanskoga rata stradala, spala je moć hrvatske države i na kopnu i na moru: od 80 veli-

KAMENITA VRATA.

Znamo, da svakoga Hrvata zanima, kako je velika bila Tomislavova Hrvatska. Na to je pitanje teško odgovoriti izravno. No dade se odgovoriti neizravno. Car Konstantin VII. Porfirogenet opisao je granice Hrvatske onda, kad je Hrvatska najmanja bila, a to je bilo oko g. 950. Onda je granica Hrvatske na zapadu tekla od ušća rijeke Raše u Istri pa do ušća rijeke Cetine, od ušća rijeke Cetine prema Mostaru, ali ne dohativši Neretve zakreće na sjever na ušće Rame u Neretvu pa onda razvođen Vrbasa i Bosne na Usoru i Bosnu do njena ušća u Savu; prečavši Savu hvata se Dilj-gore, Krndije i Papuka da najposlije zavine na Dravu negdje oko Donjega Miholjca. Dalje je bila granicom Drava pa Mura otprilike do Ljutomera, a onda ravno na Macelj-goru, Sutlu i Krku pa na Rasu. Istočna i sjeverna granica nije označena po caru Konstantinu, nego po kombinacijama profesora Šišića. Za kralja Tomislava veli car Konstantin, da je

kih brodova na moru imala je tek 30, a dalje zalost ne znamo, kako je spalo pješništvo i konjanstvo, jer je baš to mjesto u djelu cara Konstantina iskavreno. Svakako stoji, da je vojna snaga Hrvatske, kad je za narodne dinastije bila najmanja, spala; no ako je Hrvatska izgledala, kad je bila najmanja s onim granicama, koje smo gore po savremeniku caru Konstantinu VII. Porfirogenetu naveli, onda je za kralja Tomislava morala biti znatno veća. Njoj je bez sumnje pripadala Bosna, ondje od današnjega Višegrada pa do ušća Drine u Savu, jer su se ondje sukobile vojske Simeona Velikoga i kralja Tomislava; pripadala je i istočna Slavonija do Srijema, a pitanje je, da li nije i Srijem pripadao. Na jugu je pripadala Neretljanska oblast do Neretve. Te granice odgovaraju i veličini vojske Tomislavove. Francuski pisac Rambaud veli, da takova vojska odgovara žiteljstvu od jedan i po do dva milijuna, a takovomu žiteljstvu,

— 29 —

koje je u ono doba mnogo rjeđe bilo nego danas, mora odgovarati bar toliki teritorij, koji smo mi gore označili.

Hrvatska je u vrijeme Tomislavova bila jaka i snažna država, pa bi je po današnjem mjerilu snage brojili među velevlasti. Koliko je već vrijedila njena mornarica, vidi se po tom, što je ona imala 180 brodova, Mleci 200, a samo carstvo bizantsko 300 brodova. Takvu silu na moru ima uistinu samo jedna velevlast.

Završit ćemo s riječima današnjega biskupa krčkooga dra Srebnića, koji se u svojoj raspravi (»Papež Ivan X. u svojim odnosih do Bizanca in

Slovanov na Balkanu«) o Tomislavu i Hrvatskoj ovako izjavio:

»Hrvatska se je bila pod Tomislavom razvila u veliko vlast. Segala je od Drave Cetine oz (troma) Neretve; vsa morska obala na tem prostoru je bila njena; proti istoku se je gluboko rasprostirala u današnje Bosno, na severu celo do Drave. Tvorila je na severozapadu Balkanskega poluotoka res mogočno tvrđjavo. Simeon ju je bil preiskusil. Madžari se je niso upali«.

Dr. Stj. Srkulj.

NOVA STOLNA CRKVA.

KRUNA KRALJA TOMISLAVA.

U dalmatinskom gradu Splitu, koji je nastao unutar ogromne palače rimskoga cara Dioklecijana (Dukljanina), i u kojoj se uz druge ponosite zgrade kočio i hram boga Jupitra, stoji i danas još taj hram, ali je pretvoren u kršćansku crkvu sv. Ivana s velikom kamenom krstionicom, u koju su nekad uronjavali ljude, kad su ih krstili. Ta krstionica ne prikazuje se u suvisloj cjelini, kao primjerice poznata krstionica kneza Višeslava nekad u Ninu, već je sastavljena od različitih kamenih ploča, koje su donesene budi iz Solina budi iz koje razvaljene crkve srednjega vijeka. Među ovima pločama ima jedna ponešto oštećena, koja se poglavito ističe tim, što je na njoj uz pleternu ornamentiku izklesan

neki prizor sa tri čovječja lica. Prvo lice na tom basreliefu predstavlja čovjeka, odjevena širokim plaštem i s krunom na glavi, kako sjedi na niskom prijestolju bez naslonjača, te drži u lijevoj ruci kuglu, u desnoj križ. Tik do njega stoji na desno neko drugo lice, odjeveno pripasanom tunikom: dok se je ispred ovoga ispružilo klečeći ili bolje leži potrbuške, treće lice, naime bradati čovuljak s ispruženim rukama, kao da će ih sklopiti i nešto moliti.

Ne zna se dosada nimalo, kada, kako i otkuda je ta kamena ploča s trima figurama donesena i upotrijebljena za krstionicu, još se je manje dosada moglo ustanoviti, šta predstavljaju ova tri lica.

a naročito ona osoba, koja je ovijetana krunom, drži u jednoj ruci križ, a u drugoj kuglu. Samo po pletenim ornamentima može se zaključiti, da je ta ploča rađena u doba od IX. pa do polovice XI. stoljeća, dakle u vrijeme, kad su Hrvatskom i Dalmacijom vladali kraljevi naše narodne dinastije. Dalje bi se moglo nagađati, da osoba, koja sjedi na prijestolju, a u rukama drži križ i kuglu, prikazuje nekoga hrvatskoga vladara, pa da je po tom kruni, kojom je ovijetana, hrvatska kruna

na glavi, ima do sljedno biti kruna hrvatska».

Učeni arheolog Eitelberger (koji je god 1861 izdao znamenito djelo o sredovječnim umjetničkim spomenicima Dalmacije), koji je svijetlu ovu sliku u drvorezu prvi pripisao, nije znao kazati, kakova je to kruna, nazvavši je krunom neobične vrste (eigentümliche Krone). Mi smo već davno neke naše književne prijatelje upozorili na sličnost te krune s krunom starobizantinskom, pa i s bi-

KLIS.

kralja Tomislava i njegovih nasljednika do izumiranja narodne dinastije. To je već nagovijestao Ivan Kukuljević, kad je g. 1879. u «Radu jugoslavenske akademije» (knjižga 58. na strani 1—52) napisao monografiju o prvom hrvatskom kralju Tomislavu. U toj svojoj radnji piše Kukuljević ovako:

«Ova krstionica sastavljena je od različitih kamennih ploča... Među ovih pločama ima jedna posebno oštećena, na kojoj stoji izklesana slika kralja u narodnoj nošnji, kako sjedi na prijestolju, okrunjen neobičnom krunom, urešenom sa tri krsta. Uz kralja stoji čovjek golozlav, u dugoj haljini, držeći obje ruke na prsima; drugi čovjek, također golozlav, leži potrbuške kralju do nogu sa sklopljenim rukama u činu poklonstva i moljenja. Priprosto i eurovo klesarsko djelo pripada po sudu vještih arheologa vremenu između IX. i XI., ili bolje X. i XI. vijeka, jer u IX. vijeku još ne bijahu u Dalmaciji kraljeva. Nema sumnje, da ovaj kralj na prijestolju pripada onoj zemlji, u kojoj se spomenik našao; a i odjeća svih triju prikazanih lica narodnoga je kroja; z a t o k r u n a, što je nosi kralj

garskom i kasnijom srpskom, kako nam se prikazuju na savremenim pjenezima. Kada ove krune pažljivije ispedimo, mora nam u oči udariti njihova srodnost, samo što je hrvatska još više nalik na prvobitnu bizantinsku krunu Justinijana I. (527. do 565.), negoli bugarska i srpska. Stoga se vidi, da je i ova kruna rađena po obliku bizantinskom».

»Hrvatska kruna razlikuje se od Justinijanove bizantinske time, što ima na vršku, koliko se može razabrati, tri krsta, time naliči krunama Franačkih. Nadalje, što je na strani malo više uvijena, a gore više ravna. Napokon, što su uho-brani, koji sa strane vise, širi nego li vrpce na kruni bizantinskoj. Od Simeonove bugarske krune luči se hrvatska svojom visinom i bogatijim bisernim nakitom, a i krstovima na vršku, kojih bugarska nema.

Kukuljevićevo izlaganje, da prizor na ploči splitske krstionice prikazuje hrvatskoga kralja s hrvatskom krunom, nije općenito prihvaćeno. Ustao je protiv njega Frane Bullić god. 1888. i dokazivao, da na prijestolju sjedeće lice s krunom predstavlja Spasitelja između prvaka apostola, pred ko-

— 31 —

jim kleče pobožni donator (darovatelj) spomenika. Kad se na to god. 1894. saslao internacionalni kongres kršćanskih arheologa u Splitu, izneseno bi čitavo pitanje preda nj, te je F. Radić branio Kukuljevićevo nagadanje, a L. Jelić Bulićevu tezu. Ali do sporazuma nije došlo ni na kongresu. Ove godine 1925. povodom proslave tisućgodšnjice hrvatskoga kraljevstva držao je 4. siječnja u godišnjoj skupštini »Bihaća, hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti« u Splitu posebno predavanje mladi stručnjak dr. Ljubo Karaman, podvrgavši još jednom čitavu stvar, savjesnoj ocjeni

sviju razloga budi jedne budi druge tvrdoje. Studija je nedavno izašla štampom u Splitu, a obuhvata 27 strana teksta i dvije table sa slikama. Rezultat pak studije je taj, da sjedeća osoba na ploči predstavlja zaista hrvatskog kralja, dok je kruna na njegovoj glavi sačuvala nama oblik hrvatske krunice, koja se podudara s oblikom francuske krunice u doba Karolinga. Da li kralj na ploči predstavlja baš kralja Tomislava, ne da se utvrditi, ali nije nevjerovatno.

Vjekoslav Klaić.

DIOKLECIANOVA PALAČA

HORVACKA DOMOVINA.

(U izvornom svom obliku.)

Lěpa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave dēdovino,
Da bi vazda čestna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planinal!

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga persa, blage noći,
Toplo lěto, toplo dēlo,
Bistre vode, bistro oči:

Vele gore, vele ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi; —
To je naša domovina!

Zenju serpi, mašu kose,
Dēd se žuri, snope broji,
Skriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduč malo doji:

Pase marha, rog se čuje,
Oj, oj, zvenči, oj, u tmine,
K ognju star i mlad šetuje; —
Evo t' naške domovine!

Luč iz mraka dalje sija,
Po veseloj livadi,
Pisane glasno brčg odziva,
Ljubav poje k tamburici!

Kolo vode, živo kolo,
I na berau, i v dolini,
Plešu mladiji sve okolo; —
Mi smo, pobree, v domovini!

Magla, što li, Una skriva?
Ni l' to naših jauk turobni?
Tko li moloč smert naziva?
I l' slobodni, il' su robni?

«Rat je, bratjo, rat junaci,
Pauka hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjice, hajd pjesaci,
Slava budi, gdje su naši!»

Buči bura, magla projde, —
Puca zora, tmina bži, —
Tuga mine, radost dojde, —
Zdravo slobost, — dušman leži!

Veseli se, tužna mati,
Padoše ti verli sini,
Ko junaci, ko Hrvati,
Ljaše kervcu domovini!

Teci, Sava hitra, teci
Nit' ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš, svētu reci:
Da svog' doma Hrvat ljubi,

Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu mertve grob sakrije,
Dok mu živo serdce bije!

Antun Mihanović,

OD TOMISLAVA DO NAŠIH DANA.

Hrvatski je narod poslije Tomislava imao još ovih 14 kraljeva narodne krvi svoje: Trpimir, oko godine 928.—935. Krešimir oko g. 935.—945., Miroslav oko g. 945.—949. Miharlo Krešimir, oko g. 949.—970. Stjepan Držislav oko g. 970.—995. Svetoslav oko 995.—1000. Krešimir »Surinja« od god. 1000. do tza g. 1030. Gojslav (svrsladar od g. 1000. do tza g. 1019.). Stjepan I. oko g. 1030.—1058. Petar Krešimir od g. 1058. do g. 1074. Slavič g. 1074. i 1075. Dmitar Zvonimir od g. 1076. do g. 1088. Stjepan II. g. 1089. i 1090. te Petar (Svačić) od g. 1093. do g. 1097.

Od ovih je kraljeva Svetoslav vodio tešku borbu s mletačkom republikom. Krešimir »Surinja« i Stjepan I. sa Grcima (s bizantičkim carstvom). Slavič s Normanima u južnoj Italiji, Dmitar Zvonimir s Nijemcima i Grcima, a Petar Svačić s Mađarima. Najmoćnija bijaše kraljevina Hrvatska u vrijeme kralja Petra Krešimira, koji u povelji od g. 1069. ističe, da je »svetotvotiči Bog naše kraljevstvo razorio na kopnu i po moru«. Kralja Miroslava ubio je hrvatski ban Pržbina; Slaviča odvedoše Normani u saženajstvo, a Dmitar Zvonimira ubiše Hrvati na saboru, jer ih je silomice htio povesti na istok u rat protiv Selidžida.

Hrvati su g. 1102. na svoje prijestolje stavili ugarskoga kralja Kolomana, koji bijaše rođak izumrle dinastije hrvatske. To bijaše čista »personalna unija«, jer su Ugarska i Hrvatska ostale posebne dvije države, koje vode svoju kraljevu osobu. Tako ostade kroz 200 godina (do g. 1301.) za vladanja kraljeva iz Arpadove dinastije. Za hrvatske zemlje odvajaju se isprvice Mlečani, a kasnije i Bizantinci. Hrvatska je g. 1242. pretrpjela najveću nesreću, koja ju je štada stigla. Silni Tatai i Mongoli, koji prije toga osvojio veliki dio Azije, pa Rusiju i Poljsku, a g. 1241. opustošio Ugarsku, prijedoh zimi preko nenasutih rijeka Drave i Dunava u Hrvatsku. Ovdje su upali sva sela i otvorene gradove, a ubiše sve ljude, koje pohvataše. Hrvatski se narod

zaklonio u šume i pećine, gdje je u oskudici sproveo ljetu zimu, koja je mnogima prouzročila teške bolesti i jadnu smrt. Ipak se Hrvatska poslije odlaska Mongola i Tatara pridigla iz svojih razvalina. Naskoro se pomladiše sela hrvatska, a gradovi počnu dizati kule i bedeme, da se lakše obrane, ako Mongoli i Tatai ponovno provala u Hrvatsku.

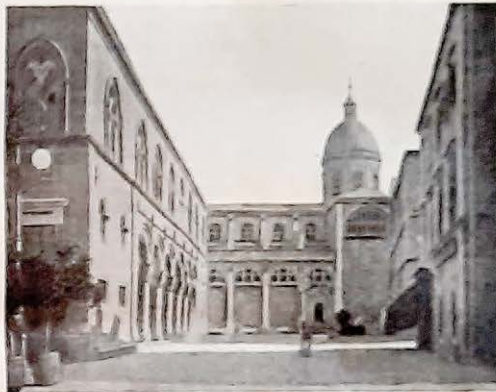
Hrvati su g. 1301. (poslije izumrca Arpadove dinastije) za svoga kralja uzeli Karla Roberta iz francuske obitelji Anjou (Anžu), koja je tada vladala u kraljevini Napulju. Mađžari su pak na svoje prijestolje stavili najprije g. 1301. češkoga kraljevića Večeslava, a poslije (g. 1305.) bavarskoga vojvodu Otona. Tako ostade sve od g. 1310., kada je i Ugarska priznala Karla Roberta kraljem svojim. Odsada su Anžuvinci vladali Ugarskom i Hrvatskom sve do g. 1387. U vrijeme kralja Ljudevita I. vodili su Hrvati tešku borbu s Mlečanima, koji djelomice osvojioše Dalmaciju, ali ju mirom u Zadru (g. 1358.) opet izgubiše.

Kad je g. 1387. kraljem ugarskim postao Sigismund iz dinastije Luksenburg, ustadeše protiv njega Hrvati. Isprvice su Hrvate vodili: vranjski prior Ivan Palizna, te braća Horvati (ban Ivaniš i biskup Pavao), koji g. 1390. bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka proglasiše hrvatskim kraljem. Iza njihove smrti ustade protiv Sigismunda medimurski vlastelin Stjepan Lacković, koji je napuljskoga kralja Ladislava g. 1396. proglasio kraljem hrvatskim. Kad je Lacković bio g. 1397. sasječen na »krvavom saboru« u Križevcima, stupi na čelo hrvatskoga pokreta vojvoda Hroje Vukčić-Hrvatinić. Hroje dovede Ladislava Napuljskoga u Zadar, gdje ga dade 5. kolovoza 1403. kruniti za kralja hrvatskoga. Ipak se Ladislav nije mogao održati, već je g. 1409. mletačkoj republici za 100.000 dukata prodao svoje pravo na Dalmaciju. Tamo su Mlečani odmah zaposjeli gradove: Zadar, Vranu, Nin i Novigrad, te ostale: Pag, Rab, Cres i Lošinj, g. 1411. gradove: Skradin i Ostrovič, g. 1420. gradove: Kotor, Split

i Trogir, pa otoke Brač, Hvar i Korčulu. Izgubljena otoke i gradove u Dalmaciji prodao je Sigismund za 10.000 dukata Mlečanima.

Iza Sigismundove smrti (g. 1437.) postade kraljem Ugarske i Hrvatske austrijski nadvojvoda Albrecht iz obitelji Habsburg. Albrehta je g. 1440. naslijedio poljski kralj Vladislav »Varhenski«. Tako su Ugarska i Hrvatska došle u personalnu uniju najprije s Austrijom, a poslije s Poljskom. Vladislav je vodio dva rata na Turke, koji su g. 1353. iz Male Azije prviput prešli na balkanski poluostrak, pa tu g. 1389. osvojili Srbiju, g. 1393. Bugarsku, a

zauzeli Dublino i Jasenovac; izlaskom kapetana Lamberta g. 1576. demagogički su Kostajnicu, uslijed čega je ljeto nastradala t. zv. »Banočina«, t. j. Hrvatska između Une i Kupe. Malo po malo zauzele Turci i druge hrvatske tvrde na Uni. Najdalje se (do g. 1592.) odetiao Bihać. Medutim su Hrvati urodili treću bojniu liniju na rijeci Kupa, gdje podigoste tvrde: Senak, Drenčina, Brest, Letoranić, Sredičko, Brekveštinu, Pokupsko, Šušljavić, Račica i Karlovac. Samo velikom brigom i natejanošću, te hrabrošću i bojnom vještinom spasiše Hrvati ostatak južne Hrvatske.

KNEZEVI DVOR I STOLNA CRKVA U DUBROVNIKU.

g. 1396. Rumunjsku. U drugom je ratu kralj Vladislav g. 1444. poginuo kod Varne, na što je kraljem postao Albertov sin Ladislav Posmrtni, mjesto koega je kao gubernator vladao Ivan Hunjad (Sibinjanin Janko). Iza smrti Ladislava Posmrtnoga postade ugarskim i hrvatskim kraljem g. 1458. Hunjadov sin Matija Korvin. U njegovo doba osvojiste Turci g. 1463. Bosnu, a g. 1482. i Hercegovinu. Odsada je Turcima prva na udarcu Hrvatska.

Turci su iz Bosne prodirali preko Vrbasa u t. zv. »tursku Hrvatsku« (između Vrbasa i Une), pa u današnju sjevernu Dalmaciju. Mnogo je tamoshnih izginulo u neprekidnoj borbi, a mnoge su Turci pohvatali i prodali kao roblje u Malu Aziju. Radi nesigurnosti imetka i života počnu preostali Hrvati ostavljati one krajeve, te se naseljavati u sjevernoj Hrvatskoj između Save i Drave. Najveća je bijeda ondje zavladała g. 1493., kada su Turci na Krbavskom polju hametom potukli hrvatskoга bana Drenčina. Ipak su Hrvati bojniu liniju na Vrbasu čuvali do god. 1528., kada Turci zauzeše Banjaluku, Jajce, Jezero i druge tvrde, nakon što su g. 1527. osvojili Krbavu i Liku. Sada se hrvatska bojna linija pomaknula na rijeku Unu, gdje su Hrvati podigli tvrde: Jasonovac, Dubicu, Kostajnicu, Novi, Krupu, Bihać, Ripač i t. d. Ovdje su Turci g. 1538.

Sjeverna se Hrvatska sretno održala na vlaste kralja Vladislava II., koji je g. 1490. naslijedio Matiju Korvinu. Vladislav bijaše član poljske dinastije Jagelo, te je od g. 1471. vladao također u českim zemljama. No kad je Vladislav g. 1516. naslijedio njegov slabi sin Ljudevit II., suprotstavili su se mu i sjevernoj Hrvatskoj. Silni turki sultan Sulejman II. osvoj g. 1521. jugoslavnu dio Srbije, gdje zauze Mitrovicu, Zemun, Slankamen i Kirolovce. Pet godina iza toga zauze Sulejman tvrde: Petrovaradin, Plok i Osijek, te porazi 29. kolovoza 1526. na Muhačkom polju vojsku kralja Ljudevita II. Nesretni kralj zaglavi na bijegu, našto Hrvati na saboru u Cetinu (kod Slunja) izabera 1. siječnja 1527. kraljem austrijskoga nadvojvodu Ferdinandu iz dinastije Habsburg. Turci nastavu osvajati sjevernu Hrvatsku. Ondje su godine 1536. osvojili požešku kotlunu i cijelu Posavinu od Gradiške do Breda, a g. 1543. tvrde Valpovo, Orabovicu, Voćin i Brezovicu na sjeveru, te Pakrac, Petrovinu, Bihlu Stijenu i Kraljevu Veliku na jugu. Kada su Turci g. 1552. zauzeli i Viroviticu, postadoše gospodarima cijele današnje Slavonije.

Premda je tako Hrvatskoj preostala samo jedna četvrtina nekadašnje veličine, ipak se Hrvati ne htjedose pokoriti silij turskoj, premda im nika-

kove pomoći nije pružao Ferdinandov sin Maksimilijan, koji bijaše hrvatski kralj od g. 1564. do g. 1576. Hrvatska je u to vrijeme g. 1573. pretrpjela i tešku »seljačku banu«, koju je Matija Gubec digao protiv okrutne vlastele. Još manje pomoći mogla je Hrvatska očekivati od suludoga kralja Rudolfa, koji je naslijedio svoga oca Maksimilijana. Pa ipak su Hrvati g. 1593. kod Siska pobijedili silnoga Hasanpašu, koji je triput podsjećao tvrdu Sisak. Rudolfa je g. 1608. naslijedio brat Matija, a ovoga opet g. 1619. bratić Ferdinand II. Hrvati su neprekidno držali stražu protiv Turaka, radi čega papa daje Hrvatskoj častan pridjevak: »antemurale Christianitatis« (predziđe kršćanstva). Uz to morahu po njemačkim zemljama prolijevati svoju krv u tridesetgodšnjem ratu (g. 1618.—1648.), koji je

ANTUN MIHANOVIĆ.

za svoju obranu vodila habsburška dinastija. Za nagradu dobiše kidanje preostale Hrvatske. Ovdje je naime kralj Ferdinand II. g. 1630. Hrvatskoj oteo velik komad zemlje, gdje je uredio vojnu Krajinu, izuzetu ispod banske vlasti. Isto je provodio i Ferdinandov sin Ferdinand III. (g. 1637.—1657.). Zbog ljutih nepravda, što ih je bečki dvor zadavao Hrvatskoj, htjede ban Petar Zrinski g. 1670. s prijestolja skinuti nesposobnoga kralja Leopolda I., koji je vladao od godine 1657. Radi toga spremanja urote daje kralj 30. travnja 1671. u Wiener-Neustadtu smaknuti Petra Zrinskoga i njegova surjaka Franju Krstu Frankopana.

Kad je g. 1683. turski veliki vezir Kara Mustafa bio potučen pod Bečom, počnu Hrvati tjerati Turke iz hrvatskih zemalja. Hrvati zauzmu g. 1684. Viroviticu, g. 1685. Dubicu, g. 1686. Kostajnicu i Sinj, g. 1687. Vožin, Osijek, Valpovo, Orahovicu, Požežu, Đakovu, Erdut i Vukovar, g. 1688. Brod, Hock, Srijem, Liku i Krbavu, te cijelu Dalmaciju. Rat je potrajao i dalje sve do g. 1699., kada se Turska mirom u Srijemskim Karlovcima odrekla Slavonije,

Ranovine, Like, Krbave i Dalmacije. Turskoj ipak ostade jugoistočni dio Srijema od ušća Bosute u Savu do ušća Tise u Dunav.

Leopolda je g. 1705. na prijestolju naslijedio njegov stariji sin Josip I., a kad je ovaj g. 1711. umro, zapade prijestolje mladega Leopoldova sina Karla III. On je Turke sretnim ratom prisilio g. 1718. na požarevački mir, kojim se odreknuše jugoistočnoga Srijema. Pošto kralj nije imao sina, naslijedi ga g. 1740. njegova kći Marija Terezija na temelju pragmatičke sankcije, koju je hrvatski sabor svojevoljno stvorio još godine 1712. Hrvati su od g. 1688. tražili, neka se Slavonija pripoji Hrvatskoj. Ovo je g. 1745. provela Marija Terezija, koja je ipak od južne Slavonije dala g. 1747. urediti posavsku Krajinu (pukovnije: gradiška, brodska i petrovaradinska). Jednako je g. 1745. gornja Krajinu podijeljena u 4 pukovnije: ličku, otočku, ogulinsku i slunjsku, g. 1749. varaždinska Krajinu u 2 pukovnije: križevačku i durdevačku, a g. 1750. bansku Krajinu u 2 pukovnije: glinsku i kostajničku. Marija Terezija vrati godine 1776. Hrvatskoj grad Rijeku, a g. 1777. također Bakar, Bakarac i Kraljevicu. Po uzoru »ugarskoga namjesničkoga vijeća« osnuje Marija Terezija prvu hrvatsku zemaljsku vladu pod imenom: »vijeće kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«. No već g. 1779. ukine kraljica to bansko vijeće, a njegove poslove prenese na ug. namjesničko vijeće.

Mariju Tereziju naslijedio je g. 1780. njezin sin Josip II. iz dinastije »habsburško-lotarinške«. On je naumio, da sve narode svoje države ponijemci. Zato je i u Hrvatskoj mjesto dotadašnjega latinskog jezika proglasio njemački jezik uredovnim. Tolerantnim ediktom od 21. prosinca 1781. učini Josip inoivjerce (židove, protestante i grčko-istočne) ravnopravne katolicima. Patentom pak od 22. kolovoza 1785. ublaži kralj položaj kmetova prema vlasteli. Kralj je raspustio nebrojene samostane, a znatno stegnulo broj procesija, proštenja i blagdana. Uz to je Josip II. vladao nasilno, ne htjede se kruniti niti sabore sazivati. Prebrze reforme izazvaše veliko nezadovoljstvo, te je Josip II. morao neposredno prije svoje smrti opozvati većinu svojih odredaba. Njegov brat Leopold II., koji ga je naslijedio g. 1790., sazove odmah sabor. Hrvati dobrovoljno traže, da Hrvatsku uže povežu s Ugarskom, kako bi se lakše branili protiv bečkoga dvora. Mađžari odmah to primaju, ali podjedno traže, da se u Hrvatskoj suci i činovnici mjesto latinskim jezikom služe mađžarskim jezikom. Hrvati se tomu odlučno opru, ali ipak dozvole, da daci na akademiji i u gimnazijama uče mađžarski jezik kao neobligatan predmet.

Kad je g. 1792. umro Leopold II., naslijedi ga njegov sin Franjo, koji je gotovo neprekidno kroz 23 godine ratovao s Franceskom. Hrvati su morali za ove ratove doprinijeti preteške žrtve. Za tih je ratova Napoleon Bonaparte g. 1809. uredio kraljevinu Iliriju, kojoj pripadahu i hrvatske zemlje: Istra, Dalmacija i južna Hrvatska (od Save do mora). Ova je država postojala samo 5 godina; ali »ilirsko« ime ostade kod Hrvata još dugo svježe. Pod ovim imenom počnu se g. 1832. kupiti hrvatski daci, koji pod vodstvom dra Ljudevita Gaja probuđiše narodnu ideju kod Hrvata. To bijaše sreća za

— 35 —

CETINA.

Hrvatsku, jer su Madžari upregli sve sile, da Hrvate pomadžare. Nije im bilo dosta, što je madžarski jezik u hrvatskim gimnazijama postao obligatan predmet. Madžari su tražili neka se odsada svi predmeti predaju na madžarskom jeziku. Na ustuk tomu počne dr. Gaj g. 1835. izdavati prve hrvatske novine. Pošto su Madžari zahtijevali, da se mjesto staroga latinskog jezika uvede madžarski jezik u sve naše urede i sudove, predlože hrvatski rodoljubi, neka se mrtvi latinski jezik zamijeni živim hrvatskim jezikom. Borba između Hrvata i Madžara zbog nasilne madžarizacije Hrvatske vodila se tečajem cijelog vladanja kralja Ferdinanda V., koji je g. 1835. naslijedio svoega oca Franju. Hrvatski je sabor 23. listopada 1847. stvorio zaključak, da se hrvatski jezik uvodi u škole, urede i sudove. To je Madžare dovelo do tolike mržnje, da je g. 1848. došlo do otvorenog rata između Madžara i Hrvata. Iza opetovanih pobjeda (kod Pakosda, Schwechata, Mošonja, Babolne, Moora i Tetenja) ude ban Jelačić s Hrvatima 5. siječnja 1849. u Budim i u Peštu.

Za toga rata naslijedio je Ferdinand 2. prosinca 1848. na prijestolju njegov sinovac Franjo Josip. On je g. 1850. u cijelu državu uveo apsolutizam i centralizam. Puni deset godina vladalo se bez sabora. Ministar Aleksandar Bach ukine bansku čast, koju će zamijeniti «cesarsko-kraljevsko namjesništvo». On ukine stare hrvatske županije, pa cijelu Hrvatsku samovoljno podijeli u 5 okruga. No kad je Franjo Josip 24. lipnja 1859. bio kod Solferina poražen od Franceza i Talijana, morao je 20. listopada 1860. ukinuti apsolutizam i germanizaciju. Hrvatska je opet dobila svoj sabor, bana i županije. Kralj je mislio, da će ipak moći u cijeloj državi održati centralizam. No kad ga Prusi poraziše kod Königgrätza 3. srpnja 1866., odlučio se za dualizam («Austro-Ugarska»). Zato on 20. veljače 1867. dade Ugarskoj posebno ministarstvo Za

čitavu monarkiju ostadoše zajednički samo: vojska, vanjski poslovi i dio financija. Hrvatska je 8. studenoga 1868. sklopila s Ugarskom posebnu «nagodbu», po kojoj ostade Hrvatskoj «potpuna autonomija (samouprava) s obzirom na zakonodavstvo i upravu u svim poslovima nutarnjim, božanstvenim, nastavnim i pravosudnim». U Zagrebu je 10. svibnja 1869. za ove poslove osnovana «kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada». Kralj je 8. lipnja 1871. Hrvatskoj pridružio varaždinsku Krajinu, te krajiške gradove: Bjelovar, Senj, Ivanić i Vojni Sisak. Ostala je Krajina sjedinjena s Hrvatskom 15. srpnja 1881. Berlinski je kongres 4. srpnja 1878. povjerio Austro-Ugarskoj, neka Bosnu i Hercegovinu zaposjedne i tamo obnovi red. Ovu je okupaciju proveo barun Josip Filipović, premda se muslimani veoma hrabro opirahu.

Pod konac života svoega zašao je kralj Franjo Josip 28. srpnja 1914. u svjetski rat, koji je opet Hrvate stajao mnogo žrtava u krvi i u imovini. Tečajem rata umre Franjo Josip 22. studenoga 1916. Na prijestolju ga naslijedi Karlo IV., unuk brata njegova. Karlo je nastavio rat, koji u Hrvatskoj nije bio nimalo popularan. Zato su Hrvati jedva čekali poraz Austro-Ugarske. Kad im se činilo, da je kucnuo pravi čas, stvorilo se na hrvatskom saboru 29. listopada 1918. jednoglasan zaključak, da se Hrvatska proglašuje samostalnom državom i za uvijek dijeli od Austrije i od Ugarske. Vrhovnu (kraljevsku) vlast preuze «Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba», koje je 24. studenoga 1918. zaključilo, da će s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom stvoriti novu državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Ovaj zaključak proveo je 1. prosinca 1918. tadašnji regent Aleksandar, koji je 17. kolovoza 1921. na prijestolju naslijedio svoega oca: kralja Petra I.

Dr. Rudolf Horvat.

(4) *Zagrebački ilustrovani list: obiteljski časopis za pouku i zabavu* [Zagreb Illustrated Magazine: A Family Magazine for Education and Entertainment] 2/1925 (34).

DANI SOKOLSKOG SLAVLJA U ZAGREBU.

Zagreb još nikad nije doživio ovoltkog slavlja kao ovih dana. Slavio je u isti mah tri slave. Tisućgodišnjicu hrvatskoga kraljevstva, dolazak svoga narodnoga kralja u Zagreb i III. hrv. svesokolski slet. Zaogrnuo se u naj-svečanije ruho, da dočeka svoga viteškoga kralja i hrabre hrvatske Sokole. O-aj sjaj i ono silno oduševljenje i svečano raspoloženje, koje je vladalo u te dane u Zagrebu, nemoguće je opisati; to je sve trebalo vidjeti i čuti.

U petak 14. o. n. stizali su vlakovima iz sviju krajeva Sokoli u sokolskim odorama obično sa fanfarom. Kudgod su prolazili, pretili su ih burni pozdravi i pljesak općinstva, koje je čitavi dan bilo na

vinz i oslobođenog Medimurja — ljubav je bila jača od sunčanog žata, po su naši zagrebačani podnosili i najljepšu žegu, samo da dočekaju braću Sokole i sestre Sokolice. Osobito je oduševljenje bilo, kad

Dolazak hrvatskih sokolskih društava u Zagreb.

Foto „Tonka“ Zagreb.

Dolazak ličkih Hrvata, socij. Sokola u Zagreb, Odsastnik saveza pozdravlja goste.

Foto „Tonka“ Zagreb

ulicama, koje vode s državnog kolodvora u grad tj. na Zrinjevcu, Štrossmayerovoj ulici, Illici i Frankopanskoj ulici. Vrijeme je bilo divno. Sunce je, istine, nemilosrdno palilo, ali je oduševljenje i ljubav za braću iz dalekih naših krajeva, iz Like, Primorja, Dalmacije, krišne Hercegovine i Bosne ponosne, iz ravne Slavonije, bregovitog Zgorja, plodne Podra-

su dolazile brojne povorke seljačkih Sokola i Sokolice u prkrasnim narodnim nošnjama — znak da je sokolska misao zahvatila čvrst korjen i u jezgri hrvatskog naroda, u seljaštvu. Oduševljeno se klicalo i Sokolima iz Dalmacije, Like i Bosne — jednom riječi: svi su popraćeni burom pozdrava i pljeskanja!

Dok su tako Sokoli dolazili u velikim povorkama, građanstvo se žurilo, da izvrši još posljednje redove, da bude proslava što veličajnja. Izlozi su bili naročito okičeni za taj dan; nekoji skromno sa hrv. narodnim vrpčama i zastavicama, a drugi bogato i ukusno cvijećem, zelenilom, barjacija, slikama iz slavne godine 925. Njegova Veličanstva kralja, hrvatskim grbovima i krunama. Osobiti su ukusno bili okičeni nekoji dućani i zgrade na Zrinjevcu, Štrossmayerovoj ulici, Jelačićevu trgu i u Illici.

No u pravom sjaju i ljepoti osvanuo je grad

Zagreb islom u petak uveče, kad su zasjale sve one nebrojene žarulje u različitim bojama i odsijevale čaroban sjaj. Ulicama je vrvjela masa ljudi, stranih i domaćih. Vidjelo se mnogo stranih i domaćih gospoda i gospodica u narodnim nošnjama, a dabome i seljakinja što osobito valja istaknuti.

odmah izjutra, a oko deset sati, kad je silna masa ljudi stajala u gustim redovima s jedne i s druge strane ulica od igrališta „Gрадanskog“ kroz Miha-novičevu ulicu do Jelačićeva trga, da pozdravi Sokole, pripeklo je sunce kao za inat. Ali ništa zato! Građani i strani gosti nisu se makli s ulice, već su

nestrpljivo čekali, kad će da zaore prvi zvuci sokolske fanfare i najaviti dolazak povorke. I taj čas je došao uz umešno klicanje. Prolazila je župa za župom, svi burno sklamirani a osobito sestre Sokolice i odjeli Konjaničkog Sokola. Kad su se sve te povorke slegle ispod spomenika Jelačića bana, bilo je podne. Tako su nekad stajale vojske Prvoga hrvatskoga kralja Tomislava prije tisuću godina na Duvanju.

Svečana povorka Hrv. Sokola - konjanički odjeli dolaze Foto - Tonka - Zagreb.

Bilo je tu Ličana Dalmatinaca, Bosanaca, Slavonaca i drugih, koji su lekođer došli u nar. nošnji, da upotpune sliku ove narodne svečanosti. Najviše se ljudi skupljalo pred sjajno iluminiranim zgradama, a to su bile: „Hotel Esplanade,“ „Hrv. seljački dom,“ „Francusko-srpska banka,“ „Jugoslavenska banka“ s crvenim žaruljama kao krv, „Gradska štetionica,“ „Prva hrvatska“, „Kavana Korzo“ i t. d. Šteta samo, što je toranj Prvostolne crkve ostao u tami!

15. kolovoza nasunjalo se Sokolima sunce skom Polju pod bojnom opremom, da klikne Prvojenčanomu burni: „Na mnogajet!“ Bila je to smotra hrvatske narodne svijesti, ponosa i

Svečana povorka hrvatskih Sokolova: Hrvatski Seljački Sokoli u povorci. Foto - Tonka Zagreb.

snage kao i onda prije tisuću godina, kad je bila smotra moći i slave hrvatskog naroda!

Iza podrave i sveđanih govora povorke su se vratile pred zgradu Hrv. Sokola na Wilsonovom trgu i razile se, da se po podne prije četiri sata

nađu na sletskom vježbalištu, kamo će stići i Njegovo Veličanstvo Kralj i Kraljica, da prisustvuju javnoj vježbi.

Oko 3¹/₄ sata poslije podne vrrio je silan svijet na sletištu. Tramwayi, fižakeri, automobili — sve je bilo kretalo, ali najviše ih je dakako išlo pješice, jer nije bilo mjesta da se toliki ljudi voze! Semo iza Medvednice (Zagrebačke gore) kao da se sa sjevera, odakle je mnogo zlo zadesilo hrvatski narod, spremalo se i ovaj put nešto sretna. Ali publika se nije dala uplašiti, već je gurajući se — kako to već biva u takvim prilikama — zauzimala mjesta na tribinama, a najviše ih je dakako stajalo. Oko kraljeve tribine zuzali su mjesta različiti odlični uzvanici. Svi su nestrpljivo čekali, da dođu Njihova Veličanstva kralj i kraljica. Uto dojure Sokoli — konjanici na uznojanim konjima, a urnebesno klicanje gledalaca i Sokola najavi, da je kralj stigao. Iza njih su se dovezli i ministri, a burno je pozdravljen najpopular-

Svečana povorka Hrv. Sokola: Sokolice u povorci. (Foto Tonka, Zagreb)

Ali jedva što su počele vježbe, stanu tutajeli gro- movi, počeoše padati kapi kiše, a za kratko vrijeme udari strašan pljusak. Svi se sklone kud koji, većina nikamo; gdje bi toliko mnoštvo našlo zakloništa? Prokislji kao miši stanu se razilozili kućama. Najgore je bilo za strance koji se nijesu imali gdje presvući. Ali su zato opet uveče bile sve ulice pune ljudi: usprkos nezgodi na sletištu nijesu dali, da im se pokvari dobro raspoloženje! Nj. V. Kralj i Kraljica bili su poslije onog nevremana na sletu pozvani na lunch kod gradskog načelnika g. Hein- zla, a iza toga su krenuli praćeni burnim ovacijama na Bled.

Uveče je bila zabava u „Zagrebačkom zboru“, gdje se izvrsno pozabavila osobito mladerija plešući uz dobru svirku glazbe iz Siska.

U nedjelju 16. o. mj. krenuli su Sokoli i Sokolice u jutro u Maksimir, da podignu mogilu u spomen hiljadugodišnjice hrvatskoga kraljevstva. I ovaj put ih je pratio kiša, ali su ipak prisustvovali tome

Hrv. Sokoli iz Gospića u povorci pripjeli na Jelačićev trg (Foto Tonka, Zagreb) 3

svečanom činu. Na mogili će se kasnije sagraditi mala izba, u koju će se pohraniti različiti dokumenti hrvatske kulture. Pred samom mogilom već je prije zasadeno deset lipa — Slovenima svetog drva — u spomen deset vjekova hrvatske historije.

Uveče je bila javna vježba u „Zagrebačkom zboru“, a iz toga se davala „Duvanjska večer“ uz oduševljeno klicanje gledalaca. A kad su se oko ponoći vratili Hrvatski Sokolovi iz Dalmacije i Bosne iz „Zagrebačkog zbora“ u grad, zalgrali su na Jela-

Govor starješine Hrv. Sokolskog Saveza brata Lacka Križa
(Foto Tonka, Zagreb)

valski svesokolski slet, koji će mnogo doprinijeti razvrtku sokolske ideje i učvršćivanju narodnog sporažuma, dakle i učvršćivanju i jačanju naše mlade kraljevine.

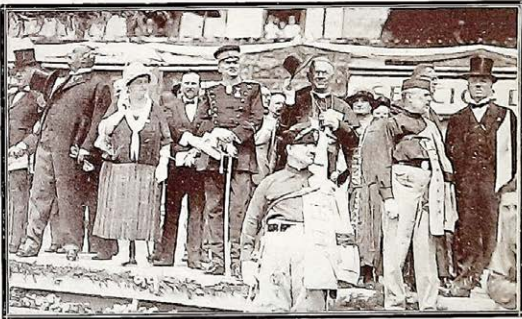
KALVARIJA

(Posvećeno „Betki“)

Sunce je zalazilo tonući duboko. Kroz ogranke stabla pružile se zlatne zrake: veličanstven bijaše momenat umirućeg dana.

Nade moje tonule su u beskrajnost noćnu. Ondje, na vrhu onom što se „Kalvarijom“ zove, logano je odmicalo sunce u tajnovitost svoju. U to doba vrh taj, sa deblima starih topola, pruža sliku divnu i bajnu . . . Tu u tri gro-

bo ispod grana staroga hrasta, u dubokom hladu,

Gradski načelnik Heinzel sa gospodom, general Srećković, biskup Premuš i drugi odličnici na tržišti na Jelačićevom trgu
(Foto Tonka, Zagreb)

— puno ljepote i straha — priča udes siromaka bijednih . . . Hu, hu, hu, hu, — čuje se njen probukli glas što stravu uljeva i zamah krila što zrakom

čičevu trgu narodno kolo. Bio je veličanstven prizor, kad ji se uhvatio u kolo oko 1000 Sokolova uz svirku glazbe iz Kastel - Sućurca u Dalmaciji. Na koncu su se počeli grliti i ljubiti . . .

Tako je eto s velikim sjajem i oduševljenjem završen III. hr-

tri] bijedna sina mirno počivaju vječni san.

I u gluho noćno doba — kada se priroda budi i živi svojim tajanstvenim životom — polok se čuje u ponoru dolje, i tiho oplakuje sudbinu gor-ku . . .

Zloslutna ptica, jejina, na granama hrasta u to vrijeme doba

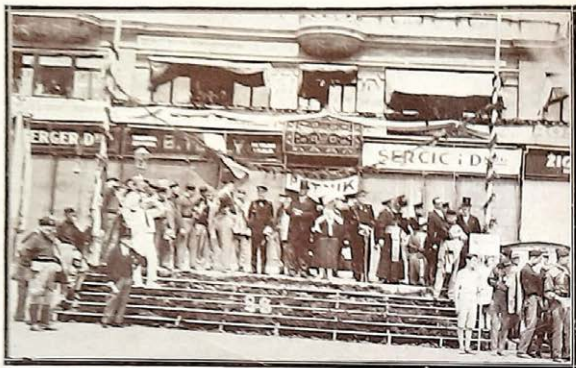
huji, — s stabla drveta prekidaju veselost svoju, i slušaju povijest tužnu i kratku.

Velikani neki — nepoznati i strani, — dođoše iz grada u ovo carstvo puno drveća.

Tri bijednika, željni bljeba, bjehu poslani na ovaj vrh, da obitricom sjekine uklone život poneznoga hrasta, za parket, što treba u salonu velikana, za ples i orgije strasti . . .

I tek što se diže prvi mah sjekire i zarviti glasom što smrt sijše, prirodna se uznemi na ove bijednike željne bljeba . . .

Silan vihor pokrete se i hrast se stari žrtvova i poljupca se iz lamalje svoga. Začu se težak jecaj i hrast se svom težinom navali i smrvi život ovih bijednika . . .

Odlučnici na povorničkoj tržnici na Jelačićevom trgu pred povorkom Foto Tanka Zagreb

pele i prekrili velom tankim ali bolnim, što se prošlost zove . . . Tomo dalje vrhovi jela nijemi su svjedoci sanja mojih . . . Jedne divne septembarske noći iz vile velikana „ona“ mi dade ruku svoju i pođosmo gore. Nijemo, bez riječi išli smo sve dalje, a čežnja je progonila duše naše. Oči njene blage i uvijek nasmijane, bile su pune sjete i bolne želje,

neka tajna sila pokrivala je njihov sjaj, kao da je demon kakav upleo svoju moć. A ja joj tada, u tišini noćne prirode, zapjevah pjesmu punu ljubavi i ljepote. Odljeci glasa moga slatko opiše nju, željnu života, ljubavi i milovanja pusta.

I dok smo bili na tome vrhu i slušali jeku naših duša, „ona“ je u sreći svojoj bila nesretna . . .

Kad se vralismo dolje, nju pimiše opet hladni saloni vile, gdje vlada ukočeni sklad i sjaj parketa . . . i

jednoga dana ona se glasno nasmija mojim osjećajima i od tada hoću da je mrzim, a koprenu bolne prošlosti prevlačim preko svega . . .

Dušan Blaić.

Prezidenc HSS g. Stjepan Radić vraća se u Bleiburg nakon audijencije kod Nj. Vel. Kralja Foto Tanka Zagreb

Od tog dana narod je Kalvarijom prazvao ovaj lijepi kraj.

Bolovi moji skriveni su po džbunovima Kalvarije i šepuću prošlost snova mojih. Poput Hrista su ras-

„HRV. SOKOL“ U VARAŽDINU NA PROSLAVI TISUĆGODISNICE HRV. KRALJEVSTVA

U milenijskim proslavama nije bilo ni starodrevni grad Varaždin da bude posljednji. O samoj proslavi, koja je bila 11. i 12. srpnja pisat ćemo u jubilarnom broju, a u ovom sokolskom broju da reknemo nešto o sudjelovanju „Hrv. Sokola“, koji je dao osobito svečani ton cijeloj proslavi.

Sokoli su sudjelovali već u predvečerje proslava 11. VIII. u povorci, koja je prolezila sjajno rasvijeljenim ulicama Varaždina. No glavni dio svečanosti bio je 12. VIII., kad su se slavile tri proslave: 1000-godišnjica, posrela standarte „Hrv. konjaničkog Sokola“ u Varaždinu, kojoj je kumovala predjedinica društva „Hrv. žena“ gđa Kovačević, te otkriće spomen-ploče hrvatskom pjesniku Vladislavu Vežiću.

Taj se dan skupilo u Varaždinu sva sila Hrvatskih Sokolova iz Zagreba, Čakovca, Nedelišća, Varaždinskih Toplica, Ludbrega i t. d. Iz samog Zagreba došlo je i 104 konjaničkih Sokola, koji su vrlo impozantno prošli varaždinskim ulicama. Pješakih Sokola bilo je oko 400, a bilo je i mnogo valrogasaca, a općinstva na hiljade i hiljade. Veličanstvena je bila ta povorka, praćena sa 7 glazbi! Savjgrad je bio iskićen zelenilom, cvijećem, sagovima i hrv. barjacima; svuda najsvečanije raspoloženje. Kad je stigla

Fanfara zagrebačkog Hrv. konjaničkog Sokola

(Foto E. Horvatić, Varaždin)

OTKRIĆE SPOMEN-PLOČE VLADISLAVA VEŽIĆA U VARAŽDINU

Varaždinske Hrv. Sokolice u povorci

(Foto E. Horvatić, Varaždin)

literarnom polju. Saradivao je tada u „Zori Dalmatinskoj“. Zarana se upoznao s tada živim hrvatskim velikanima Preradovićem i Kaznačičem, a i sa Sun-

na Igralište, vele da je moglo biti svega 12 do 15 hiljada ljudi, a to je neviđeno mnoštvo za Varaždin. Sam blagoslov zastave uslijedio je iza mise, a tom

su prigodom govorili Dr. Šolc i hrv. historičar Dr. Rudolf Horvat, koji je osobito svojim govorom oduševio seljake. Poslije podne bila je javna vježba, a svečanosti su se svršile s pučkom svečanošću u „Valrogasnom domu“, gdje su članice društva „Tomislav“ prikazivale igrokaz Dr. Zdenke Smrekar: „Na Duvanjskom polju“.

Vladislav Vežić se nije rodio u Varaždinu, ali je tamo proveo veći dio svoga života, pa je bila lijepa zamisao „Braće Hrv. Zmaja“, da mu tamo postave spomen-ploču na kući, u kojoj je je zaklopio za uvijek svoje oči. Vladislav Vežić rodio se u Dalmaciji u Selinama podno Velebita 29. IV. 1825. Gimnaziju je svršio u Zadru s odlikom. Još je bio đak, kad je doživio prve uspjehe na

dečičem. 1845. eto ga u Zagrebu, gdje bude kasnije 1848. izabran u deputaciju, koja je išla u Beč. U Zagrebu se i oženio: Prvi puta s Eleonorom Vrbanićevom, ali ga već za deset mjeseci zadesi nesreća — umre mu vjerna družica. Kasnije se oženi sa Vjekoslavom Šauer iz Komara. U Varaždinu se trajno naselio 1856., kad je dobio tamo odvjetnički stallum. Bio je skroman čovjek. Radio je, ali nije gramzio za sličnjem imetka, pa nije ostavio bogatstva, ali je ostavio obilježji čestito ime. — Osim u „Zori Dalmatinskoj“ radio je u Opatovoj „Danici“. Kad se

Varaždinski „Hrv. konj. Sokol“ [Foto E. Horvatić, Varaždin]

gova, što je vazda islicao, da je u slozi Hrvata, Srba i Slovenaca njihov spas. Umro je 16. VIII. 1894. u 70. godini života. Spomen-ploča je svečano otkrivena u nedjelju 12. srpnja ove godine u Varaždinu.

slavila 300-godišnjica junačke smrti Nikole Šubića Zrinskoga, ispljevao je epos: „Sigetski junak Nikola Šubl Zrinski“. Najmatulje mu je djelo „Milovanka“ (1890.), u kojoj je pozovu Kačićeva „Razgovora u godnoga“ opjevao svoju siromašnu, ali divnu i ponosnu Dalmaciju. Osobita je značajka nje-

gov, što je vazda islicao, da je u slozi Hrvata, Srba i Slovenaca njihov spas. Umro je 16. VIII. 1894. u 70. godini života. Spomen-ploča je svečano otkrivena u nedjelju 12. srpnja ove godine u Varaždinu.

O UTAŽENJU ŽEĐE

Smijeh li svježe piti?

Usprikoj nekoj zastarjeloj predrasudi, koja još mnogo pristalica broji, dopušteno je, što više i zdravo svježe piti. Pogrešno je mišljenje, da je, kako se često tvrdi, najbolje sredstvo za utaženje žeđe ovlažiti grlo se nekoliko kaplje vode tako, da se dobro čuva, da ti kaplje do želuce ne dođu.

Žeđa nastaje umanjnjem količine vode u krvi uslijed disanja. Dupuytren je nepjeao pse injeciranjem vode u žila; naprotiv Claude Bernard je nedavno dokazao izvedbom na jednom psu, da više litara vode, koja želucom prolezi, a da se u njemu ne zaustavi, ne dopijevaju utažili žeđu. Potrebno je uvođenje neke količine vode u krv, da se žeđa utazi; — o tome nema dvojbe.

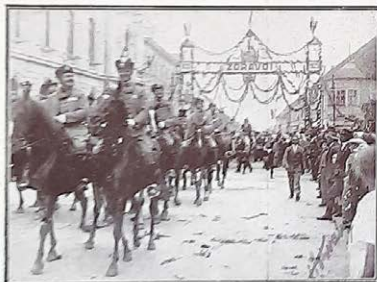
U ostalom upravo gubitak krvi, a dosljedno i vode prouzrokuje kod hemoregije onako veliku žeđu

kod ranjenika, — žeđu, koja se danas utažuje injeciranjem slane vode.

Moderna se je medicina u toliko oslonila o primjer starih brodolomaca u medicini, koji su si žeđu gasili malko odoljim stajanjem u vodi, u koliko bi ovima pri tom veoma malena količina vode, koja bi se kroz cijelu površinu tijela infiltrirala, smočila krv te im veoma olakšavala boli žeđe.

S pravom ćeš dakle žeđu definirati „osjećaj potrebovanja vode u organizmu.“ Ovaj je lokalni osjećaj, koji nastaje u grlu, jedna neholična pojava, ona se može za čas odsiraniti bilo ovla-

ženjem grla, bilo slavljanjem u uslu legendarnog kamenčića, koji prouzrokuje obilje sline; ali time se samo žeđa zavarava, jer se nakon nekoliko časaka taj osjećaj još jače pojavi. Da ugasiš žeđu moraš da uvedeš vodu u krv, i. j. treba da piješ. A brzina

Varaždinski „Hrv. konj. Sokol“ u povorci [Foto E. Horvatić, Varaždin]

gašenja žede mnogo zavisi o temperaturi pića.

Uzimamo li ili mlaku hladnu ili ledenu vodu, potrebi našeg organizma, koja čini žedu, biće jednako zadovoljeno ali crpemo li manje svježiju vodu, osjećaj što nastaje

iz potrebe za pićem, nestaje istom nakon nekog vremena — kada se voda počne miješati sa krvlju.

Ako naprotiv pijemo svježiju vodu, osjećaj nestaje odmah; mi kod toga prevarimo žedu, prije nego li je crpna lekućina imala vremena da izvede trajniji učinak. Toplo piće djeluje isto tako; — ono

ma, gdje su ljudi skloni na prekomjerno i stoga štetno uživanje ledene vode.

Higijenička temperatura pića je relativna. Izbjegavati treba samo preveliku razliku u temperaturi između lijeva i čaše vode.

(Prevo iz francuskoga L. Krizmanić)

Braća „Hr. Zmaja“ u povorci u Varaždinu. (Foto E. Horvatić, Varaždin)

„omami“ grlo poput ledene vode, i utajuje osjećaj žede mnogo brže, nego li piće sa temperaturom okoliša. Ovakvo piće je neugodno piti, i zbog toga (a ne jer brže utažuje žedu) preporučuju ga u toplim krajevima

LETEĆE RIJEČI.

Sva je razlika između čudi i strasti la: što čud malo dulje traje.

Razmišljanje je vrlo opasna bolest od koje se umire, kao i od svake druge opasne bolesti.

Danas svačemu znamo samo cijenu, a nikako i vrijednost.

Najveće gluposti čovjek počinu iz naimplementiranih namjera.

Danas svaki značajan čovjek ima svoje apostole i među njima je uvijek jedan samo onaj, koji mu napiše biografiju.

Otkriće spomen-ploče pjesniku Vladislavu Vežiću u Varaždinu. (Foto E. Horvatić, Varaždin)

Svijet se smije svojoj vlastitoj nesreći, zato može i da je podnese.

Ljubav je isto što i otrov. Ideja se za jedno i drugo pojavljuje iznenađaju; svršetak se nalazi kod svećenika.

ISKRICE.

Da se čovjek može malo ustrpiti, prištedio bi si mnogo jada. Mme de Sevigne.

Vidio sam čestito ljude, koji su bili nepristojni od same prevelike pristojnosti i nesnosni od same uljudnosti.

Montaigne

AMERIČKI HRVATSKI SOKOLI U ZAGREBU.

Slika odozgo: Vođa sokolske župe u Chicagu J. N. Baždarić pozdravlja Zagreb i Zagrepčane.
Slika odozdo: Američki sokoli s cvijećem što su im ga dale zagrebačke Hrvatice.

(Foto Tonka, Zagreb)

Dne 7. kolovoza prispjeli su iz dalekih preokooceanskih krajeva hrvatski sokoli u Zagreb da prisustvuju III. hrv. svesokolskom sletu. Silan svijet je zapremio ulicu, što vodi prema kolodvoru: s jedne i druge strane bili su gusti redovi od Jelačićeva trga do državnog kolodvora. Sve je bilo svečano raspoloženo: na kućama se vijeli barjaci — mnoge su bile okičene još posebno cvijećem, sagovima i malim zastavicama — gospođe i gospojice čekale su, da cvijećem obaspu braću iz dalekih strana, a sokoli su kretali uz sviranje koračnica i budnica prema

slanici. „Sokoli i različita društva („Braća hrv. zmaja“, gradsko zastupstvo, „Hrv. žena“, Društvo Hrvatice „Katarine Zrinjske“, pjev. društvo „Zagreb“ i druga) poredali su se pred slanicom, a na peronu je čekalo starješinstvo Hrv. Sokolskog Saveza. Iako je vlak zakasnio za 70 minuta, svi su strpljivo čekali ne bojeći se ni kiše, koja je svakog časa prijetila, da pljusne, pa je već i počela da pada.

Napokon je vlak stigao. Burni poklici pozdrave braću iz Amerike, koji su mahali malim američkim zastavicama. Fanfara Hrvatskog Sokola Wilsonova

završava hrvatsku himnu, našlo svi otkriju glave, a Sokoli stanu u pozor. Iza toga izđu iz vagona vođa američke sokolske župe J. N. Baždarić i slarješina F. Novosel, a za njima i ostala braća iz Amerike. Nastade sveopće rukovanje i ljubljenje. Kad su izašli pred kolodvor, zaredali se pozdravi i govori uz burno klicanje općinstva. Osobito se dojmio pozdravni govor Zagrebu, vođe sokolske župe u Chicago J. N. Baždarića, koji je sada po prvi puta u životu ugledao bijeli grad Zagreb. Iza tih govora krenuli su svi u povorci kroz Zrinjevac, Ilicu i Frankopansku ulicu u „Kolo“, gdje je Hrvatski Sokolski Savez dao u počast američkih Hrvata svečan ručak. Uveče je opet počastila braću iz Amerike društvo „Hrvatska žena“.

Sokolova iz Amerike nije došlo mnogo, ali tko promislil, kolik je taj put i kakev je to napor, pa i koliko stoji put amo i natrag, taj zna, da je uistinu u njih velika ljubav za rodni krajem, koja nije utrnula ni na dalekom zapadu u vrevi milijuna zapos-

Američki Hrv. Sokoli u Zagrebu. Doček na kolodvoru: „Hrv. konjančki Sokoli“
(Foto Tonka, Zagreb)

lenog ljudstva i u zaglušnoj buci gorostasnih strojeva. Njima je tamo možda život ljepši i ugodniji s materijalne strane, nego li nama ovdje u „starome kraju“, ali im ipak nešto manjka. Nedostaje im ona rodna gruda, koju su djedovi natopili svojom znojem i krvlju, ono nebo, s kojeg nas i jarko sunce obasjavalo i teški oblaci morili gromovima i ledom, ono more, koje u sebi krije nebrojene žrtve između rodbine i znanaca; nedostaje im ona „slatka riječ domaća“ . . . Ako i jest tamo obilje, ali je sve luđe,

nije njihovo, i oni se ipak osjećaju više manje ludincima u kući, koja je možda po zakonu njihova i čeznu za rodni bregovima i žalama. Ima ih, koji su odbacili majku, koja ih je rodila, i zaboravili staru svoju domovinu, ali ti su na sreću među našim narodom dosta rijetki. Većina ih se i u Americi osjeća vezanima uz slatki rodni kraj, pa se udružuju u pjevačka, prosvjetna, pripomoćna i sokolska društva, u kojima vlada naša riječ i koja često izdašnim darom pomažu

Američki Hrv. Sokoli u Zagrebu. Doček na kolodvoru: Društvo „Hrvatska žena“
(Foto Tonka, Zagreb)

braću u starom kraju. Ta su društva ognjišta domovinske ljubavi; a s jednog takovog ognjišta vrcnula je i ova varnica — „Hrvatski Sokoli“, što su došli k nama iz delekkih krajeva, da proslave zajedno s nama rijetku slavu — tisućgodišnjicu hrv. kraljevstva.

Američki Hrv. Sokoli u Zagrebu. Doček na kolodvoru: Zagrebačke Hrvatice.

Foto „Tonka Zagreb“

IVAN GUTENBERG

Od svih izuma srednjeg vijeka, nesumnjivo je najvažniji štampa. Bez nje ne bi se dao niti pomisliti današnji život. — Izumioč njezin, Iven Gutenberg, rodio se g. 1397. u Meinu. 1454. preseli se u Strassburg, zbog političkih trzavica u Meinu. U

morao pozajmiti novaca u bogalaša Ivana Fusta. Početkom bila su slova drvena i nepravilna, ali su s vremenom bivala sve savršenija, pogotovo kad se Gutenberg dosjetio da daje slova lijevali. U tu je svrhu opet pozajmio u Fusta novaca. Tada iziđe prvo oveće štampano djelo: sv. Pismo, kojeg se do

Američki Hrv. Sokoli na Dan svoga dolaska na svečanoj večeri, koju su im priredile „Hrvatke žene“

(Foto Tonka, Zagreb)

Strassburgu se neprestano bavio mišlju, da izumi štampu, kako bi doskocio velikoj skupoći knjiga u to doba, koje su se morale prepisavati, pa ih širi slojevi nisu mogli nabavljati. Na svoje pokušaje potrošio je sav imutek. G. 1445. povratio se u Mainz i tamo hljede privesti svoju osnovu u djelo, ali je

danas sačuvalo nekoliko primjeraka. Međutim je Fust tražio da mu Gutenberg vrati novac, a pošto ovaj nije mogao platiti, oduzme mu sudbeno liskaru, a Gutenberg spadne na prosjački šlap. On ode u Strassburg, ali se doskora vratio i pozajmi u Konrada Homery-a novaca, da je mogao opet osnovati svoju štampariju. Pod konac života primi ga meinački biskup u red svojih dvorskkih plemića. — Gutenberg umre početkom g. 1468. u Eltville-u. Ove godine slavi se 480 godišnjica prvih štamparskih rodnja. (1445 — 1925). Špito.

San je plemenit lot. On daje snazi ono, što ukrade vremenu.

(5) *Hrvatski sokol: glasilo Hrvatskog sokolskog saveza* [Croatian Falcons: Bulletin of the Croatian Falcon Association] 7/1925 (8/kolovoz).

HRVATSKI SOKOL

GLASILO HRVATSKOG SOKOLSKOG SAVEZA

GOD. VII.

ZAGREB, KOLOVOZ 1925.

BR. 8.

Plakat za treći hrvatski svesokolski slet.

Opisao prof. dr. Rudolf Horvat.

Ovaj plakat izradio je hrvatski slikar prof. Ljuba Babić. Središte plakata čini visoki stup (obelisk), sastavljen od 10 kocaka. Svaka kocka predstavlja po jedno stoljeće hrvatske povijesti, pa nosi ime ili drugu oznaku, uz koju je najživlje povezano dotično stoljeće.

Najniža kocka nosi ime slavnoga Tomislava, prvoga kralja hrvatskoga. Imamo sigurnih dokaza, da je Tomislav u Hrvatskoj vladao već g. 914. Kraljem se proglasio g. 925., kada je — ujedinivši prije toga hrvatske zemlje (posavsku i dalmatinsku Hrvatsku) i suzbivši provale Madžara — obranio svoju državu od Simeona Velikoga, moćnoga cara bugarskoga.

Druga kocka nosi ime hrvatskoga kralja Petra Krešimira, koji je vladao od g. 1058. do g. 1073. Petar Krešimir bijaše najmoćniji hrvatski kralj u 11. vijeku. On je bizantinskome carstvu oteo dalmatinske gradove Zadar, Split, Trogir i Dubrovnik, te otoke Rab, Krk i Osor (današnji Cres i Lošinj). U svojoj povelji od g. 1069. ističe kralj Petar Krešimir, da on Dalmacijom i Hrvatskom upravlja »milošću božjom«, dakle posve neodvisno. Nadalje on naglasuje, da je »sve-mogućí Bóg naše kraljevstvo raširio na kopnu i po moru«, a za Jadransko more kaže »naše dalmatinsko more«.

Na trećoj kocki stoji napis: »Pacta conventa«. Kad je izumrla hrvatska kraljevska dinastija, staviše Hrvati g. 1102. na svoje prijestolje Kolomana, koji bijaše dotle kralj Ugarske. Učiniše pak to predstavnici 12 hrvatskih plemena, s kojima je kralj Koloman sklopio državni ugovor (»pacta conventa«). Po tom ugovoru ostade Hrvatska i nadalje posebna država, koju s Ugarskom veže samo kraljeva osoba (»personalna unija«).

Četvrta kocka nosi napis: Stjepan Šubić. Hrvatsku je god. 1242. stigla najveća nesreća: Provala Mongola, koji poharaše cijelu Hrvatsku, paleći sela i gradove, a ubijajući sve pohvatane ljude. Tom se prigodom odlikovao bibrirski knez Stjepko Šubić, koji je od Mongola obranio grad Trogir. Stjepko je otac slavnoga hrvatskoga bana Pavla Šubića, koji je od g. 1299. do g. 1312. vladao također u Bosni. Pavlov pak unuk Juraj Šubić bijaše prvi knez »Zrinski«, od koega potječu toliki odlični Hrvati toga slavnog imena.

Peta kocka ima napis: Stjepan Tvrtko. To bijaše od g. 1353. bosanski ban Stjepan Tvrtko, koji se g. 1377. proglasio kraljem bosanskim i srpskim. Odsada je Bosna sve do svoje propasti g. 1463. bila kraljevina. Stjepan Tvrtko nije nikada prevladao u Srbiji, ali zato ga za svoga kralja zaželiše Hrvati, koji ustadoše protiv krvoločnoga kralja Sigismunda. Tvrtko je naime po svojoj majci Jeleni bio praukun Pavla Šubića, koji bijaše »nasljedni ban hrvatski«. Sredinom g. 1390. uze Stjepan Tvrtko naslov »kralj Hrvatske i Dalmacije«. On je iza 3 stoljeća prvi »hrvatski kralj« u čijim žilama teče narodna naša krv. Ali već u veljači g. 1390. umre kralj Stjepan Tvrtko, koega je naslijedio slabi mu brat Stjepan Dabiša.

Na šestoj kocki čitamo ime: Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Činilo se, da će Hrvati podležiti u dugoj borbi s kraljem Sigismundom, koji je slomio braću Ivaniša i Pavla Horvata, kralja Stjepana Dabišu i bivšega bana Stjepana Lackovića. U tome času preuze vodstvo hrvatskoga pokreta Hrvoje Vukčić Hrvatinić, vojvoda »Donjih Krajeva« u današnjoj Bosni. On je odlučio, da na hrvatsko prijestolje stavi napuljskoga kralja Ladislava, sina Karla Dračkoga. I zaista dode Ladislav u Zadar, gdje se 5. kolovoza 1403. u stolnoj crkvi okrunio za kralja hrvatskoga. Ipak nije Ladislav imao dovoljno odvažnosti, te se naskoro vratio u Napulj, a Hrvoja imenuje »glavnim svojim namjesnikom«. Hrvoje hlabro suzbije navale kralja Sigismunda, s kojim se konačno g. 1408. izmirio.

Sedma kocka ima napis: Sabor u Cetinu. Pošto je iza borbe s Turcima na Muhačkom polju 29. kolovoza 1526. poginuo kralj Ljudevit II. bez potomaka, trebalo je za Ugarsku i Hrvatsku birati novoga kralja. Jedni su Ugri 10. studenoga 1526. u Stolnom Biogradu izabrali Ivana Zapolju, a drugi 16. prosinca 1526. u Požunu proglasiše kraljem austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda. Hrvata se ovi izbori ne tiču, jer je Hrvatska bila posve neodvisna od Ugarske. Gotovo »čitava Hrvatska« pristade uz Ferdinanda, koji bude 1. siječnja 1527. na saboru u Cetinu (kod Slunja) izabran za kralja hrvatskoga. Hrvati pak iz sjeverne Hrvatske (»Slavonije«) sastadoše se 5. siječnja 1527. u Dubravi, gdje jednoglasno izabraše kraljem hrvatskim Ivana Zapolju. Ove je Hrvate vodio junački ban Krsto Frankopan, koji je naskoro (26. rujna 1527.) umro, jer ga kod opsade Varaždina pogodilo tane iz topa. Uz Ferdinanda je g. 1530. konačno pristao sav narod u Hrvatskoj.

Na osmoj kocki čitamo »Zrinski i Frankopan«. Ovaj napis sjeća nas na hrvatskoga bana Petra Zrinskoga i na njegova šurjaka Franju Krstu Frankopana. Oni su pokušali s hrvatskog prijestolja skinuti nesposobnoga kralja Leopolda I., koji je kršio prava kraljevine Hrvatske. Radi toga budu Zrinski i Frankopan 30. travnja 1671. smaknuti u Wiener-Neustadtu.

Deveta kocka ima napis: »Regnum regno non praescribit leges«, što znači, da jedno kraljevstvo ne može propisivati zakone drugome kraljevstvu. Ove je riječi hrvatski ban Ivan Erdedi doviknuo Madžarima, kada su g. 1790. na zajedničkom saboru u Požunu htjeli glasovanjem uvesti madžarski jezik u hrvatske urede, sudove i škole.

Na desetoj kocki nalazimo tri imena: Kvaternik, Starčević i Štrosmajer. To su uz Ljudevita Gaja hrvatski prvaci 19. vijeka. Za hrvatska prava tako se zanio dr. Eugen Kvaternik, da je digao rakovičku bunu i 8. listopada 1871. izgubio svoj život. Temelje hrvatske politike u borbi za neodvisnost Hrvatske položio je dr. Ante Starčević, koji je tom idealu ostao vjeran sve do svoje smrti 28. veljače 1896. Hrvatsku je prosvjetu u 19. vijeku najviše pomagao dakovački biskup dr. Josip Juraj Štrosmajer. On je među ostalim dobrim djelima ostavio hrvatskom narodu divnu stolnu crkvu u Dakovu i galeriju slika u Zagrebu, a udario je temelje jugoslavenskoj akademiji i hrvatskome sveučilištu u Zagrebu. Štrosmajer je umro 8. IV. 1905. navršiv 90 god.

(6) *Obiteljski kalendar za prostu godinu 1926. sa slikama* [Family Calendar for the Common Year 1926 with Illustrations]. Koprivnica: Tiskara Vinka Vošickoga.

OBITELJSKI KALENDAR

ZA PROSTU GODINU

1926.

Sa slikama

Cijena dvadesetpet dinara.

KALENDARSKI JE DIO SASTAVLJEN PREMA UPUTAMA
I PODACIMA ZAGREBAČKE ZVJEZDARNICE.

SVA PRAVA PRIDRŽANA

Izdanje knjižare Vinka Vošickoga u Koprivnici.

Tisućgodišnjica hrvatskoga kraljevstva.

U svim krajevima, gdje god žive Hrvati s velikim je svečanostima proslavljena tisućgodišnjica hrvatskoga kraljevstva. U tim proslavama sudjelovala su i braća Srbi, pak je tako ova znamenita i značajna proslava hrvatskoga naroda postala općenitom narodnom slavom troimenog našeg naroda. Tako smo eto doživjeli dan, da je i tamo daleko na jugu – u carskoj me Dušanovom Skoplju – osvežena uspomena na slavne dane naše prošlosti – na svečan čas krunisanja prvoga hrvatskoga kralja Tomislava.

Tomislav je bio moćan hrvatski knez, koji je od divljih još onda Mađžara obranio ne samo svoju užu državu, koja je zapremala današnju južnu Hrvatsku, zapadnu Bosnu i Dalmaciju, nego je svojoj kneževini pridružio i današnju sjevernu Hrvatsku, koja je kao samostalna kneževina pala pod udaracima Mađžara, a braću pak Srbe obranio je od silnika bugarskoga cara Simeona. Zato je tim ljepša ova slava, kad su Hrvati i Srbi, oslobođeni višestoljetnih neprijatelja, zajednički proslavili uspomene na dane bratske sloge.

Silno je bilo oduševljenje, što su ga izazvale uspomene na staru slavu. Gotovo nema mjesta u kojem žive Hrvati, da nije radosno proslavilo tisućgodišnjicu hrvatskoga kraljevstva ovaj veliki događaj ne samo u našoj povijesti nego i u općoj povijesti, jer – premda je hrvatsko kra-

KRALJ TOMISLAV
Slika po starom kamenom reljefu.

lještvo kasnije nesretnim razvojem događaja malo po malo gubilo od svoje moći i važnosti, ipak je Hrvatima ostala kroz vijekove tuđna svijest na dane velične i moći svojega kraljevstva, svijest, koja im je i u najtežim časovima ulijevala vjeru, da će jednom opet sami odlučivati svojom sudbinom. Ta im je vjera davala snage, da

odlučno i muževno i onda, kad ih je s jedne strane na smrt pritisnuo Turčin, a s druge strane Nijemac i kad su od prostane Tomislavove Hrvatske ostali tek tužni «ostaci ostataka», — kroz vijekove ustrajno brane i časno obrane ostavštinu kralja Tomislava i Petra Švačića — ponosno ime hrvatskoga kraljevstva.

III. hrvatski svesokolski slet u Zagrebu.
Američki Hrv. sokoli u Zagrebu. Doček na kolodvoru: Zagrebačke Hrvatice.

Kralj Tomislav.

Veoma su oskudne vijesti i malo je vidljivijih spomenika, koji bi nam podali jasniju sliku o ličnosti Tomislava, prvoga hrvatskoga kralja. Ne zna mu se ni za rod ni porod ni kad se je rodilo, a nije ni utvrđena godina njegove smrti. Sve što o njemu priča «Ljetopis popa Duklijsana» nije dokazano, tek pisani spomenici (diplomatska pisma pape Ivana X.) ut-

vrđuju, da je Tomislav bio zaista prvim hrvatskim kraljem.

Po ovim, dakle, oskudnim vijestima bio je oko g. 910. knezom Bijele Hrvatske, t. j. zemlje, koju danas zapremaju istočni dio Istre, južna Hrvatska, zapadna Bosna i sjeverna Dalmacija bez primorskih njezinih gradova. Središte je te države bilo po svoj prilici na Duvanjskom polju, jer se je na njemu,

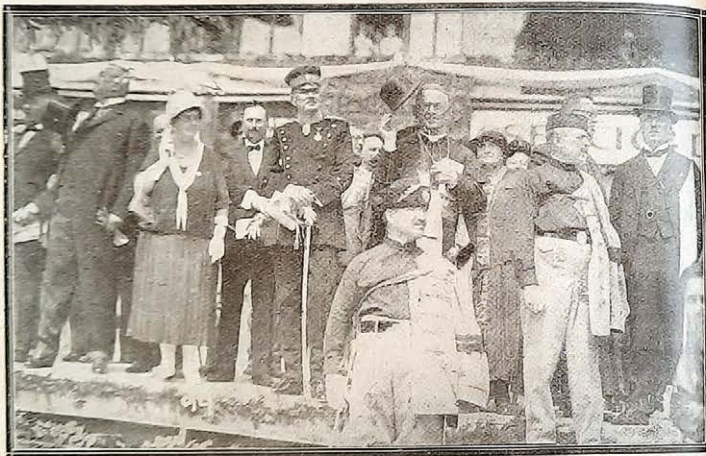

III. hrvatski svesokolski slet u Zagrebu.
Slika odozgo: Voda sokolske župe u Chicagu J. N. Baždarić pozdravlja Zigrab i Zagrepcan
Slika odozdo: Američki sokoli sa cvijećem što su im ga dale zagrebačke Hrvatice.

pru svjedočanstvu papa Dukljana Tomislav okrunio kraljem Hrvatske (rex Chroatorum).

Tomislav je bio iz roda Trpimirovića, knezova Bjele Hrvatske, od kojih je prvi bio Trpimir I (oko god. 845). Prema tome našao je Tomislav već prilično sređenu državu, te je zato tim lakše odbio nastupiti Mađara na svoju zemlju, te je čak i današnju Hrvatsku sjedinio sa svojom državom. Zato je istočnorimski bizantski car našao

ni sabor u Spljetu, na kojem se je mnogo raspravljalo o slavenskom bogoslužju u Hrvatskoj, koje je odlučno branio niniski biskup Grgur. U isto doba spremio se je i bugarski car Simeon na odlučnu borbu s Hrvatima i poslao vojvodu Atogobotura s velikom vojskom na Hrvatsku, ali ga je Tomislav odlučno porazio. Simeon ma o zatim umre (g. 926) a Tomislav sklopi s njegovim nasljednikom Petrom mir. Papini delega'ti kod pregova-

III. hrvatski svesokolski slet u Zagrebu.

Gradski načelnik Heinzel sa gospodom, general Srečković, biskup Premuš i drugi odličnici na Jelačićevom trgu.

u Tomislavu jakog saveznika u borbi protv Simeona, cara bugarskoga, koji je zaprijetio i samom Carigradu. Tomislav je za ovo savezništvo dobio od pape upravu Dalmacije, t. j. dalmatinskih primorskih gradova, s naslovom prokonzula.

Odbivši i navalu Simeonovu proglasio se Tomislav kraljem i god. 925. okrunio na Duvanjskom polju. Iste godine sazvaio je papa crkve-

ranja o miru između Bugarske i Hrvatske opet su sazvali crkveni sabor u Spljetu (g. 928), na kojem bude ukinuta niniska biskupija, u kojoj je bilo bogoslužje u crkvi isključivo slavensko glagoljaško, a vlast se spljetskoga nadbiskupa protegnula nad cijelu Tomislavovu državu.

Malo vremena poslije ovoga značajnoga sabora umro je, po svoj prilici g. 928. Tomislav prvi brv kralj.

(7) *Danica: koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926.*
[*Danica: Almanach and Chronicle of the Society of St. Jerome for the
Common Year 1926*] [1925?]. Zagreb: Društvo sv. Jeronima.

